

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce:

**Význam vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí
svobody s přihlédnutím k pachatelům závažných
trestných činů v České republice**

**The significance of education of people during their
custodial sentence with regard to the convicts of serious
criminal acts in the Czech Republic**

Vedoucí práce:

Mgr. Aleš Jaluška

Jméno autora:

Bc. Lenka Kondrková

Praha 2016

Poděkování:

Děkuji Mgr. Aleši Jaluškovi za odborné vedení diplomové práce. Dále děkuji své rodině a přátelům za psychickou podporu a pomoc

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Význam vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody s přihlédnutím k pachatelům závažných trestných činů v České republice“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných zdrojů a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

Bc. Lenka Kondrková

Anotace

Tato diplomová práce „Význam vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody s přihlédnutím k pachatelům závažných trestných činů v České republice“ se zabývá vzděláváním pachatelů závažných trestných činů. Cílem práce je zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody může skrze vzdělávání, do něhož patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „Program zacházení“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Pedagogickými pracovníky myslím ty, kteří jsou zaměstnáni jako speciální pedagogové, pedagogové volného času a vychovatelé.

Teoretická část pojednává o funkcích výkonu trestu odnětí svobody, dále o „programu Zacházení s odsouzenými“, vzdělávání odsouzených, propojení sociální práce ve věznicích se vzděláváním odsouzených a řeč je i o logoterapeutickém přístupu Viktora Emila Frankla.

Poslední část práce se zabývá rozбором jedenácti rozhovorů, které vyplňovali pachatelé závažných trestných činů, a kteří jsou v současné době již na svobodě. Tato část odpovídá na zvolený cíl práce.

Klíčová slova

Pachatelé trestných činů, odsouzení, vzdělávání, program Zacházení s odsouzenými, speciální pedagog, smysl výkonu trestu odnětí svobody

Abstract

This master's thesis "The significance of education of people during their custodial sentence with regard to the convicts of serious criminal acts in the Czech Republic" deals with education of perpetrators of serious criminal acts. The aim of this thesis is to ascertain, whether people who are imprisoned in long term can through education, which includes not only vocational education and primary education, but also the "Program of treatment" and activity of pedagogical workers, change the point of view at the sense of custodial sentence. I consider the pedagogical workers to be the people who work as special pedagogues, leisure pedagogues and educators.

The theoretical part deals with functions of custodial sentence, then with the „program Treatment with convicts, education of convicts, social works at prison, and connection of social work at prison with education of convicts and there is also something about the logo therapeutic attitude of Viktor Emil Frankl.

The last part of this thesis deals with analysis of eleven interviews, which were completed by convicts of serious criminal acts who are nowadays already at liberty. This part responds the aim of the thesis.

Key words

Convicts, conviction, education, program Treatment with convicts, special pedagogue, The sense of custodial sentence

Obsah

Úvod.....	7
1. Úvod k problematice výkonu trestu odnětí svobody.....	9
1.1 Definice penologie a trestného činu.....	9
1.2 Dopad uvěznění na pachatele trestného činu.....	10
1.3 Dokumenty upravující výkon trestu odnětí svobody v České republice.....	11
2. Průkopník moderního přístupu k trestancům v devatenáctém století- František Josef Řezáč.....	15
3. Typy věznic.....	23
4. Funkce trestu odnětí svobody.....	27
5. Program Zacházení s osobami ve výkonu trestu.....	32
6. Vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody.....	35
6.1 Definice a cíle obecného vzdělávání.....	35
6.2 Vztah penologie k pedagogickým vědám a pedagogičtí pracovníci ve věznicích.....	36
6.3 Penitenciární pedagogika.....	39
6.4 Možnosti vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody.....	42
7. Logoterapie a existenční analýza.....	46
8. Vztah vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody a sociální práce ve věznicích.....	49
9. Dotazování na význam a smysl vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody dlouhodobě odsouzených pachatelů.....	51
9.1 Cíle výzkumného šetření-rozhovorů.....	51
9.2 Výzkumné metody.....	51
9.3 Metodika výzkumu.....	52
10. Rozbor rozhovorů.....	53
10.1 Statistické údaje.....	53
10.2 Program Zacházení s odsouzenými z pohledu respondentů.....	55
10.3 Vzdělávání respondentů.....	61
10.4 Pohled odsouzených na smysl trestu odnětí svobody.....	66
10.5 Závěr rozboru rozhovorů s respondenty-diskuse.....	69
Závěr.....	73
Zdroje literatury.....	75
Internetové zdroje.....	78
Seznam příloh.....	80
Příloha I.....	81
Příloha II.....	83
Summary.....	86

Seznam zkratk:

OSN- Organizace spojených národů

VTOS- Výkon trestu odnětí svobody

Úvod

Tato diplomová práce má název: „*Význam vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody s přihlédnutím k pachatelům závažných trestných činů v České republice.*“ Zabývá se tedy vzdělávacími aktivitami, které probíhají ve věznicích, především „programem Zacházení s odsouzenými“, základním a odborným vzděláváním a pedagogickými pracovníky.

Cílem práce je zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody může skrze vzdělávání, do něj patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „Program zacházení“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Pedagogickými pracovníky myslím ty, kteří jsou zaměstnáni jako speciální pedagogové, pedagogové volného času a vychovatelé.

Vzhledem k rozsahu práce nelze tuto práci, a zvláště výzkum v ní, chápat jako jediný platný výsledek. Je to z toho důvodu, že respondentů bylo pouze jedenáct a v rozhovorech odpovídali na strukturované otázky. Nicméně je to jeden z pohledů, jak odsouzení vnímají vzdělávání a smysl trestu při jejich pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody.

V první části nejprve uvedu definici penologie a trestného činu a v krátkosti zmíním i dopad uvěznění na pachatele trestného činu. Dále bude řeč o zahraničních a českých legislativních dokumentech, které upravují podmínky pro výkon trestu odnětí svobody. Část práce bude věnována i průkopníkovi moderního vězeňství, Františku Josefu Řezáčovi, který žil v 19. století, nicméně některé jeho návrhy se v moderních věznicích stále užívají. Následně budou popsány jednotlivé typy věznic a funkce trestu odnětí svobody. Další část se bude zabývat „programem Zacházení s odsouzenými“, jelikož se jedná o jednu ze vzdělávacích aktivit, kterou má na starosti především speciální pedagog. Poté bude kapitola věnována základnímu a odbornému vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody. V této kapitole budou popsány činnosti pedagogických pracovníků, definovány cíle penitenciární pedagogiky a popsány možnosti vzdělávání odsouzených přímo ve výkonu trestu.

Další kapitola první části bude věnována logoterapii a existenční analýze Viktora Emila Frankla. Jedná se o jednu z metod, které lze uplatňovat při práci s odsouzenými pachateli trestných činů. Logoterapie se také zabývá nalezením smyslu života. V poslední kapitole první části pak bude popsán vztah mezi vzděláváním osob ve výkonu trestu odnětí svobody a sociální prací ve věznicích.

V druhé části práce bude nejprve zařazena kapitola o Dotazování na význam a smysl vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody dlouhodobě odsouzených pachatelů. Budou zde

popsány cíle výzkumného šetření- rozhovorů, dále výzkumné metody a metodika výzkumu.

Poslední kapitola bude věnována přímo rozboru rozhovorů. Tento rozbor bude rozdělen do čtyř částí. Stejným způsobem jsou rozděleny i respondentům zaslané otázky rozhovoru. První zmíní statistické údaje o respondentech. Druhá část bude věnována „programu Zacházení s odsouzenými“. Třetí se bude zabývat přímo vzděláváním a prací respondentů. Poslední část pak bude rozebírat, zda se odsouzeným skrze vzdělávání a působení pedagogických pracovníků, podařilo změnit pohled na smysl výkonu trestu. Na závěr této kapitoly budou uvedeny závěry z rozhovorů od respondentů, které odpoví i na otázku stanovenou jako cíl této práce.

1. Úvod k problematice výkonu trestu odnětí svobody

Na úvod své diplomové práce je vhodné, abych definovala některé základní pojmy, které se týkají výkonu trestu odnětí svobody. Dále zde pak budou uvedeny dokumenty, kterými se výkon trestu odnětí svobody v České republice řídí a krátce bude zmíněn obsah jednotlivých dokumentů.

1.1 Definice penologie a trestného činu

Věda, která se zabývá všemi aspekty výkonu trestu odnětí svobody, se nazývá penologie. Ta je v knize autora Holcra Definována takto: „*Penologie je nauka o výkonu trestu, nařízeních k jeho výkonu a jeho účincích. Věnuje se otázkám jak nejvhodněji zacházet s odsouzenými pachateli (jejich pracovním zařazením, psychoterapií, jejich diferenciací apod.), architekturou vězeňských zařízení a organizací života v těchto zařízeních. Pozornost věnuje i mírnějším trestům, které nejsou spojené s odnětím svobody.*“¹

Trestný čin definuje ve své knize Inciardi: „*Trestný čin je jedním z aspektů lidské zkušenosti, který vyvolává představu zla a porušování zákona a který byl mnohokrát a různě definován a vykládán.*“² Pro každého člověka má trestný čin jiný význam, každý ho jinak vykládá. Dle Inciardiho vychází trestný čin z chápání trestného činu jako hříchu, což definuje takzvané přirozené právo: „*Přirozené právo je diktátem zdravého rozumu, že určitý čin, podle toho, zda je nebo není v souladu s racionální přirozeností, v sobě obsahuje kvalitu morální špatnosti nebo morální nutnosti, a že tudíž takový čin je buď zakázán, nebo dovolen Bohem jako stvořitelem přírody.*“ Nicméně sám Inciardi uvádí, že neexistuje jediný a neměnný pojem tohoto práva. Lidstvo touží po absolutním kritériu, které by hodnotilo špatnost či dobrotu lidských činů. Takové měřítko nelze najít.³

Dále Inciardi uvádí, že sama společnost utváří definice toho, co je trestný čin a co není: „*Celá řada sociologů začala proto zkoumat trestný čin jako spáchaný jev. Říkají, že právě jednotlivci a sociální skupiny určují, které chování je „deviační“ neboli „trestné“ a že toto označení zahrnuje celý komplex společenských a politických procesů probíhajících po určitou dobu. Lidé a sociální skupiny tedy vytvářejí trestný čin tím, že stanoví pravidla, jejichž porušení tvoří*

1 HOLCR, Květoň. *Kriminológia*. Bratislava: Iura etition spol. s. r. o., 2008. ISBN 978-80-8078-206-1 s. 21

Originální text: „*Penológia je nauka o výkone trestu, nariadeniach k jeho výkonu a jeho účinkoch. Osobitne sa zaoberá otázkami ako najvhodnejšie zaobchádzať s páchatelmi (ich pracovným zaradením, psychoterapiou, ich diferenciaciou apod.), architektúrou väzenských zariadení a organizáciou života v týchto zariadeniach. Pozornosť venuje aj miernejším trestom, ktoré nie sú spojené s odňatím slobody.*“

2 INCIARDI, James A. *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*. 1. Praha: Victoria Publishing, a. s., 1994. ISBN 80-85605-30-9, s. 45

3 Srov. INCIARDI, James, ref. 2, s. 45-46

trestný čin.“⁴ Každá společnost si tedy nastavuje sama, co přesně považuje za trestný čin. Skrze zákony pak upravuje tresty za překročení společenské normy tím, že člověk spáchá trestný čin.

Za závažnější trestné činy jsou pachatelé odsouzeni soudem k výkonu trestu odnětí svobody v jedné ze čtyř vězeňských kategorií. O nich bude řeč v jedné z následujících kapitol. Sochůrek uvádí: „Vězeňství je speciální služba pro lidi, kteří se dostali do rozporu s trestním právem. Důvody, které nás vedou k pokusu o popsání aktuálních problémů penologie lze shrnout do následujících argumentů: Zločinnost ve společnosti stoupá a zatím nic nenasvědčuje tomu, že by se v dohledném časovém horizontu měla významně snižovat. Stoupá závažnost, brutalita, kvalifikovanost a organizovanost trestné činnosti, která v mnoha ohledech nabývá nadnárodní charakter. Klesá věk prvopachatelů. Zvyšuje se podíl dětí a mladistvých na celkové kriminalitě včetně nejzávažnějších trestných činů. Se zvyšující se kriminalitou roste i počet vězněných pachatelů. S narůstající brutalitou, organizovaností a závažností páchaných trestných činů ukládají soudy delší tresty do přísnějších typů věznic.“⁵ Toto jsou jen některé z problémů, kterým se penologie věnuje.

Je třeba také napsat, že ve vězeňském prostředí se může objevovat přílišná militantnost a a přísnost v přístupu k vězňům. Na druhou stranu se ale může objevit i přehnaně liberální přístup, kde chybí dodržování základních prvků bezpečnosti, pořádku a kázně. Tyto dva extrémní přístupy nesou stejně velká rizika jak bezpečnostní, tak i riziko nefungování programů zacházení. Je proto nutné, aby se přistupovalo k práci s vězni tak, aby nebyla porušena bezpečnostní pravidla, ale zároveň aby nebyla poškozena důstojnost odsouzeného.⁶

1.2 Dopad uvěznění na pachatele trestného činu

Odsouzení pachatele k trestu odnětí svobody není jen zadostiučinění pro nekriminální společnost či oběť pachatele. Odnětím svobody se mění celý dosavadní život odsouzeného člověka. K tomu Sochůrek píše: „Uvěznění člověka (ať vzetí do vazby nebo nástup do výkonu trestu odnětí svobody) je nutné chápat nejen v souvislosti trestního řízení a vymezení pojmu trest ať už z hlediska právního, pedagogického či psychologického, ale především z hlediska dopadů na psychiku člověka a jeho život v nejširších souvislostech.“⁷ Uvěznění je pro odsouzeného zátěžová situace. Ztratil svobodu, má obavy z budoucnosti, povětšinou trpí nejistotou. Uvěznění je životní zlom, především u prvotrestaných osob. Tito lidé jsou společensky stigmatizováni. Uvěznění má i sociální dopady.

4 INCIARDI, James, ref. 2, s. 47

5 SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie I. díl: Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-203-6, s. 4

6 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 4

7 SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II. díl: Teorie a praxe zacházení s vězněnými*. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3, s. 21

Odsouzeným se může rozpadnout rodina, ztratí zaměstnání a přátelé.⁸

Ve vězeňském prostředí nemůže odsouzený ani plně naplňovat své sekundární potřeby, například nemožnost uplatnit jeho zájmy, neboť pobývá na relativně malém prostoru s velkým množstvím osob. Často musí vězeň snášet nejrůznější zátěžové situace, jako například osobní prohlídky. Naprosto ztratí své soukromí a intimitu. „*Dochází k narušení obvyklé životní situace tím, že člověk je z ní doslova vytržen a současně nucen zvykat si na něco zásadně jiného.*“⁹

Odsouzený je objektem zacházení zvenku. Je na něho vykonáván režimový a další nátlak. Stává se závislejším, dělá spíš jen to, co je mu dovoleno, umožněno či přikázáno. Životní rytmus vězně určují jiné osoby, buď personál, nebo zaměstnanci. Takový rytmus je pro odsouzené z počátku nezvyklý. Snahou přizpůsobit se mu je snižována sebedůvěra odsouzeného, často dělá to, co nechce, nebo nedělá vůbec nic. Odsouzený je sice v izolaci od běžné společnosti, nicméně je v každodenním kontaktu s lidmi, o které často nestojí, nicméně nemá se jim jak vyhnout. Pobývá v nepřívětivém, neznámém prostředí a nemůže ho nijak změnit. Často proto vězni zúží svůj život jen na uspokojování základních potřeb. Při příchodu do věznice jsou nově příchozí odsouzení v začínající krizi a svému psychickému stavu nerozumí, ztrácí nad ním vládu a kontrolu. Později pak v citovém stavu odsouzeného začíná dominovat negativní emocionální zážitky, bortí se mu časoprostorová dimenze. „*Vězeň žije intenzivně jen přítomností, protože budoucnost je v prostředí výkonu trestu velmi nejistá a je očekávána s obavami, minulost je ztracená.*“¹⁰ Z těchto dvou odstavců vychází, že když se člověk adaptuje na prostředí, což je věznici skoro nutnost, mění se jeho hodnotový systém, normy a vzorce chování. To může vést k prizonizaci, a ta může být překážkou k návratu trestaného člověka zpět do společnosti. Prizonizace znamená, že odsouzený přijme roli vězně. Pojem je blíže vysvětlen v jedné z následujících kapitol. Dále se budu zabývat dokumenty, které upravují výkon trestu odnětí svobody v České republice.

1.3 Dokumenty upravující výkon trestu odnětí svobody v České republice

Výkon trestu odnětí svobody v České republice se řídí několika dokumenty právní povahy. Zákonem č. 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody, vyhláškou k řádu výkonu trestu odnětí svobody. Každá věznice má také svůj vnitřní řád. Dále se vězeňství řídí dvěma mezinárodními dokumenty. Prvním z nich je dokument OSN, Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni. Druhým mezinárodním dokumentem jsou Evropská vězeňská pravidla, která jsou doporučením pro členské státy Evropské unie.

8 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 23

9 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 23

10 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 24

Nejprve k zahraničním dokumentům. Hála uvádí: „*Materiální podmínky toho kterého vězeňského systému, jeho dosažená úroveň i možné perspektivy jsou jistou reprezentací kulturního a ekonomického vývoje celé společnosti, konkrétního státu. Způsob zacházení s vězni tak vyjadřuje vztah státu k individu, k jeho občanským právům a svobodám.*“¹¹ Dokument Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni byl OSN vydán již roku 1958. K těmto pravidlům Hála uvádí: „*Zmíněná pravidla již od samého začátku nebyla koncipována jako jediný možný model vězeňského systému pro všechny země mezinárodního společenství. Jejich poslání je v samotném názvu zvýrazněno slovem „minimální“.* Šlo především o to, aby se ve všech civilizovaných zemích světa dostala citlivá oblast vězeňství alespoň na úroveň akceptovatelnou z hlediska požadavku dodržování lidských práv a mohla pak být dále rozvíjena již plně v souladu se specifickými podmínkami jednotlivých zemí.“¹² Evropská vězeňská pravidla byly poprvé vytvořeny v osmdesátých letech. V této práci budu citovat verzi z roku 2006. V podstatě jsou velmi podobné dokumentu, který vydalo OSN, ale pravidla jsou přizpůsobena evropské kultuře. Dokument OSN je méně rozsáhlý než dokument Evropské unie.

Není v možnostech rozsahu této práce, a není ani cílem, jmenovat zde veškeré principy, které jsou uvedené v těchto dokumentech. Proto jen zmíním oblasti, které jsou v nich upravovány. Oba dokumenty začínají základními principy. Vzhledem k tomu, že jsou si oba dokumenty po obsahové stránce podobné, budu zde tlumočit principy obsažené v Evropských vězeňských pravidlech, které je rozpracovávají detailněji. Základním principem je např. pravidlo, že se všemi osobami, které jsou zbavené svobody, má být zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva. Odsouzeným mají být ponechána všechna práva, která jim nebyla odebrána uložením výkonu trestu. Omezení, která se odsouzeným osobám ukládají mají být v minimálním rozsahu vzhledem k účelu k jakému byla uložena. Podle dalšího principu se život ve vězení musí co nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě. Důležitým principem je i to, že výkon trestu má být zajišťován tak, aby se osoby zbavené svobody mohli opětovně začlenit do svobodné společnosti. Také je dle principů nutno podporovat spolupráci s externími sociálními službami. V každé věznici musí být prováděny pravidelné nezávislé kontroly státní inspekci.¹³

Následně jsou v obou dokumentech upraveny podmínky výkonu trestu ve věznicích. A to přijímání do výkonu trestu odnětí svobody, průběh trestu i výstup z něj. Například v doporučení OSN je k ubytování ve společných celách uvedeno: „*Kde se užívá společných ložnic, budou tyto obsazovány vězni pečlivě vybranými tak, aby šlo o jejich vzájemné vhodné sdružování v těchto*

11 HÁLA, Jaroslav. *Teorie a praxe vězeňství I.: Prevence mimořádných událostí ve výkonu vazby*. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1996. ISBN 80-7040-235-0, s. 7

12 HÁLA, Jaroslav, ref. 11, s. 11

13 Srov. Doporučení – Výbor ministrů členských států Rady Evropy – Evropská vězeňská pravidla, 2006, s. 5

podmínkách. V noci zde budou prováděny pravidelné kontroly, v souladu s charakterem zařízení.“¹⁴ Dále jsou v obou dokumentech upraveny hygienické podmínky, odívání, právní poradenství, styk s vnějším světem, práce odsouzených, lékařská péče, cvičení, kázeň a kázeňské tresty, lékařská péče, přesouvání odsouzených z jedné věznice do druhé. Dále se tyto dokumenty dotýkají svobody náboženství, vězeňského režimu, nakládání s majetkem odsouzených. Dokumenty upravují i vzdělávání ve výkonu trestu. K tomu se blíže vrátím v kapitole o vzdělávání odsouzených. V obou dokumentech se myslí i na výkon trestu u zvláštních skupin vězněných. Tedy na ženy, mladistvé, tělesně či mentálně postižené osoby, seniory a cizí státní příslušníky.

V těchto doporučeních je samozřejmě rozebíráno více témat, nicméně já se nyní zaměřím na české právní předpisy. Výkon trestu odnětí svobody se řídí zákonem číslo 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Nejprve se uvádí předmět úpravy zákona, kde je definováno: „Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti.“ Následují hlavní zásady výkonu trestu: „Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.“¹⁵ Již z těchto ustanovení zákona je patrné, že zákonodárce bral v potaz výše uvedené mezinárodní dokumenty.

Dále je v zákoně definován orgán, který zajišťuje výkon trestu odnětí svobody, tedy Vězeňská služba České republiky. V dalších ustanoveních zákona jsou pak definovány typy věznic, přijímání a ubytování odsouzených, přemísťování vězňů. V druhé hlavě jsou upravena práva a povinnosti odsouzených, za podstatné považují, že všichni odsouzení mají rovná, tedy stejná práva. Hovoří se o vzdělávání a pracovním nasazení vězňů. Třetí hlava je věnována zacházení s odsouzenými, tedy programu zacházení. Dále pak odměnám a kázeňským trestům. Ve čtvrté hlavě jsou upraveny odlišné podmínky pro výkon trestu odnětí svobody některých skupin odsouzených, tedy mladistvých, žen, doživotně odsouzených. V páté hlavě jsou pak definovány podmínky propouštění z výkonu trestu odnětí svobody.¹⁶ I z tohoto výpisu některých oblastí, které zákon upravuje, je zřejmé, že je velice podobný výše zmiňovaným světovým dokumentům.

Výkon trestu odnětí svobody dále upravuje vyhláška ministerstva spravedlnosti číslo 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody. V něm jsou podrobněji popsány oblasti, které jsou

14 Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení. In: New York: OSN, 1958, ročník 1958.

15 O výkonu trestu odnětí svobody. In: . Česká republika: Sbírka zákonů, 1999, ročník 1999, číslo 169.

16 Srov. O výkonu trestu odnětí svobody, ref. 15

již definovány v zákoně. Jak jsem již zmiňovala, každá věznice má i svůj vnitřní řád, kterým se řídí.

2. Průkopník moderního přístupu k trestancům v devatenáctém století- František Josef Řezáč

Tato kapitola se dotkne alespoň částečně dějin výkonu trestu za dob Rakouské monarchie. Tento historický exkurz jsem zařadila proto, že v devatenáctém století na území Čech působil František Josef Řezáč, kněz, který byl reformátorem vězeňství. Zavedl do českých zemí moderní péči o vězněné osoby. Také byl reformátorem školství. Dokonce uvažoval o tom, že by bylo vhodné propojit výkon trestu se vzděláváním. V této kapitole tedy nejprve uvedu zkrácený životopis Františka Josefa Řezáče. Následně uvedu některé z jeho myšlenek, které se týkají zlepšení podmínek výkonu trestu odsouzených vězňů za dob rakouské monarchie.

Životopisné údaje čerpám z knihy od Jaroslava Uhlíka. František Josef Řezáč se narodil 6. ledna roku 1819 v Poleradech nedaleko Brandýsa nad Labem. Nejprve studoval takzvanou triviální školu v blízké vesnici. Vyučovacím jazykem v této škole byla čeština. Výraz triviální škola znamená, že se zde žák učil především číst, psát a počítat. Poté navštěvoval piaristickou hlavní školu. Zde byla vyučovacím jazykem němčina. Jeho studentská léta ho ovlivnila do budoucna, kdy se z něj stal propagátor češtiny jakožto vyučovacího jazyka na všech školách.¹⁷

Po roce 1831 začal navštěvovat pražské akademické gymnázium na Starém městě pražském. Studoval šest let. Na Gymnáziu se vyučovalo v německém jazyce. Při studiu zde se seznámil s Josefem Jungmannem, Václavem Štulcem a Františkem Riegerem. Všichni tito muži byli českými vlastenci, kteří podporovali mimo jiné i výuku v českém jazyce na českých školách. Během studií na gymnáziu se Řezáč rozhodl, že se stane knězem. Studoval proto dva roky filosofická studia, kde se vzdělával v náboženství, filosofii, matematice a přírodních vědách. V roce 1839 nastoupil do arcibiskupského semináře, který zdárně ukončil roku 1843. Ve stejném roce byl také vysvěcen na kněze. Během svého studia se účastnil schůzek studentů, které spojovalo vlastenectví a snahy po doplnění nedostatečného vzdělání, které poskytovalo rakouské školství. Sám Řezáč například překládal řecké texty do češtiny.¹⁸

Od roku 1847 začal Řezáč působit v České zemské trestnici v Praze, která patřila farnosti svatého Václava na Zderaze. Právě Uhlíkova kniha nabízí zajímavý pohled na to, jak vypadal běžný den Jana Řezáče, jakožto duchovního trestnice: „ Vysoké počty „trestníků“ po dostavbě zemské věznice převyšovaly 1 300 vězněných osob a někdy dokonce prý i počet 1 600 vězňů. Vykonávání nejen vlastních kněžských povinností, ale i dalších tehdy obvyklých činností kněze, spojených s přijímáním vězňů, jejich výukou, uklidňováním a hodnocením jejich chování nejen v případě

17 Srov. UHLÍK, Jan. *F. J. Řezáč- reformátor vězeňství a školství 19. století*. 1. Praha: Redakce Českého vězeňství, 1997, s. 12

18 Srov. UHLÍK, Jan, ref. 17, s. 13

podávání návrhu na udělování milosti, vysilovaly nejen svou náročností, ale i počtem. Kněží nabádali před propuštěním vězně z trestnice k vedení spořádaného života a podíleli se i na péči o propuštěné vězně. V kostele trestnice byly každého dne konány i vícekrát mše, často s kázáním a promluvami. Během měsíce se zpovídalo až 300 vězňů a počet udělených svátostí umírajících převyšoval, při tehdejších podmínkách věznění, mnohdy za měsíc počet 150.“¹⁹ František Josef Řezáč tedy působil přímo mezi odsouzenými vězněnými osobami a každodenně s nimi přicházel do kontaktu. I to jistě bylo jedním z důvodů, proč sepsal v roce 1852 svou publikaci s názvem: *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*. Při práci s vězni, i při úvahách o jejich vzdělávání, vycházel Řezáč z myšlenek francouzského humanisty Victora Huga.

A právě z této knihy budu nyní uvádět Řezáčovi myšlenky, které se týkají zlepšení podmínek pro výkon trestu vězněných osob. Hned v úvodu své knihy hovoří o důstojnosti pro vězněné osoby, která je potřebná v křesťansky smýšlejícím státě a v krátkosti porovnává i rozdíly v chování k vězněným v různě vyspělých státech: „Surový národ drží se jenom vášní a těmito opět udržován bývá, a proto pomsta v něm a nad ním vládne; národ již dospělejší má ustálené poměry své občanské, zpírá se na právo, uznává a přijímá v něm záštitu bezpečnosti a trvání svého; teprv v národu občansky, mravně i nábožensky vzdělaném, při němžto blahobyť povšechný, blahobytem jednotlivců jest, vzniká přesvědčení, že ani vězeň člověkem – údem státním býti nepřestává, nýbrž že jej polepšiti a pro obec zachovati neposlední povinností zůstává. Musíme tedy věk náš velebiti, že dospěl již k tomu, aby veřejně ohlašoval zásady tak vznešené, člověka jedině důstojné.“ A dále pak: „Dlouho sice mnohý vězeň co opovrhel beze všeho slitování, beze vší pomoci a útěchy v těsných, tmavých a smrdutých komůrkách na těle i duši chřádna, po mnohá leta umírat musel. Nemohlo a nesmělo takto povždy zůstat. Vzešlo světlo pravdy nad okráškem zemským a rozjasnilo rozumy zatmělé, milosrdenství uhostila se mezi lidmi. Křesťanství vzešlo a po všech krajinách zvěstovalo spravedlnost s milosrdenstvím. „Co nechceš, aby jiný tobě činil, nečiň jemu“, znělo na jedné a „budeš milovati svého bližního jako sebe samého“ znělo na druhé straně zákona křesťanského; a čím více sami zákonodárcové duchem učením tohoto nadchnuti byli, tím mírnější tresty na vězně přicházely, tím volnější průchod nalezala láska a obětivost křesťanův do temných komnat žalářních.“²⁰ Je třeba v této práci citovat tento dlouhý text, protože z něj je jasně patrné, z jakých zásad vycházel Řezáč při práci s vězni a s jakými zásadami v paměti psal citovanou publikaci. Bylo to křesťanské přikázání lásky, které ho podněcovalo k sepsání pravidel pro důstojnější zacházení s vězni. Tedy do současné češtiny přeloženo „miluj svého bližního jako sám sebe“.

19 UHLÍK, Jan, ref. 17, s. 19

20 ŘEZÁČ, František Josef. *Vězeňství v posavadních způsobech svých: Vychází jako příloha časopisu České vězeňství číslo 4 a 5/1995*. 1. Praha: Náklad spisovatelův, 1852. s. 2

Řezáč, nejprve ve své knize uvádí krátký dějepisný přehled vězeňství, které on nazývá žalárnictvím. O tom v této práci nebudu hovořit. Poté se zmiňuje o soustavách žalárních systémů. V této kapitole je jasně vidět, že Řezáč byl velmi dobře obeznámen s výkonem vězeňství i mimo území Habsburské monarchie. Hovoří zde o systému výkonu trestu nejen v evropských zemích, ale mnoho poznatků má i o stavu vězeňství ve Spojených státech amerických. Dále pak Řezáč představuje tři žalárnické soustavy, které se využívaly na území Spojených států a v Evropě. Ty se jmenují Auburnský, Filadelfický a Genfský. V dalších odstavcích tyto systémy krátce popíšu.

Řezáč ve své knize nesouhlasí se systémem Auburnským. Cituji ze sborníku Duchovenské služby z roku 2007: „*Za nevhodný zejména co do budování sociálních vztahů vidí systém mlčení, v němž byli odsouzeni vedeni v absolutním tichu a v kontumačním ubytování ke zpytování svědomí a měli tím také být ochráněni od případné další mravní nákazy ze strany spoluvězňů.*“²¹ Přímo Řezáč pak uvádí, že nemůže být dosaženo nápravy vězněných z několika důvodů. Za prvé, že se nedocílí mlčení mezi vězni, vždy si najdou nějaký systém domluvy, třeba posušky. Na svobodě se pak tito shlukují do spolků. Za druhé říká, že pořádek se udržuje násilím. Jako další důvod vidí to, že mlčení u vězňů vyvolává nespokojenost, zuřivost, neposlušnost, dokonce i klam.²²

Druhý systém je Genfský, jinak také řečeno třídní systém. K tomu Řezáč zmiňuje: „*Systém třídní jest první pokrok v opravách žalárních a proto již mnohé nedostatky v sobě chovati musí. Nejhlavnější nesnáze při něm jest ta, že nelze na jisto určit mravní stav člověka a tím vyměřiti meze třídění; neboť dokud se nedovede povahu lidskou matematicky měřiti a rozsudky nad viníky dle toho vynášeti, dotud musí zůstati třídění nejisté a mravní nákazou hrozící, což ani mlčením zameziti se nedá.*“²³ V takových věznicích se vězni dělili nejčastěji do čtyř tříd a, dle chování jednotlivých vězněných, mohli být tito přesouváni z jedné třídy do druhé. Genfský systém se lépe uplatňoval v malých trestnicích, ve velkých nebyl při realizaci příliš úspěšný.

Za nejúspěšnější systém považoval Řezáč takzvaný systém Filadelfický. Opět budu citovat Řezáče: „*Ovšem že zamezovati náказu mravní teprv prvním krokem ku polepšení bývá; nicméně však kde se toto docíliti může, již z této negativní stránky systém nějaký posuzujíc, přednost pře jinými, při nichž se toho nedostává, zasluhuje. Nad to ale ještě zkušenost okázala; že osamostatnění se zaměstnáním a pohybováním spojeno, nejen že tělesně, nýbrž i duchovně nejlépe vězni ku kajiconosti, a znovuzrození (jak se právě dle toho principu polepšení zove) pomáhá.*“²⁴ Tuto citaci lze pochopit tak, že vězni byli ubytováni v samostatných celách, ale mohli se setkávat při různých aktivitách, například v zaměstnání, či při nějakých jiných činnostech. Jako negativa pak Řezáč

21 MITÁŠ, Václav. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*. 1. Praha: Vězeňská duchovenská péče a Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, Praha 2007, Vězeňská duchovní služba ČR, Praha 2011, 2007, str. 14

22 Srov. ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 14

23 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 13

24 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 15

uvádí, že je třeba s tímto systémem zacházet opatrně, aby se nestalo, že jeden vězeň by byl pouze sám bez práce, a druhý pro změnu byl prací přetěžován. Pro hladké fungování systému je také třeba, aby bylo o vězně důstojně postaráno po stránce výživy a zdravotním. Tyto tři systémy se tedy využívaly ve věznicích během Řezáčova života.

Řezáč se dále zmiňuje o polepšovacích a vzdělávacích ústavech pro mladší „kárance“ a opuštěnce. Ty se zřizovali v Americe i Evropě pro mladistvé pachatelé tedy zde zmiňované „kárance“, vzdělávací ústavy pak také pro opuštěné mladistvé. Řezáč v publikaci některé ústavy vyjmenovává. Jako příklad uvádí britský ústav Parkhurst. Píše, že hlavním účelem tohoto zařízení je mladší odsouzené, kteří byli původně určeni k deportaci, připravovat k budoucímu životu. Tito mladiství se tam učili rolnictví a řemeslnictví, pořádku, náboženství. Byli vedeni k pracovitosti.²⁵

Krátce ještě zmíním rozdíl mezi trestními a kajícními ústavami. Budu opět citovat Řezáče: *„Zvyk jest druhá přirozenost. Dle toho přísloví a pravidla má se za to, že starší člověk, klesal-li častěji, tíže povstává; protož zločinec v nepravostech sestárlý obyčejně jen na trest do věznice přichází; kdežto při mladším provinilci za trestem ještě polepšení se hledá. Tím se stává, že kdo o trestnicích rozmyšlí, vždy jen na místa k trestání určená mysl svou uvádí, a tudíž požadavkům přísné spravedlnosti úplně se podává, a zásady své příkře na ní staví. Jinak ale o ústavech kázních se uvažuje. V nich útrpnost, milosrdenství převládá a trestání spíše za prostředek kající prohlašuje, a proto vši snahu ku polepšování obrací.“*²⁶ Také tvrdí, že v ústavech pro mladistvé vládne milosrdenství, zatímco v trestnicích pro starší vězně spravedlnost. V současné době v systému českého vězeňství existují speciální programy zacházení, které jsou určené pro mladistvé vězně. Existují i specializované věznice pro výkon trestu odnětí svobody mladistvých, popřípadě jsou zřízena zvláštní oddělení v rámci věznic pro dospělé odsouzené.

V další kapitole Řezáč řeší, kdo a jak se má ujímat vězňů. Jako první hovoří Řezáč o obcích: *„Že obci starati se o vězně nejprve přináležejí, již z toho vysvítá, že sama přísná spravedlnost, na kteréžto každý zákon opět na svobodu, do práv svých občanských, ač s některými ohradami, uveden býti mohl; pročez obec, chce-li důsledně jednati, ve vazbě o zachování jeho pečovati má.“*²⁷ Obci tedy přináležejí, aby se postarala o osobu propuštěnou z trestnice. I v současnosti se obce věnují osobám, které byly propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. V obcích s rozšířenou působností působí sociální kurátoři, kteří jsou těmto osobám k dispozici.

Vrátím se ale k Řezáčovi. Dle něj se dále musí o vězně starat stát. Musí pečovat o tělesné potřeby trestance. Tedy musí mu zajistit takové podmínky k výkonu trestu, aby nebylo poškozeno jeho zdraví. Vláda měla stavět takové věznice, kde vězněným byla zajištěna bezpečnost, zaměstnání

25 Srov. ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 17

26 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 22

27 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 23

a zdravotní potřeby. Ve věznicích se mělo dosahovat zamezení šíření mravní nákazy. A to buď tříděním, nebo osamostatňováním. Také se měl zavádět domácí správný řád, a měly se zřizovat komise, které měly vrchní správu nad všemi žaláři.²⁸ Řezáč se nechával při psaní své publikace inspirovat svou praxí ve Svatováclavské pražské zemské trestnici, jak bylo již napsáno výše. To potvrzuje ve své knize i Uhlík: „*Na nově příchozího kněze musela bezesporu silně zapůsobit zvláštnost prostředí trvale soustřeďujícího na jednom místě vysoký počet závažně se prohřešivších lidí, navíc naplněného i lidskou bídou. Setkal se zároveň i se značnými riziky, z nichž mezi nejzávažnější patřilo především ohrožení zdraví častými epidemiemi nebezpečných infekčních onemocnění spolu se značným vyčerpáním nemalými povinnostmi ve značně nezdravém vězeňském prostředí.*“²⁹ Proto tedy doporučení k vládě, že musí pro vězně zajistit lékařskou pomoc a jiné potřeby. Svě postřehy a nápady Řezáč čerpal ze své praxe.

Takové podmínky samozřejmě platí i v současnosti, kdy mají osoby ve výkonu trestu lékařskou pomoc a mají zajištěnou stravu třikrát denně, pracující pak mají ještě zajištěny přídavky. Samozřejmě si odsouzení mohou nakoupit v kantýnách, které jsou pro ně v každé věznici. Také je snaha zaručit jim bezpečí, nicméně, nikdo nemůže říci, co se děje při takzvaném druhém životě vězňů. Nejen v noci, kdy jsou osoby ve výkonu trestu méně hlídány ze stran vězeňské stráže, ale i v umývárkách, toaletách a v ložnicích, kde nejsou odsouzení pod dohledem kamerového systému. A co se týče pojmu osamostatňování, i v současné praxi výkonu trestu fungují samotky, kam mohou být odsouzení posláni za kázeňské přestupky.

Také církev má dle Řezáče povinnosti k vězňům. Dle něj totiž právě trestanci potřebují ze všeho nejvíce duchovní pomoc: „*Nemá právě jim svítiti světlo pravdy, a záře oživující milosti zahřívati srdce jejich? Nemají oni zvláště okoušeti smilování božího? Nestojíť vězení jejich dosti na odív a v brnění nevlídném, aby lítostné oko útrpnou slzu pro ně vydalo, a ku pomoci pobloudilcům a bídníkům těmto pohlíželo?*“³⁰ Církev se tedy dle Řezáče měla zaměřovat především na duševní, či duchovní potřeby jednotlivých odsouzenců. Tehdy měli duchovní zachraňovat duše vězňů i v současnosti u nás ve věznicích působí vězeňští kaplani. Ti jsou sdruženi pod vězeňskou duchovenskou péčí. Nicméně, kaplani rozhodně nikoho nenutí k návštěvě bohoslužeb či jiných náboženských aktivit. Příchozím pouze nabídnou své služby, ohlásí, kdy se konají mše a je jen na odsouzeném, zda služeb využije či nikoliv.

V další kapitole se Řezáč zabývá uspořádáním trestnic. A to ve všech ohledech. Nejprve formuluje dvě hlavní zásady fungování trestnic. Prvním principem je ten, aby trestnice vězně nekazily. Druhým principem je pak to, aby trestnice vězně polepšovaly. Dle těchto principů byly

28 Srov. ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20. s.24

29 UHLÍK, Jan, ref. 17, s. 19

30 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 24

vymyšleny i tři vězeňské systémy, které jsou jmenovány výše v kapitole. Při naplňování těchto dvou zásad má spolupracovat stát, církev, i obecnost. Obecnostem Řezáč myslí civilní osoby. Ty mají přispívat k naplňování výše zmíněných principů. Obecnost má být seznamována s tím, že vězni, kteří z věznic vycházejí, jsou poslušni mravním zákonům a i ve svém životě jednají mravně.³¹ Tyto zásady měly platit ve všech věznicích.

Trestnice dle Řezáče se měla rozvíjet třemi směry, jak je uvedeno ve Sborníku duchovenské služby v penitenciárním prostředí: „*Věznice pak má podle Řezáče tři základní stránky: občansko-zákonní (zahrnující architekturu i způsob ubytování tak, aby byly zachovány jak bezpečnost, tak zdravotní i hygienická nezávadnost), nábožensko-mravní, zabezpečenou školou, chrámem a knihovnou. Vychovatelská stránka pak obsahuje dobré „třídění“ - tedy diferencované ubytování, přiměřené zaměstnávání, dobrý domácí řád, správnou dohlídku a řádnou kázeň.*“³² Takové myšlenky jsou realizovány i v současnosti. Fungování současných věznic se řídí přísnými pravidly. V každé věznici jsou kaple, ve kterých slouží kaplan, jsou zřizovány knihovny, často velmi obsáhlé, ve kterých je velké množství literatury z různých oborů. A hlavně, ve věznicích v současné době působí školy, například učiliště, kde se mohou odsouzení vzdělávat, mohou získat výuční list či maturitu. Na výučním listě či maturitním vysvědčení není uvedeno, že ho vězeň získal ve výkonu trestu odnětí svobody. To je třeba zde říci, kvůli zaměření této práce. Více prostoru bude tomuto tématu ale věnováno až v jedné z následujících kapitol. A co se týče dle Řezáče takzvaného třídění, i s tím se v současnosti setkáváme. Věznice jsou rozděleny do čtyř kategorií, A-D, kam jsou odsouzení řazeni dle toho, jak závažný trestný čin spáchaly. V rámci věznic pak fungují vnitřní diferenciační skupiny, které jsou v každém druhu věznic tři, přičemž skupina jedna je nejlepší a třetí nejhorší.

V další části se Řezáč zabývá správou věznic a dozorem nad nimi. Základem je pro Řezáče dobrá správa, bez které žádná věznice nemůže mít dobré výsledky. Věznice měly být řízeny z nejvyššího ústředního úřadu zemského zastupitelství. Tomuto úřadu by byli podřízeni komisaři, kteří by jezdili do věznic na inspekce a o zjištěních podávali zprávu úřadu. V čele jednotlivých věznic pak měl stát správce, ředitel. Ten byl odpovědný za plnění nařízení, která vyšla z nejvyššího ústředního úřadu. Byl také správcem celé trestnice, nicméně nesměl sám rozhodovat o trestech pro vězně: „*Naskytuje se sice jak v mnoha Amerikánských tak v Evropejských věznicích mnoho příkladů, že ředitelové jejich s neomezenou mocí podaření bývali; tak že v rukou jejich celá věznice byla, a že nezřídka libovolně v nich vládli. To však jen na velkou nedokonalost vězničního ústrojí poukazuje; a byť by i někdy takovým nařízením dobré výsledky se docílily, nesmí se takovéto vedení za dobré a vězňům vůbec prospěšné vysloviti.* „*Nižádným způsobem (praví nynější ministr osvěty hr.*

31 Srov. ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 27

32 MITÁŠ, Václav, ref. 21, s. 14

*Lev Thun) se nemůže schvalovati, aby jediný člověk tresty ukládal; ani tenkrát ne, kdyby i dokázáno bylo, že dosud jen dobré tím se docílilo; poněvadž by se snadno moci této zle užití mohlo“.*³³ Jednoduše řečeno tedy ředitelé věznic nesměli zneužívat svých pravomocí, které jim byly svěřeny. Měli být poslušní příkazům výše zmiňovaného úřadu a komisařů.

V každém žaláři měly být zastoupeny tyto profese, které se staraly o fungování trestnice. Strážní, lékaři, učitelé, duchovní a již výše zmiňovaný ředitel či správce. Tito lidé museli mít na paměti tři směry, kterými se výkon trestu a výkon vězeňství mělo ubírat. Jsou uvedeny v předchozích odstavcích. U každého povolání je vysvětleno, jaká je jeho role ve věznicích. Já blíže popíšu roli učitele, a to proto, že tato práce se zabývá vzděláváním osob ve výkonu trestu. Dle Řezáče: „*Učitel, má-li pro káznici spůsobilým býti, musí být člověk vzdělanější, zběhlý a obratný v umění vychovatelském, lidumilný a obětivý. Pouhé umění ve věcech elementárních, jednostranný, neohebný návod, řemeslené odbývání školního vyučování nevystačí pro školu, v nížto dospělejší lidé- trestanci ducha rozmanitého se nalézají. V takovéto škole (ač i v každé jiné) nemá se jen vyučovat, ale spolu vychovávat; nejen rozum, paměť na cvik bráti, nýbrž i cit, vůli ušlechťovati.*“³⁴ Ve školách v trestnicích se mělo vyučovat psaní, čtení, počítání. U mladších a schopnějších trestanců se pak mělo ještě vyučovat kreslení a technologické vyučování. Nechyběl ani zpěv mravních písní a také některé informace z dějepisu, zeměpisu a přírodopisu. Učitelé si sami museli sestavit učební plán, neboť neexistoval spis, kde by bylo uvedeno, co a jak vězně učit. Řezáč pokládal vzdělávání vězněných za důležité, mělo přispívat jejich rozvoji a polepšení. Předpokládal také, že pokud budou lidé již od dětství vzděláváni, ubude pachatelů trestných činů. V současnosti jsou odsouzení vzděláváni buď ve školách, nebo se mohou vzdělávat v různých kurzech a aktivitách. Mohou se například učit cizí jazyky, dějiny, mohou si zlepšit své dovednosti v českém jazyce.

Poslední kapitolu pak Řezáč nazývá Mravní pokaženost. Uvádí zde její příčiny. Vnější a vnitřní. Řezáč tvrdí: „*První zločin, objeviv se co následek podrážděných vášní tělesných i duševních, neomylně okazuje na první původ mravní pokaženosti lidské. Vášně vzbuzené a zvýšené, buď že je člověk sám v sobě rozněcuje a udržuje, aneb že od jinud podněcovány bývají, jsou pramenem nemravnosti a z ní pocházejícího zločinství. Srdce lidské zejme-li se v něm oheň náruživostí hrůzně soptí, a přidává-li se podnětu zevního velikou zpoustu mravní kol kol sebe rozsívá.*“³⁵ O vnitřních příčinách Řezáč říká, že to dobré i to zlé, vzniká v myšlení a žádosti. Pokud je člověk nevzdělaný, snadněji podlehe svým chťičům či vnějším lákadlům. Lehkomyšlnost, hrubost, podlost, nestřídmost či neposlušnost jsou hlavními popudy k páchání zločinů. Často těmto

33 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 31

34 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 33

35 ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 35

svodům podlehnou celé rodiny či obce. Řezáč tvrdil, že v těch trestnicích, kde se vězni nevedou k pracovitosti, poslušnosti, kde se neprobouzí mravní cit, tam se často opět propuštění vězni navracejí zpět. V současné době bychom tyto vězně nazvali recidivisty.³⁶

K vnějším příčinám Řezáč uvádí, že vnější okolnosti působí na člověka a určují v mnoha oblastech jeho život. Záleží na domácích, občanských, vládních i církevních podmínkách. Patří sem ovlivnění nejbližším okolím člověka, rodinou, či obcí. Dále pak vzdělanost či nevzdělanost osob, které jsou v okolí člověka. A také sem Řezáč řadí příznivé či nepříznivé životní podmínky, kam zahrnuje dobré bydlení, různá zaměstnání i lidnatost jednotlivých obcí a měst.³⁷

Řezáč nabízí i prostředky ke změně životních podmínek. Řadí sem dobré rodinné a občanské poměry, zvýšení hmotného blahobytu. Na první místo ovšem řadí vzdělání lidu. Měly být zřizovány školy i pro chudé, nejen školy národní.³⁸ František Josef Řezáč byl významnou osobností rozvoje českého vězeňství. Mnoho systémů a myšlenek, které formuloval Řezáč pro zlepšení podmínek výkonu trestu a k nápravě trestanců, a které jsou zmíněny v této kapitole, jsou v různých obměnách aktuální až do současnosti. Proto je mu v této práci vyhrazeno tolik prostoru. František Josef Řezáč zemřel v Praze 25. prosince 1879. Nyní již přejdu k současnému vězeňství.

36 Srov. ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 35

37 Srov. ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 36

38 Srov. ŘEZÁČ, František Josef, ref. 20, s. 36

3. Typy věznic

V této kapitole se budu zabývat rozdělením typů věznic. Zde popíšu jednotlivé druhy věznic. Nebudu se zde zabývat vazbou, jelikož ta neslouží k výkonu trestu odnětí svobody, obžalování z trestného činu zde pobývají do vynesení soudního rozsudku.

Odsouzení jsou do jednotlivých věznic posíláni rozhodnutím soudu a to na základě závažnosti spáchaného trestného činu. V České republice jsou zřízeny čtyři typy věznic. Jsou to věznice: s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Ty jsou rozděleny dle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti.³⁹ V současnosti spravuje vězeňská správa dvacet tři věznic pro výkon trestu odnětí svobody, deset vazebních věznic a dva detenční ústavy, které slouží pro osoby s psychiatrickými poruchami, jež nemohou vykonávat trest odnětí svobody v žádném typu věznice, a to dle posudků soudních psychiatrů a psychologů.⁴⁰ O umístění pachatele do detenčního ústavu taktéž rozhoduje soud. Dále již popíšu jednotlivé typy věznic pro výkon trestu odnětí svobody.

Věznice s dohledem je nejjednodušším typem věznice pro výkon trestu odnětí svobody. V České republice je to například věznice Rapotice. Sem se dostávají odsouzení, kteří spáchali méně závažné trestné činy, například z nepozornosti či bez předchozí rozvahy. Nejsou sem posílány osoby odsouzené za spáchání vraždy či těžkého ublížení na zdraví.

Jedním ze specifíků ve věznici s dohledem je to, že vězni, kteří mají zájem o práci, mohou být posíláni za prací i mimo areál věznice. Toto není ve věznicích s vyšším vnitřním zabezpečením možné. „Jednou z oblastí naplňování programu zacházení u odsouzených jsou pracovní aktivity, které významnou měrou napomáhají k udržování pracovních návyků u odsouzených, jejich smysluplnému naplňování volného času a vedou i k finanční soběstačnosti v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzení jsou ve věznici zařazováni do práce s přihlédnutím k jejich zdravotnímu stavu, dosaženému vzdělání či získané praxi v daném oboru, výši jejich pohledávek, délce trestu a sociální situaci. Dále se přihlíží k osobnosti odsouzených, k jejich skutečnému zájmu pracovat a přizpůsobit se konkrétním podmínkám pracovního zařazení, k plnění jejich povinností v dosavadním průběhu výkonu trestu, popř. k dalším specifickým podmínkám daných pracovišť. Pracovní činnost odsouzených spočívá v zajištění běžného provozu věznice v rámci tzv. vnitřní režie, anebo v pracovním zařazení u tzv. cizích subjektů na základě smlouvy mezi věznicí a podnikatelskými

³⁹ Srov. O výkonu trestu odnětí svobody, ref. 15

⁴⁰ Srov. Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů ČR. Vězeňská služba České republiky [online]. 2012 [cit. 2015-06-15]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>

subjekty.“⁴¹

Věznice s dohledem nabízí odsouzeným nejrozličnější programy zacházení a jiné aktivity. Počítá se s tím, že vězni v tomto typu věznice nedostávají vysoké tresty, a programy jsou tomuto přizpůsobeny. Například v této věznici se nabízí poradna pro drogově závislé osoby, sociálně právní poradenství, různé sportovní kroužky či knihovna.⁴²

Samozřejmostí je přítomnost sociálního pracovníka ve věznici. Ten zajišťuje zejména utváření vnějších vztahů. To znamená, že se snaží zajistit odsouzenému kontakt s jeho rodinou. Jak jsem uvedla výše, ve věznici s dohledem nejsou umisťováni odsouzení s vysokými tresty, nicméně jakýkoliv pobyt ve věznici často narušuje právě vztahy mezi odsouzeným a rodinou. „Pro udržení a posílení vazeb s příbuznými je poměrně značném rozsahu využíván institut opuštění věznice v souvislosti s návštěvou.“⁴³ Institut opuštění věznice v souvislosti s návštěvou je specifikum hlavně věznic s dohledem a s dozorem. Sociální pracovník také pomáhá odsouzenému zorientovat se v situaci po propuštění. Role sociálního pracovníka je důležitá ve všech typech věznic, budou tak zmiňováni častěji.

Ve věznici s dohledem také odsouzení chodí na vycházky po okolí a to v doprovodu zaměstnanců vězeňské služby České republiky: „V rámci extramurálních aktivit zaměstnanci VS ČR doprovází odsouzené na různé kulturní akce a výstavy anebo s nimi chodí na turistické vycházky do blízkého okolí věznice. Jako příklad realizovaných vycházek odsouzených v doprovodu zaměstnanců Věznice Rapotice lze uvést návštěvu zámku v Náměšti nad Oslavou, Zadní synagogy a Domu Seligmanna Bauera v Třebíči nebo nejstaršího žaláře v habsburské monarchii - kasematy hradu Špilberk.“⁴⁴

K věznicím s dohledem lze tedy shrnout, že se jedná o nejmírnější stupeň věznice, osoby ve výkonu trestu mají možnost navštěvovat kulturní akce, či zaměstnání mimo areál věznice, a to v doprovodu pracovníků vězeňské služby, a dále, že výkon trestu odnětí svobody není dlouhodobý.

Věznici s dozorem lze chápat jakožto druhou nejlehčí věznici pro výkon trestu odnětí svobody. Oddělení pro výkon trestu odnětí svobody ve věznici s dozorem jsou často přidruženy k jiným věznicím, například ve věznici Vinařice, která je profilována jakožto věznice s ostrahou, se nachází oddělení i pro muže, kteří byli soudem poslání do věznice s dozorem. Věznice přímo specializována na výkon trestu odnětí svobody ve věznici s dozorem, je například věznice Nové

41 Výkon trestu ve věznici Rapotice. Vězeňská služba České republiky [online]. 2013 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-rapotice-52/o-nas-1621/vykon-vezenstvi-1155/vykon-trestu-ve-veznici-rapotice-6509>

42 Srov. ref. 41, výkon trestu ve Věznici Rapotice.

43 Ref. 41, Výkon trestu ve Věznici Rapotice.

44 Ref. 41, Výkon trestu ve Věznici Rapotice.

Sedlo. Z informací, kterými se tato věznice prezentuje, budu vycházet v nadcházejících odstavcích.

Nejprve budu citovat základní informaci, skrze kterou si lze udělat základní představu o věznici s dozorem: „Odsouzení, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody v oddělení s dozorem, jsou umístěni na ubytovnách ve třech diferenciačních skupinách. Skupiny jsou rozlišeny podle povahy trestného činu, plnění programu zacházení, pravidelného pracovního zařazení a chování odsouzených. Průměrná délka výkonu trestu odsouzených mužů je 2 roky.“⁴⁵ Z toho jasně vyplývá, že i věznice s dozorem jsou chápány jakožto věznice mírnějšího typu. Odsouzeným se zde opět nabízí nejrozličnější aktivity a programy zacházení, a to od muzikoterapie přes dopravní výchovu až po rybářský kroužek.

Ve věznici s dozorem je, stejně jako ve věznici s dohledem, možnost práce mimo areál věznice. Ta většinou probíhá na nestřežených pracovištích. Odsouzení také pracují uvnitř areálu věznice, a jsou buď zaměstnávání soukromými firmami, nebo jsou zaměstnáni ve vnitřní režii věznice.⁴⁶

Než přejdu k dalšímu typu věznice, je třeba zmínit se o alternativních trestech. Je zde třeba zmínit, že udělování alternativních trestů vyjde levněji, než pobyt vězně ve věznici s dohledem, či dozorem. Z tabulky v knize Kriminologie od Gřivny, která obsahuje data z roku 2010 lze zjistit, že na 100 000 obyvatel připadá 209 vězněných osob. To je například v porovnání s Německem, které má 88 vězněných na 100 000 obyvatel, vysoké číslo.⁴⁷ Proto se stále více v České republice uplatňují alternativní tresty.

Třetí typ věznice, druhý nejtěžší, je věznice s ostrahou. Těch se v České republice nachází nejvíc. Patří k nim například věznice Bělušice, či Vinařice. V tomto typu věznic nemají již vězni možnost navštěvovat zaměstnání mimo vězeňský areál. Jsou zaměstnávání pouze v prostoru věznice a pracují buď pro soukromé firmy, nebo ve vnitřní režii. Například ve věznici Vinařice má jeden z odsouzených na starosti knihovnu, další pomáhají v kuchyni, ti samozřejmě nesmí být drogově závislí, další se starají o úklid.

Programy zacházení jsou uzpůsobené tomu, že odsouzení jsou do těchto věznic posíláni soudem na dobu delší než tři let, často se tresty pohybují i kolem deseti let, či delší. Například věznice Bělušice nabízí odsouzeným různé výtvarné kroužky, zahradnické kroužky, jazykové kurzy, kurzy rybářství a myslivosti a mnoho dalších.⁴⁸

45 Charakteristika věznice Nové Sedlo. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2011 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-nove-sedlo-81/o-nas-1597/zakladni-informace-178/>

46 Srov. ref. 45, Charakteristika věznice Nové Sedlo.

47 Srov. GŘIVNA, Tomáš. *Kriminologie*. 4. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014. ISBN 978-80-7478-614-3, str. 184

48 Srov. Výkon trestu ve Věznici Bělušice. *Vězeňská služba České republiky*204 [online]. 2014 [cit. 2015-06-24]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-belusice-44/o-nas-1569/zakladni-informace-545/vykon-trestu-1545/>

V těchto typech věznic funguje většinou takzvané výstupní oddělení. Zde jsou odsouzení, kterým zbývá krátký čas do propuštění, nejčastěji půl roku až tři měsíce, přítomni nejrozličnějším aktivitám, které je mají připravit na odchod z vězení. Počet míst v těchto odděleních je omezen, odsouzení jsou proto vybíráni skupinou odpovědných pracovníků, mezi kterými je psycholog, speciální pedagog, vychovatel. Toto oddělení je důležité, neboť vězni, kterým byly uděleny vysoké tresty, vyjdou pro ně do neznámého prostředí, ze kterého oni byli vytrženi, a to může způsobit po čase recidivu, jelikož propuštěný nebude vědět jak ve společnosti fungovat.

Posledním typem, tím s nejvyšším stupněm vnitřní ochrany, jsou věznice se zvýšenou ostrahou. Z českých věznic jsou to například Valdice, či Mírov. Do těchto věznic jsou posíláni odsouzení, kteří spáchali zvláště závažné trestné činy, s vysokými trestními sazbami. Často jsou sem posíláni také odsouzení s výjimečnými tresty, tedy delší než dvacet let, a také zde mají celý odsouzení na doživotí. Ti pak mají pro sebe často samostatnou celu, nebývají na hromadnějších celách. Odsouzení k doživotí mohou také po určitém čase požádat o přesunutí do nižší kategorie věznice a soud rozhodne, zda vyhoví či nikoliv. Tuto možnost mají samozřejmě i ostatní odsouzení.

V těchto věznicích probíhají opět nejrozličnější aktivity, ať už zájmové, či vzdělávací. Fungují zde také nejrozličnější programy zacházení, tak jako v ostatních typech věznic. Jsou přizpůsobeny délce trestu a druhu trestného činu. Odsouzení jsou opět zaměstnáváni pouze v areálu věznice. Funguje zde i předvýstupní oddělení. Ve všech typech věznic jsou pak k dispozici vězenští kaplani, psychologové, sociální pracovníci, lékaři. V rámci věznic také fungují oddělení pro mladistvé odsouzené.

Co se týče odsouzených žen, je pro ně v České republice věznice Světlá nad Sázavou. V ní svůj trest vykonávají odsouzené v kategoriích s dohledem, s dozorem, s ostrahou, v některých případech i se zvýšenou ostrahou. Některé ženy jsou i ve speciálním oddělení ve věznici v Opavě. Jelikož se jedná o věznici pro ženy, je zde zřízeno i speciální oddělení pro matky s nezletilými dětmi a oddělení pro mladistvé odsouzené. Těmto ženám jsou, stejně jako mužům, nabízeny nejrozličnější aktivity a mohou najít i pracovní uplatnění ve vnitřní režii věznice.⁴⁹

49 Srov. Stručná charakteristika věznice. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2014 [cit. 2015-06-24]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93/o-nas-1628/zakladni-informace-154/strucna-charakteristika-veznice-275>

4. Funkce trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody má v České republice tři funkce. První z nich je preventivní funkce výkonu trestu odnětí svobody. Druhá je vyrovnávací funkce, která má dva aspekty a to vyrovnání se pro oběť, a také pro pachatele. Třetí je pak regulativní funkce trestu, která v sobě zahrnuje tři přístupy, z nichž první je regulativní, druhý je odstrašující a třetí je úsilí o změnu chování, popřípadě i osobnosti pachatele trestného činu. Nejprve ale několik slov o svobodě jednotlivce, která je výkonem trestu odnětí svobody výrazně narušena.

„Svoboda nemá hodnotu sama o sobě, je spíše prostorem vybízejícím k vyplnění. Zda v tomto prostoru pouze pasivně setrvám či dokonce podlehnu nejrůznějším manipulacím anebo zda a jak svobodně, aktivně odpovím na výzvy života, to záleží pouze na mně samotném. I když za určitých okolností (např. při některých duševních poruchách) není člověk schopen zcela se osvobodit od omezujících faktorů, vždy mu zůstává alespoň minimum svobody projevující se v možnosti transcendentovat determinující podmínky a zaujmout k nim vlastní zodpovědný postoj. Každá lidská bytost je sebedeterminující, může směřovat ke zvolenému cíli, nemusí být „třtinou ve větru se klátící“.⁵⁰ Hála uvádí, že každý člověk je sám zodpovědný za svou svobodu, sám rozhoduje o tom, co se svým životem udělá, jak k němu bude přistupovat. To platí i o lidech ve výkonu trestu odnětí svobody. Ti se na základě nejrůznějších podnětů rozhodli, že budou riskovat svou svobodu. Mezi důvody spadá například vidina dosažení rychlého zisku a užitek z něj. Dále například přehnaný optimismus osob, které páchají trestný čin. Předpokládají, že nebudou dopadeni, že mají štěstí. To dokládá i výrok Hály: „V převážné většině případů je trestná činnost jejich svobodnou volbou, svéráznou odpovědí na životní výzvy. Následné uvěznění je pak reakcí společnosti v momentě, kdy svoboda pachatele nebo víra v ni byla neoprávněná.“⁵¹

Sochůrek uvádí, že mezi reakcemi společnosti na zločinnost převládají dvě složky. Jsou jimi prevence kriminálních činů a trest za ně. Uvádí definici trestu: *„Můžeme jej (v užším pedagogickém pojetí) pojmut jako jednu z forem negativního motivačního působení, jako záměrně navozený následek nesplněného nebo špatně splněného úkolu“⁵²*

První funkcí trestu je preventivní funkce. Dle Tomáška můžeme rozlišit dva druhy prevence a to individuální a generální. Individuální prevence vychází z toho, že pachatel trestného činu si s trestem spojí nepříjemné prožitky, které ho pak od opakované trestné činnosti odradí. Generální

50 HÁLA, Jaroslav. *Teorie a praxe vězeňství II.: Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody*. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, 1999. ISBN 80-7040-376-4, s. 5

51 HÁLA, Jaroslav a Petra SOUDKOVÁ. *Jak mluví čeští vězni: místo a úloha vězeňského argotu*. 1. Praha: Časopis České vězeňství, 2002. ISBN 80-238-9463-3, s. 17

52 SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 18

prevence je pak chápána jako ta, která je vztažena na celou společnost. Počítá se s tím, že jen to, že existují sankce, které jsou dostatečně přísné, budou varováním pro každého, kdo by uvažoval o spáchání trestného činu.⁵³ Nicméně pachatelé trestných činů takto velmi často nepřemýšlí. Často spíše myslí na aktuální prožitek, který jim spáchaný trestný čin přinese. Individuální prevence nefunguje ani u těch, kteří jsou recidivisty, jsou to ti, kdo se do výkonu trestu odnětí svobody dostanou opakovaně. Často je to z toho důvodu, že vězni ve věznici již při prvním výkonu trestu odnětí svobody prošli takzvanou prizonizací, tedy že se postupně ztotožnili s tím, že jsou vězni a naučili se v takovém prostředí žít. Cituji Sochůrka: „*Dlouhodobé vězení začne vězeň po adaptaci chápat spíše jako jiný způsob života než jako trest. Vytrácí se negativní emoční náboj trestu*“.⁵⁴ A v jiné knize potom prizonizaci upřesňuje: „*Většina vězňů proto volí způsoby chování a své vnější projevy takové, aby se neodlišovali od ostatních. Zda jde o pravý konformismus nebo jen vnější slupku bývá velmi složité poznat a existuje zde vysoké riziko omylu. Prizonizace, zejména ve složce ideologizace, významně negativně ovlivňuje jakékoliv snahy o výchovné působení na vězně*“.⁵⁵ Ti se poté, co jsou propuštěni na svobodu, neumí zařadit do běžné společnosti, které svým způsobem nerozumí. Proto spáchají další trestný čin, a vrátí se do jim známého prostředí za zdi věznic. Další příčinou, proč pachatelé spáchají další trestný čin je takzvaný nereálný optimismus. Pachatel trestného činu věří, že ho nikdo nemůže chytit, že je nepostižitelný. Může to souviset s tím, jak rychle je pachatel dopaden od spáchání trestného činu. Čím déle je pachatel neodsouzen za svůj čin, tím větší může mít pocit, že si protiprávně nabytou věc stihne užít, a tím víc bude ochoten riskovat u páchaní dalších trestných činů. Nejvhodnější prevencí před nereálným optimismem může být co nejkratší doba mezi spácháním trestného činu a dopadením a následným odsouzením pachatele.

Druhou funkcí trestu odnětí svobody je funkce vyrovnávací. Ta má za cíl vyrovnat se s realitou trestného činu. A to jak pro pachatele, tak hlavně pro oběť či pozůstalé. Jak tvrdí Hála, má dva aspekty. „*V první řadě je o vyrovnání se oběti s trestným činem. Vychází se přitom z předpokladu, že negativní emoce (ponížení, zoufalství, hněv,...) poškozených, či pozůstalých lze eliminovat nebo alespoň kompenzovat újmou způsobenou pachateli trestného činu, případně náhradou škody*“.⁵⁶ Předpokládá se tedy, že to, že je pachatel trestného činu odsouzen k trestu odnětí svobody, může mít pozitivní vliv na oběť trestného činu, či na pozůstalé, pokud se jednalo o trestný čin s následkem smrti. V některých státech USA umožňuje zákon pozůstalým účastnit se jako svědek popravu pachatele, pokud je ten odsouzen k absolutnímu trestu, tedy k trestu smrti. I

53 Srov. TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie*. 1. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, a. s., 2010. ISBN 978-80-247-2982-4, s. 171

54 SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 19

55 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 53

56 HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 1. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s. České Budějovice, 2005. ISBN 80-86708-05-5, s. 40

zde působí psychologický aspekt vyrovnávací funkce trestu, kdy oběť, v tomto případě pozůstalí, mohou skrze přihlížení výkonu trestu, pokud o to mají zájem, dosáhnout určitého psychického uvolnění.⁵⁷ V České republice naplňuje vyrovnávací funkci trestu právě odnětí svobody. Trest smrti zde byl zrušen roku 1990 a je zakázán ústavou. Nejtěžšími tresty jsou takzvané výjimečné, tedy od dvaceti do třiceti let, nebo doživotí. Nicméně i v případě doživotí má pachatel šanci na podmíněné propuštění, a to nejméně po dvaceti letech výkonu trestu. Zákonodárci totiž vychází z toho, že pokud by vězeň neměl žádnou naději na propuštění, byla by to jeho sociální poprava.⁵⁸

Druhým aspektem vyrovnávací funkce trestu je to, že pachatel ve výkonu trestu odnětí svobody má příležitost, prostor a čas k tomu, aby zpytoval svědomí a upřímně přijal vinu. Hála uvádí, že toto zpytování svědomí je tíživé a obtížné, nicméně nezbytné pro reintegraci pachatele.⁵⁹ Vychází přitom z poznatků psychologa Frankla, kterému bude věnována jedna z pozdějších kapitol, jelikož jeho přístup zvaný logoterapie, je jednou z metod, která se užívá při práci s odsouzenými osobami.

Třetí funkcí výkonu trestu odnětí svobody je regulativní funkce. Ta má za cíl ochranu společnosti před zločinem. „*Trest pomáhá regulovat trestnou činnost, minimalizovat ji, realističtěji pojmáno spokojí se alespoň s jejím udržením pod „společensky únosnou hranicí“.*“⁶⁰ Tato regulativní funkce má tři způsoby svého naplňování.

První přístup se jmenuje izolace. Vychází z toho, že když je odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody, tedy za zdmi a ploty věznice, znemožní se mu páchat další trestnou činnost. To vede k ochraně nekriminální společnosti mimo zdi věznic.⁶¹ V některých státech americké unie byl zaveden princip s názvem „Tříkrát a dost“. Hála cituje ve své knize autora Nesse: „*Izolování zločince je jistě účinným prostředkem jeho zneschopnění. Do extrému dovedli tento přístup v USA, například v Kalifornii. Tam a v jiných státech USA byl zaveden zákon „Tříkrát a dost“.*“⁶² Pachatel v Kalifornii je tedy za tři trestné činy jakéhokoli charakteru, tedy například i za krádež v obchodě, odsouzen k vysokému trestu odnětí svobody. Tím jsou izolováni od společnosti. Nicméně Hála ve své knize tvrdí, že je třeba přihlížet k tomu, že nemůžeme nad individuem „lámat hůl“, ve jménu společnosti, což by se mohlo projevit tím, že pachatelům trestných činů budou udělovány vysoké tresty, i pokud pachatelé spáchali méně závažné trestné činy, byť i opakovaně. Klade si otázku, zda by takovým pachatelům nemohli pomoci účinnější programy zacházení, které by jim daly šanci reintegraci do společnosti. Sám ovšem přiznává, že penologické výzkumy zatím nebyly schopné

57 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 8

58 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 8

59 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 56, s. 42

60 HÁLA, Jaroslav, ref. 56, s. 42

61 Srov. TOMÁŠEK, Jan, ref. 53, s. 174

62 HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 10

přinést odpovědi na tyto otázky.⁶³ Pro zavedení přístupu „Třikrát a dost“ se přikláněli i někteří čeští politici, například již zesnulý Josef Lux, dále Vlasta Parkanová či poslanec Pavel Severa. Schvaluje ho ve své knize i autorka Malá: „*Jedinou účinnou ochranou jedince i společnosti před malou, ale velmi nebezpečnou skupinou recidivistů, je jejich izolace od společnosti. Dalším aspektem je to, že za zvlášť závažné trestné činy by měla být běžná sazba až 25 let a nikoliv např. 16, což potírá samotný pojem „výjimečný“ a je to naprostý výsměch obětem nebo pozůstalým obětí těchto činů*“.⁶⁴ Tento princip v České republice nikdy nebyl zaveden.

Druhým přístupem regulativní funkce je odstrašování. Hála tvrdí: „*Je založen na předpokladu, že především potencionální pachatelé trestných činů jsou konfrontováni se skutečností fungující (nejlépe rychle a neodvratně) posloupnosti ZLOČIN – TREST, na tomto podkladě zváží své budoucí jednání a rozhodnou se trestný čin nespáchat*.“⁶⁵ Nicméně odstrašující funkce působí především na nekriminální společnost. Často toto nefunguje u osob, které trpí některou z poruch osobnosti. Zde platí stejné pravidlo jako u preventivní funkce trestu. To dokládá i Hála: „*Větší účinnost je předpokládána u standardní, tedy nepsychopatické, populace. Zde trest (nejsilněji trest odnětí svobody) reprezentuje celou řadu nepříjemných, odstrašujících konsekvencí: riziko ztráty svobody, zaměstnání, partnera, bydlení, statutu, prestiže atd.*“.⁶⁶

Zde je třeba položit si otázku, co potencionální pachatele opravdu může odstrašovat. Zda tvrdost trestu, který může být uložen, nebo spíše možnost rychlého dopadení pachatele po spáchání trestného činu. Ze zkušeností pracovníků, kteří se denně stýkají s odsouzenými pachateli k dlouhým, často k doživotním trestům, vyplývá jedná zkušenost. Například major Kuřátko tvrdí, že pachatelé odsouzení k doživotí často říkají, že kdyby věděli, že jim hrozí trest smrti, ne jen doživotí, více by se před činem zamýšleli nad tím, zda ho spáchají, či nikoliv. Tím samozřejmě není zaručené, že by tento trestný čin nespáchali. Například na přelomu devatenáctého a dvacátého století se v Británii v trestním zákoně objevují zmínky o tom, že nejvíce kapsáři loupí při popravách jiného kapsáře. Tento jev mohl souviset se super optimismem pachatelů. Tedy že pachatelé si mysleli, že je chytit nemohou, protože jejich čin je velmi dobře promyšlený. Jiní odborníci, kteří dlouhodobě pracují s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody tvrdí, že potencionálního pachatele může odrážet spíše rychlost dopadení. V případě tohoto tvrzení je pak třeba uvažovat nad tím, zda pachatelé nepáchají trestný čin kvůli okamžitému požitku z nabyté věci, například v případě krádeže, a čin se mu tedy dle něj vyplatí, byť by měl být později dopaden.⁶⁷

63 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 56, s. 43

64 MALÁ, Drahomíra. *Vězeňství po česku II.: aneb jak to Kula ve vězeňství koulí*. 1. Blansko: Duha Press, 2009. ISBN 978-80-87061-36-7, s. 59

65 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 56, s. 44

66 HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 11

67 KUŘÁTKO, Pavel. *Výjimečné tresty odnětí svobody*. 1. Brno: Didaktis, 2011 s. 12

Poslední způsob naplňování regulativní funkce testu je snaha o to, aby odsouzený změnil své chování, popřípadě aby byla změněna jeho osobnost. Jak uvádí Hála: „*V případě trestu odnětí svobody má být takto získaný časový prostor intenzivně využit k útlumu nežádoucího chování a rozvíjení nejrůznějších forem chování prosociálního. Snaží se o aktivní změnu nejen chování a rozvíjení podstatnějších charakteristik člověka. Problém spočívá v tom, jak nejlépe motivovat pachatele trestného činu nacházejícího se po určitou dobu ve VTOS k tomu, aby se on sám chtěl změnit a hodně pro to udělal již ve vězení*“.⁶⁸ Tento bod lze u odsouzených velice těžce naplňovat, jelikož v současné době jsou věznice kapacitně plně obsazené, dá se říci, že jsou přeplněné. Pracovníci, jako jsou psychologové, speciální pedagogové, sociální pracovníci či duchovní, nemají možnost s každým odsouzeným individuálně pracovat do takové hloubky, jak by bylo potřebné. Ve věznicích ale i přesto vznikají nejrůznější speciální oddělení. Do těchto oddělení jsou vybíráni odsouzení, a to na základě domluvy pracovníků věznice, především psychologa, speciálního pedagoga, vychovatele a sociálního pracovníka. Samozřejmě je potřebný i souhlas ředitele věznice. Speciální oddělení pracují s různými skupinami odsouzených. Často jsou ve věznicích takzvané bezdrogové zóny, kde odsouzení, kteří se chtějí zbavit své závislosti, procházejí nejrůznějšími terapeutickými sezeními. Jiné terapeutické skupiny mohou být určeny pro prvotrestané odsouzené. Ve věznicích jsou zřizovány i předvýstupní oddělení, které jsou určeny pro pachatele, kterým do konce výkonu trestu odnětí svobody zbývá šest a méně měsíců. V těchto odděleních jsou odsouzení připravováni na návrat do společnosti mimo zdi věznice. Samostatná kapitola v rámci práce bude věnována programu zacházení, který je základním stavebním kamenem šance na změnu v chování vězňů.

68 HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 11

5. Program Zacházení s osobami ve výkonu trestu

Jak jsem psala v předchozí kapitole, snaha o změnu chování odsouzených probíhá zejména skrze takzvané zacházení. Definice dle Hály: „*Soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonnosti pro propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti.*“⁶⁹ Lze říci, že pojem zacházení je jedním z ústředních pro teorii a praxi vězeňství. Probíhá s každým odsouzeným ve věznici. Zacházení s vězni též podléhá pravidlům, která vycházejí z nejrůznějších dokumentů: „*Zacházení s odsouzenými v ČR je prováděno v souladu s Listinou základních práv a svobod i s doporučeními Rady Evropy v oblastech zacházení s vězněnými osobami a dodržování lidských práv*“⁷⁰

„*Hlavním cílem programu zacházení s odsouzenými je vytvoření předpokladů pro úspěšnou reintegraci.*“⁷¹ Program zacházení nejsou jen aktivity ze strany odsouzeného, ale i aktivity vězeňských pracovníků. Základní podmínka účinného zacházení s odsouzenými je kvalitní příprava této činnosti: „*Je třeba zmapovat výchozí terén, tj. bio-psycho-socio-duchovní stav, v němž se každý jednotlivý odsouzený nachází v době svého nástupu do výkonu trestu odnětí svobody.*“⁷² Na vytváření programu zacházení pro daného odsouzeného se podílí tým, který je složen ze speciálního pedagoga, lékaře, psychologa, sociálního pracovníka, také možnost zapojení duchovního. Je nutné zde zmínit, že každý program zacházení je individualizovaný, to znamená, že je pro každého vězně sestavován zvlášť. Sestavuje se po příchodu odsouzeného do věznice a v pravidelných cyklech je aktualizován. Je nutné zde také zmínit, že koordinace programu zacházení, tedy i koordinace týmu, který spolupracuje s ostatními odborníky, příináleží speciálnímu pedagogovi. Ten také o odsouzeném zjišťuje další informace, které jsou nutné k vytvoření kvalitního programu zacházení. Například základní data o osobě odsouzeného, informace o spáchaném trestném činu a uloženém trestu, lékařská doporučení a omezení kvůli zdravotním rizikům spojených s realizací programu zacházení, sociální anamnéza, psychologická charakteristika osobnosti. Také zkoumá postoje odsouzeného ke spáchanému trestnému činu a k trestu.⁷³

Sochůrek dále k programu zacházení uvádí: „*Program zacházení s odsouzeným zahrnuje pracovní, vzdělávací, terapeutické a zájmové aktivity s diferenciováním přístupem ke každému odsouzenému při jeho realizaci. Složení programu zacházení musí vždy sledovat dosažení účelu*

69 HÁLA, Jaroslav, ref. 56, s. 45

70 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 37

71 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 44

72 HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 13

73 Srov, HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 13

výkonu trestu. Odsouzený má mít možnost zvolit si z těch programů, které správa věznice považuje za vhodné. Pokud si žádný z těchto programů nezvolí, účastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem věznice.“⁷⁴ Každý vězeň tedy musí absolvovat alespoň minimální program zacházení. Každý program zacházení je již od počátku také orientován na propuštění odsouzeného po odpykání trestu nebo při podmíněném propuštění. Řádné plnění programu zacházení ze strany odsouzeného je také jedna položka z mnoha, kterou soud hodnotí při žádosti vězně o podmíněné propuštění po polovině výkonu trestu odnětí svobody. Program zacházení probíhá v několika oblastech. Patří sem pracovní aktivity, sport, kultura, zájmové činnosti, poradenství a psychoterapie. Do programu zacházení spadá i vzdělávání odsouzených, nicméně tomu bude věnována samostatná kapitola číslo 6.⁷⁵

Nyní v krátkosti zmíním, jaké cíle mají jednotlivé oblasti programu zacházení. Pracovní aktivity mají velký význam v programu zacházení. Hála tvrdí: „*Práce má velký přínos pro formování osobnosti člověka a pro jeho plnohodnotný život ve společnosti. Je považována za základní a nezastupitelný prvek.*“⁷⁶ Pracovní aktivity slouží k osvojování si pracovních návyků a dovedností u odsouzených. To souvisí s rozvojem vztahu odsouzeného k práci jako k základní lidské potřebě. Pracovní nasazení odsouzeného také snižuje jeho případnou agresivitu a vede ke zklidnění. Práce pro odsouzeného může mít i ekonomický efekt. Vězeň dostává za práci odměnu, ze které pak hradí část nákladů na jeho pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody, ze zbytku může například platit alimenty na děti. Z určité částky si pak může nakoupit i ve vězeňské kantýně, například cigarety a kávu, což jsou hlavní „platidla“ ve věznicích. Hlavními „platidly“ myslím to, že ve věznicích se nevyskytují mezi vězni velké částky peněz a různé služby vykonané mezi odsouzenými jsou tak „placeny“ v naturáliích, nejčastěji cigaretách.

Mezi volnočasové aktivity patří nejrůznější sportovní a tvůrčí aktivity, a také návštěva kulturních programů, které nabízí věznice. Trávení volného času ve věznicích je důležitou otázkou pro plnění programu zacházení. Odsouzení, kteří jsou zaměstnáni, mají volný čas mezi dobou, kdy přijdou z práce a večerkou. Většina odsouzených, kteří nejsou zařazeni do práce, však mají volného času velké množství. Dá se říci, že od rána až do večerky, sedm dní v týdnu. Volno je přerušené pouze docházkou na stravu či návštěvou alespoň minima aktivit z programu zacházení. Volný čas tak vězni tráví neustále ve stejném prostoru a se stejnými lidmi. Je proto snaha zaměstnanců věznice, aby tento čas odsouzení trávili aktivně, nikoliv pouze jako pasivní diváci televize.⁷⁷ Odsouzení mají ve věznicích k dispozici posilovnu, hřiště na fotbal či basketbal, na kterém mohou

74 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 44

75 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 14

76 HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 16

77 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 38

hrát v rámci vycházek. Také jsou ve věznicích zřízené různé dílny, kde mohou vězni malovat obrazy, tvořit různé výrobky. V některých věznicích fungují i hudební soubory, například při své praxi ve Vinařicích jsem naslouchala produkci jedné z vězeňských kapel. V Bělušicích zase funguje teraristický kroužek, ve kterém se odsouzení starají o nejrůznější zvířata. A v době mé návštěvy fungoval v Bělušicích i zahradnický kroužek. Všechny volnočasové aktivity mají za úkol především udržování tělesného a duševního zdraví odsouzených a překonání negativních vlivů specifické vězeňské subkultury.⁷⁸

Programy zacházení musí být vykonávány tak, aby nenarušily bezpečný provoz vězení. To potvrzuje i Sochůrek: „*Programy zacházení s vězni a celková humanizace vězeňství nemohou být na úkor bezpečnosti (je třeba si přiznat, že že společenská objednávka vůči vězeňství je primárně bezpečnostní – izolace nebezpečných jedinců ze společnosti)*“.⁷⁹ Společnost tedy dává najevo, že prioritou je to, aby byli vězni izolováni a zabránilo se tak riziku, že odsouzený spáchá další trestný čin. Nicméně programy zacházení jsou pro možnost reintegrace do společnosti pro pachatele trestných činů velmi důležité a je třeba je s odsouzenými neustále aktualizovat, aby byli co nejužitečnější. Jak jsem již zmínila výš, k programu zacházení patří i vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Tomu bude v této práci věnována samostatná kapitola.

⁷⁸ Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 41

⁷⁹ SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 4

6. Vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody

Tato kapitola se bude vzděláváním osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Vzdělávání odsouzených nelze chápat pouze ze stránky doplňování základních vědomostí či návštěvou různého vzdělávacího stupně, od odborného učiliště, až po možnost studia vysoké školy. Do penitenciární pedagogiky, která se zaměřuje právě na práci s vězni, spadá již výše zmiňovaný program zacházení, a také různé aktivity, které jsou snahou o převýchovu odsouzeného tak, aby byl schopen začlenit se do běžné společnosti po svém propuštění z věznice. Nejprve uvedu obecnou definici vzdělávání a výchovy, následně zmíním cíle vzdělávání a jeho funkci. Následně se v této kapitole zaměřím na pedagogické pracovníky, kteří ve věznicích působí. Posléze budou uvedeny informace o penitenciární pedagogice, jako její cíle a etapy výchovného procesu. Následně rozeberu odborné a všeobecné vzdělávání, které probíhá ve věznicích.

6.1 Definice a cíle obecného vzdělávání

Nejprve zde uvedu několik definic vzdělání v obecné rovině. Průcha tvrdí: „*Pojem vzdělávání se obecně v pedagogické teorii chápe jako proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, postojů aj., typicky realizovaný prostřednictvím školního vyučování.*“⁸⁰ Druhou definici uvádí autorka Čábalová: „*Pojem vzdělávání je chápán jako proces získávání vědomostí, dovedností, postojů, hodnot, norem a metod dalšího získávání poznatků.*“ A dále: „*Vzdělávání slouží jedinci jako nástroj poznávání a má také kultivační povahu. To znamená, že vzdělání modifikuje chování, jednání a osobnostní vlastnosti jedince v životních a sociálních situacích.*“⁸¹ Vzdělávání je proces, který u člověka probíhá v podstatě celý život. Nejprve v rodině, poté skrze návštěvu základní školy, dále u většiny populace studiem na středních školách či odborných učilištích, posléze studiem na vysokých školách. V pracovním životě se pak lidé profesně vzdělávají na nejrůznějších seminářích či školeních, které pro ně organizují jejich zaměstnavatelé. Některá povolání mají ze zákona určeno další vzdělávání.

Cíle vzdělání jsou rozmanité. Jedná se především o rozvoj lidské individuality, rozvíjení národní identity a ochrany kulturního dědictví, zprostředkování historicky vzniklé kultury, zajištění kontinuity v čase, spadá sem i ochrana životního prostředí a zajištění udržitelného rozvoje společnosti. K dalším důležitým cílům všeobecného vzdělávání se řadí i posilování soudržnosti společnosti, výchova k partnerství, spolupráci a globalizující společnosti. V neposlední řadě má vzdělávání i cíle ekonomické, především konkurenceschopnost ekonomiky a prosperity společnosti

80 PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: Úvod do studia oboru*. 1. Praha: Portál, s. r. o., 2000. ISBN 80-7178-399-4, s. 15

81 ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. 1. Praha: Grada Publishing, a. s., 2012. ISBN 978-80-247-2993-0, s. 29

a zvyšování zaměstnanosti.⁸²

K cíli vzdělávání na všeobecné rovině uvádí Čábalová: „*Kategorii cíle chápeme jako změnu osobnosti v kognitivní, afektivní nebo psychomotorické rovině. V souvislosti s cíli jsou pak nezbytné prostředky, kterými lze cílů dosahovat. Řadíme sem například různé výukové metody, organizační formy výuky, pomůcky, technologie, obsah učiva apod. Dále jsou důležité podmínky, ve kterých výchova a vzdělávání probíhají. Ty lze dělit z různých hledisek, například podle prostředí, vztahů jedince s prostředím, podle zaměření výchovné činnosti apod.*“⁸³ Cíle, které uvádí Čábalová lze přirovnat k programu zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody. U něj je také snaha změnit osobnost vězně, aby byl schopen lépe se po svém odchodu z vězení, přizpůsobit společnosti a normám v ní. I ve věznicích existují nejrozličnější výukové programy, ale o nich až později.

Se vzděláváním je neodmyslitelně spjat i pojem výchovy. Definici uvádí Průcha: „*Výchova je v pedagogickém pojetí považována za záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti.*“⁸⁴ Vzdělávání nemůžeme oddělovat od výchovy. Tu pak musíme chápat v určitém vztahu právě ke vzdělávání.⁸⁵

6.2 Vztah penologie k pedagogickým vědám a pedagogičtí pracovníci ve věznicích

V této podkapitole bude nejprve krátce zmíněn vztah penologie, tedy nauky o trestu a trestání, k pedagogickým vědám. O vztahu penologie a obecné pedagogiky uvádí Sochůrek: „*Vztah penologie k pedagogickým vědám tvoří širokou paletu prolínání, využívání a aplikace poznatků většiny pedagogických disciplín.*“⁸⁶ Z obecné pedagogiky se používají různé definice, řešení významu odměn a trestů ve vězeňském prostředí, a také úloha pedagogiky v oblasti primární a sekundární prevence.

Co se týče vztahu penologie a speciální pedagogiky, vymezuje se tím, že mnoho z problémů, které zkoumá penologie, se nějakým způsobem dotýkají etopedie, jedné z oblastí speciální pedagogiky. Vězeňští pracovníci, zejména speciální pedagogové, také používají speciálně pedagogické disciplíny při zacházení s vězni s různými druhy mentálních, smyslových či tělesných postižení.⁸⁷ Etopedie se zabývá prací s obtížně vychovatelnými či sociálně narušenými dětmi či

82 Srov. PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. 1. Praha: Portál, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7367-546-2, s. 114

83 ČÁBALOVÁ, Dagmar, ref. 81, s. 31

84 PRŮCHA, Jan, ref. 80, s. 15

85 Srov. ČÁBALOVÁ, Dagmar, ref. 81, s. 30

86 SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 39

87 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 40

mládeží mládeží. Snaží se o výchovu, převýchovu, vzdělání a zkoumání těchto osob.⁸⁸

S osobami ve výkonu trestu odnětí svobody je v kontaktu mnoho osob. Nebudu zde detailně rozebírat pracovní činnosti o administrativních pracovníků věznic, ředitelů a jejich zástupců, strážných a dozorců, byť dva posledně jmenovaní se s odsouzenými setkávají velmi často. Sociálním pracovníkům ve věznicích bude věnována samostatná krátká kapitola. Zde budu hovořit o třech typech pracovníků, těch kteří jsou chápáni jako výchovní a vzdělávající pracovníci. Řeč bude o speciálním pedagogovi, pedagogovi volného času a vychovateli.

Speciální pedagog má mezi pracovníky, kteří se podílejí na vzdělávání osob ve výkonu trestu, nejvíce pravomoci. Sochůrek uvádí: „*Speciální pedagog je odborný zaměstnanec, který garantuje u svěřených odsouzených odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní diferenciaci.*“⁸⁹ Speciální pedagog má největší pravomoci ze všech pedagogických pracovníků ve věznicích. On usměrňuje práci pedagogů volného času a vychovatelů. Odpovídá také za úroveň odborného zacházení s odsouzenými, a to ve spolupráci s ostatními odbornými zaměstnanci věznice, zejména s psychology a sociálními pracovníky.

Mezi další činnosti speciálního pedagoga ve věznicích patří pedagogická diagnostika odsouzených, zpracování přehledu jednotlivých aktivit programu zacházení, poskytuje poradenskou pedagogickou pomoc v souladu s povahou konkrétního případu. Nejdůležitější je to, že právě speciální pedagog zabezpečuje všeobecné a odborné vzdělávání odsouzených, podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání či rekvalifikace, a u mladistvého spolupracuje se sociálním pracovníkem a zákonným zástupcem při přípravě tohoto mladistvého na budoucí povolání. Je také třeba zmínit to, že speciální pedagog má kázeňskou pravomoc. To znamená, že může udělovat pochvaly a tresty, včetně trestu pobytu na samotce.⁹⁰

Dalším odborným zaměstnancem je pedagog volného času. Ten je podřízen speciálnímu pedagogovi. Sochůrek ho definuje takto: „*Základním úkolem pedagoga volného času je realizace individuální a skupinové, zájmové a sebeobslužné, eventuálně podle odbornosti a kvalifikace i terapeutické, zejména rukodělné, sportovní a kulturní činnosti s odsouzenými.*“⁹¹ K jeho úkolům patří zejména to, že se podílí na přípravě a realizace programu zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Musí vést alespoň čtyři průběžné aktivity programu zacházení, které jsou rozložené do celého týdne, včetně dnů pracovního volna a klidu. Dále se s ostatními pracovníky podílí na organizaci hromadných volnočasových akcí pro odsouzené. Také zpracovává průběžné

88 Srov. Etopedie. *Pedagogika spolužákům a sobě* [online]. Praha, 2013 [cit. 2016-04-27]. Dostupné z: <http://pedagogika.skolni.eu/specialni-pedagogika/etopedie/>

89 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 12

90 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 12

91 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 18

hodnocení programu zacházení, sleduje kvalitu účasti jednotlivých odsouzených v programu zacházení, upozorňuje na změny v jejich chování. Také se, společně se speciálním pedagogem, sociální pracovníci a vychovatelem, podílí na zkoumání vzniku mimořádných událostí ve vztahu k vězněným a navrhuje příslušná opatření, která vedou k jejich řešení, prevenci a eliminaci.⁹² Tento pracovník nemá kázeňskou pravomoc.

V největším kontaktu s odsouzenými jsou vychovatelé. Ti působí v každém vězeňském oddělení a mají na starosti určitý počet vězňů. Sochůrek definuje vychovatele takto: „*Vychovatel je členem týmu, jehož základním úkolem je komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci včetně cílených opatření k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice.*“⁹³ Stejně jako pedagog volného času je vychovatel podřízeným speciálního pedagoga. Vychovatel osobně zná jemu svěřené odsouzené, zná sociální vztahy v jeho přidělené skupině, vede dokumentaci těchto odsouzených. Je schopen vytipovat vězně, kteří by se mohli stát takzvanými MONy, tedy možnými oběťmi napadení. Stejně tak je ve své skupině schopen vytipovat vězně, kteří mají násilnické sklony. Pedagogicky usměrňuje jemu svěřené osoby ve výkonu trestu. Podílí se na přípravě hromadných volnočasových aktivit pro odsouzené, dbá o dodržování kázně mezi vězni. Také se stará o dohled nad pořádkem ubytovacích prostor. Organizuje chod svého oddělení. Vede jmenný seznam odsouzených, rozhoduje o tom, kde bude v jakých celách či ložnicích bude ten který vězeň ubytován. Zajišťuje vybavenost oddělení nábytkem a jiným zařízením a vyřizuje opravy. Kontroluje korespondenci, která přichází jemu svěřeným odsouzeným. Dále zajišťuje práva vězněných osob, zejména přijímání návštěv, dostávání balíčků, možnost nákupu ve vězeňské kantýně, vycházky a telefonické rozhovory. Vede o tomto záznamy. Navštěvuje zaměstnání odsouzených, kteří jsou mu svěřeni. Tam společně s mistrem řeší správné fungování programu zacházení v pracovní době vězněného. Skrze vychovatele mohou odsouzení podávat stížnosti, které se mají být předány k řediteli věznice. Pravidelně se s jemu svěřenou skupinou odsouzených schází a projednává s nimi otázky související se životem ve věznici. Nově příchozímu vězni vysvětluje práva a povinnosti dle zákona o výkonu trestu odnětí svobody a seznamuje je s vnitřním řádem věznice. Má kázeňskou pravomoc.⁹⁴

Ve věznicích také působí externí učitelé, kteří docházejí na vyučovací hodiny na odborných učilištích, které jsou ve většině věznic. Nicméně o tomto bude řeč až v podkapitole 6.4. Nyní se zaměřím na penitenciární pedagogiku.

92 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 18

93 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 16

94 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 16

6.3 Penitenciární pedagogika

Tato podkapitola se bude zabývat specifikací penitenciární pedagogiky, tedy pedagogického působení v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Předmětem penitenciární pedagogiky je výchovná funkce výkonu trestu odnětí svobody a zákonitosti procesu penitenciárního působení na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Sochůrek uvádí obecný cíl této pedagogiky: „*Obecným cílem je výchova člověka v souladu se zásadami obecné pedagogiky, která je však omezena zejména délkou trestu odnětí svobody. Proto nelze obecné cíle pedagogiky v plném rozsahu v podmínkách věznice realizace.*“⁹⁵ Mezi hlavní, specifické, cíle penitenciární pedagogiky patří odstranění nežádoucích forem chování odsouzených, dále pak utváření a přetváření osobnosti vězněného ve smyslu pozitivních společenských norem a cílů. Mezi další cíle patří překonávání protispoločenských tendencí odsouzených, odstranění jejich nežádoucích návyků a snaha o umění přizpůsobení se.⁹⁶ Tyto cíle jsou platné pro celou penitenciární pedagogiku. Nicméně pro každého vězně jsou také stanovovány individuální cíle, které vychází z jedinečnosti každého odsouzeného jakožto osobnosti. Jsou často zaměřené na adaptaci v prostředí věznic, osvojení vědomostí, dovedností a návyku, a také na přípravu odsouzeného na budoucí život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Výchovný proces v penitenciární pedagogice má tři etapy. První etapou je dle Sochůrka fáze zacházení při nástupu výkonu trestu odnětí svobody, takzvané nástupní oddělení. Druhou fází je zacházení v průběhu trestu odnětí svobody a třetí je fáze zacházení před ukončením trestu odnětí svobody, takzvané výstupní oddělení.⁹⁷ V první etapě, tedy v nástupním oddělení řeší tým, složený ze speciálního pedagoga, psychologa a sociální pracovníce, umístění odsouzeného do konkrétního vězeňského oddělení, či programu. Vězeň je také seznamován s fungováním, tedy řádem věznice a se svými právy a povinnostmi. Je pro něj vytvářen, ve spolupráci s ním, vhodný program zacházení. V druhé fázi odsouzený pobývá na běžném oddělení či na specializovaném oddělení a plní program zacházení. Má možnost se také vzdělávat v různých odborných kurzech či učebních oborech, které jednotlivé věznice nabízejí. V třetí etapě, ve výstupním oddělení, je odsouzený připravován na brzký odchod z věznice do běžné společnosti. Často do takového výstupního programu nastupují zhruba šest měsíců před propuštěním z výkonu trestu. Pokud kapacita dovolí, a odsouzený je vybrán výše zmíněným týmem pracovníků, může být před propuštěním umístěn ve speciálním předvýstupním oddělení. Na odchod z věznice je vězeň samozřejmě připravován i na běžném oddělení věznice, nicméně na specializovaném oddělení je více času na speciálně pedagogické

95 SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 40

96 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 40

97 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 41

působení. Při své praxi ve věznici Vinařice jsem byla přítomna programu speciální pedagožky na předvýstupním oddělení. Pedagožka se ve svém programu zaměřovala na situace, se kterými se každý odsouzený po propuštění může setkat v běžném životě.

Dále můžeme výchovný proces ve věznicích dělit z časového hlediska. První fází je etapa počáteční pedagogicko-psychologické diagnózy. To se provádí u nově příchozích odsouzených na vstupním oddělení. Tuto diagnostiku provádí speciální pedagog. Ten se zaměřuje na osobní anamnézu odsouzeného, zajímá ho především scholarita, tedy stupeň vzdělání, problémy v docházce. Také se zaměřuje na to, zda odsouzený netrpí některou z poruch učení, například ADHD či ADD, tedy poruch pozornosti s hyperaktivitou a bez ní, dyslexií, dysgrafií či jinou poruchou. Pedagog se také zabývá tím, zda měl v minulosti odsouzený poruchy chování, například zda se u něj neobjevovaly sklony k šikaně, záškoláctví a jiné nežádoucí vlastnosti.⁹⁸

Druhou etapou je pedagogické plánování. Zde se stanovuje, jakým způsobem bude na odsouzeného pedagogicky působeno. Stanovují se metody a formy tohoto působení. Sem může patřit například doplnění základního vzdělání, zařazení do práce, vybírají se vhodné zájmové činnosti. Samozřejmě jsou všechny aktivity konzultovány s odsouzeným, nemůže o tom rozhodnout pouze speciální pedagog a jiní specialisté. Po určitém čase se přechází na fázi regulace výchovného působení. Po uplynutí daného časového období se program zacházení, tedy pedagogické působení, zhodnocuje, upravuje, popřípadě se upouští od zavedených přístupů a stanovují se nové. Tato regulace opět probíhá ve spolupráci s odsouzeným. Poslední fází je pak etapa výsledné pedagogické diagnózy, neboli zpětná vazba. Před propuštěním z výkonu trestu se vyhodnocuje program zacházení, tedy zda se podařilo naplnit alespoň částečně cíle programu zacházení. V ideálním případě by toto naplnění znamenalo, že výsledkem výchovného působení nastal u odsouzeného odklon od kriminální kariéry, a ten byl schopen se po propuštění reintegrovat, tedy znovu se včlenit, do běžné populace.⁹⁹

Sochůrek dále uvádí tři prostředky penitenciární pedagogiky. Prvním prostředkem je působení stanoveného pořádku a kázně. Režim, pořádek a kázeň mají ve výkonu trestu odnětí svobody výchovnou, represivní a zajišťující funkci. Režim je prostředkem uskutečňování sociální kontroly. Spadá sem pravidelná kontrola cel, stálý dozor, kontrolovaný pohyb a jiné. Je to prostředek nápravy defektů ve struktuře potřeb vězňů. Výchova ke kázni je spjata s tím, že odsouzení jsou povinni uposlechnout pokyny od zaměstnanců, musí dodržovat pravidla úklidu v ložnici. Dále je výchova ke kázni prostředkem k vytváření nových stereotypů chování. Sem spadá

98 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 41

99 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 42

pracovní výchova, úprava zevnějšku, osobní hygiena, stravovací návyky, zásady slušného chování.¹⁰⁰

Druhým prostředkem je pracovní výchova. Ta je jedním ze základních prvků působení na vězně. Nejčastěji osoby ve výkonu trestu pracují ve vnitřních provozech věznice. Jsou to kuchaři, údržbáři, chodbaři. Tito pracovníci jsou placeni státem.¹⁰¹ Pojem chodbař znamená osobu, popřípadě osoby, které mají na starost úklid určených prostor. Co se týče kuchařů, je zavedeno pravidlo, které zakazuje stát se vězeňským kuchařem osobám, které jsou, nebo byly závislé na drogách. Jedná se o snižování zdravotního rizika.

Třetím prostředkem k naplňování penitenciární pedagogiky je kulturní, zájmová a vzdělávací činnost. Má estetickou funkci, která vede ke kultivaci osobnosti odsouzených, pomáhá rozvíjet či vytvářet vztah ke kultuře a vzdělávání. Tato činnost má i relaxační funkci. Snižuje se jí napětí ve věznici, zaplňuje se volný čas odsouzených. Sochůrek k tomu uvádí: „*Tato činnost je prováděna většinou v rámci aktivit s vězněnými, což znamená, že jsou v této době pod přímým vlivem personálu a je tak omezován čas, který tráví na celách v nečinnosti. Ta je hlavní příčinou jejich nedovolené negativní činnosti, shrnované pod pojmem druhý život.*“¹⁰² Druhý život definuje Sochůrek ve své další knize: „*Jde o souhrn asociálních a antisociálních aktivit zvláštních typů obranných reakcí, uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování a vytváření neproniknutelných kvaziformálních skupin.*“¹⁰³ Druhý život vězně je chápán jako čas, kdy jsou odsouzení bez přímého dozoru. Tedy nejen v době nočního klidu, ale například i v umyvárnách. Zde pak mohou někteří odsouzení páchat nejrůznější přestupky, včetně nucení k homosexuálním praktikám. Příkladem druhého života vězňů může být i takzvané koňování. To spočívá v tom, že vězni si v rámci různých cel, posílají oknem s pomocí provázku nejrůznější předměty, jako například cigarety, nedovolené medikamenty, nebo různé zprávy. Vězeňská služba se koňování snaží zabránovat, nicméně odsouzení si vždy najdou nějaký způsob, jakým tuto nedovolenou činnost provést.

Na závěr této podkapitoly, uvedu ještě metody výchovy ke kázní. Jsou jimi přesvědčování, tedy pohovory diskuse či skupinové aktivity s odsouzenými. Dále osobní příklad personálu, tedy jejich upravenost, vystupování i slovník a vyjadřování. Další metodou je organizace chování, která vyplývá z daného rozvrhu dne. Jako metodu lze použít i donucování, tedy pohružku trestem v případě nedodržování řádu věznice a to nejen od personálu, nicméně i od vězňů samotných, pokud

100 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 42

101 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 43

102 SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 43

103 SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie III. díl: Negativní jevy ve vězení*. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-205-0, s. 17

některý z odsouzených poruší takzvaný vězeňský kodex, tedy nepsaná pravidla chování vězně. Poslední metodou je hodnocení odsouzeného. Vězňům se udělují odměny či tresty. Dlouhodobá motivace vězňů spočívá v tom, že při posuzování podmíněného propuštění v polovině trestu, se posuzuje i hodnocení, kde stojí, jaký měl odsouzený přístup k plnění programu zacházení.¹⁰⁴

6.4 Možnosti vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody

Tato podkapitola bude pojednávat o pracovním a všeobecném vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. „Jedním z klíčových prvků reintegrace je rovněž vzdělávání odsouzených. Vězeňská služba sama, nebo ve spolupráci s jinými subjekty, zajišťuje všechny typy vzdělání – základní, vyučení v oboru, středoškolské a vysokoškolské vzdělání. Zaměstnanost odsouzených, do které se počítají i vzdělávací a terapeutické programy, se v současnosti pohybuje kolem 70 procent.“¹⁰⁵

Vzdělávání osob, ať už se jedná o všeobecné vzdělávací programy, nebo o profesní vzdělávání, je ve výkonu trestu považováno v systému zacházení s vězni za stěžejní. A to v celé Evropské unii. Vzdělávání odsouzených jsou upraveny i v evropských vězeňských právech. Evropská vězeňská pravidla mají charakter doporučení. Ta, která se týkají vzdělávání, zde teď uvedu. Každý vězeňský ústav musí usilovat o to, aby všichni odsouzení měli přístup ke vzdělávacím programům. Tyto programy musí být co nejkomplexnější a budou uspokojovat individuální potřeby a ambice jednotlivých vězňů. Jednou z priorit je příprava programů pro vězně, kteří jsou negramotní a také pro ty, kteří nemají základní či odborné vzdělání. Je třeba věnovat zvláštní pozornost vzdělávání vězňů se speciálními potřebami a vzdělávání mladých vězňů. Každá věznice musí mít zřízenou knihovnu, která je pravidelně doplňována, a která má široké spektrum zdrojů, jak vzdělávacích, tak i rekreačních. Tyto knihovny mohou být zřizovány ve spolupráci s veřejnými knihovnami. Je třeba brát výchovu a vzdělávání jako součást vězeňského režimu, vzdělávání by mělo mít stejný status jako pracovní činnost. A poslední pravidlo: „Výchova vězňů by v rámci možností měla být: a) integrována do veřejného výchovněvzdělávacího systému dané země, aby vězni po propuštění mohli bez potíží pokračovat ve svém vzdělávání a odborném výcviku, b) zajišťována pod záštitou externích výchovněvzdělávacích institucí.“¹⁰⁶

V České republice je snaha naplňovat tato doporučení. A to i co se týče vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. V každé věznici jsou zřizovány knihovny, negramotným vězňům, nebo těm, kteří nemají dokončené základní vzdělání či učební obor, jsou nabízeny nejrůznější

104 Srov. SOCHŮREK, Jan, ref. 5, s. 44

105 Zaměstnání a vzdělávání odsouzených. *Vězeňská služba České republiky* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2013 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/zamestnavani-a-vzdelavani-odsouzenych-6126>

106 Ref. 13Doporučení EU, s. 13

vzdělávací programy. Nyní přejdu k jednotlivým typům vzdělávání.

Ve věznicích se uplatňují dva typy vzdělávání. Profesní a všeobecné. Nejprve se zaměřím na profesní vzdělávání. Hála uvádí ke vzdělání nejprve toto: „*Teoretikové i praktici západoevropského vězeňství si velmi dobře uvědomují, že návrat člověka po odpykání trestu odnětí svobody do (sociálně) tržní společnosti rozhodně není vstupem do skleníkového prostředí, nýbrž do tvrdé reality se zvýšeným rizikem dalšího osobního selhání a recidivy trestné činnosti. Proto pečlivě studují rozmanité překážky a obtíže, které člověku vstupují do životní cesty od chvíle jeho případného uvěznění až do fáze postupné reintegrace pro propuštění.*“¹⁰⁷ Aby se zvýšila šance na to, že se propuštěný vězeň lépe integruje zpět do společnosti, pomáhá mu v tom i profesní vzdělávání. Čím dříve se propuštěnému podaří nalézt práci, tím je menší šance recidivy, tedy návratu zpět do vězeňského prostředí. Nicméně Hála vidí velký problém v tom, že i když je pracovnímu vzdělávání odsouzených věnována velká pozornost, a to jak pro strážce materiální tak i intelektuální, je pouze malá propojenost profesního vzdělávání na trh práce a potencionální zaměstnavatele.¹⁰⁸ Když osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody vyjdou z bran věznice, mají jen malé uplatnění na trhu práce, byť mají odborné vzdělání, buď získané ještě před výkonem trestu, nebo v průběhu něj. Skoro všichni zaměstnavatelé totiž požadují při přijímacím pohovoru výpis z rejstříku trestů. Zápis o tom, že byl dotyčný člověk ve výkonu trestu, vede ve většině případů k odmítnutí zájemce o danou pozici.

Hála pro zajímavost uvádí informace o projektu „New choices“, který mezi lety 1995-1997 založilo sedm evropských zemí. Cílem tohoto projektu byla podpora lidí, kteří v průběhu výkonu trestu získali profesní kvalifikaci. Pomoc měla být poskytnuta při profesní a sociální reintegraci propuštěného z věznice. Tato organizace shrnula poznatky, které by měly pomoci odsouzeným zvýšit šance na tuto reintegraci do společnosti. Za prvé, v individuálních programech, což v České republice zahrnuje program zacházení, je třeba zaměřit se na vnější cíle, jako je život jedince po propuštění z výkonu trestu, a pomoci mu vyřešit problémové okruhy. Těmi se myslí bydlení, finanční situace a pracovní začlenění. Dalším poznatkem je to, že na regionální úrovni by měli věznice navázat a rozvíjet vzájemnou koordinovanou spolupráci mezi odborníky z různých institucí a organizací, kteří pracují s propuštěnými a vězni. Sem patří potencionální zaměstnavatelé, zástupci věznice, úřady práce, zástupci azylových domů a dokonce i zástupci církevních organizací. Za třetí, věznice by měli mít vytvořený a průběžně aktualizovaný soubor informací o institucích, které pomáhají nejen propuštěným, ale i pracovníkům, kteří se na reintegraci těchto osob podílejí. Věznice by měli vytvořit brožury pro propuštěné se základními informacemi. Posledním bodem je

107 HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 22

108 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 23

poskytování propuštěnému sociálně pedagogický doprovod a poradenství, z cílem úspěšné reintegrace. Nicméně podmínkou je to, že propuštěný musí sám vykazovat iniciativu a aktivní účast.¹⁰⁹ Lze namítat, že tato pravidla byla vymyšlena před dvaceti lety, tudíž nemusí být aktuální. Nicméně problematika uplatnitelnosti propuštěných vězňů na trhu práce je v České republice stále aktuální a stále se nedaří najít optimální řešení tohoto problému. Proto přístupy z programu „New choices“ mohou být i v současnosti brány jako inspirace při hledání konstruktivního řešení. V prostředí českého vězeňství působí v rámci vězeňské služby střední odborné učiliště Na Veselí. Sídlo má toto učiliště v Praze, s tím že odloučená pracoviště jsou rozmístěna po celé České republice, v různých věznicích. Učiliště působí v Heřmanicích, Pardubicích, Plzni, Rýnovicích, Valdicích, Všehrdech, Kuřimi a v ženské věznici Světlá nad Sázavou. Vězni v těchto věznicích mohou získat výuční listy, popřípadě potvrzení o absolvování nejrozličnějších kurzů. Velkým pozitivem je to, že na výučních listech či potvrzeních, není uvedeno, že odsouzený získal vzdělání ve výkonu trestu odnětí svobody.¹¹⁰

Nyní zde uvedu, v jakých oborech se odsouzení mohli vzdělávat ve školním roce 2014/2015. Aktuální rozpis není na stránkách učiliště v době psaní práce k dispozici. Z tříletých učebních oborů byly v různých věznicích pro studium k dispozici Elektrotechnické a montážní práce, Strojírenské práce, Obráběč kovů a Dřevařská výroba. Z dvouletých oborů bylo vyučováno Šití prádla, Práce ve stravování a Provozní služby.¹¹¹

Nabídka kurzů byla podstatně širší. Každý kurz byl v plněn v rozsahu několika týdnů, od dvou až do třiceti osmi. Uvedu jen některé. Pro muže se nabízel například kurz Dělník v elektrotechnice, Strojírenské a zámečnické práce, Knihař, Malíř-natěrač, Základy počítačové techniky, Číšník. Dále také nejrozličnější kurzy zaměřené na počítačovou gramotnost. Ve Světlé nad Sázavou, ženské věznici, byly nabízeny kurzy Keramika, Počítače pro začátečníky, První pomoc a ošetřovatelství. Je třeba také uvést, že tento vzdělávací ústav nabízel i kurzy cizích jazyků, například německý či anglický jazyk, jak pro začátečníky, tak pro pokročilé. V některých věznicích se také vyučoval český jazyk pro cizince. V nabídce se objevoval i kurz s názvem Základní škola.¹¹²

Ne v každé věznici funguje toto odborné učiliště. Některé věznice, například Vinařice, řeší vzdělávání odsouzených vlastními zdroji: „*Současné vzdělávání ve věznici je koncipováno s využitím vlastních zdrojů. Zaměstnanci věznice, ale i pověření odsouzení, vedou kurzy anglického, německého, francouzského a španělského jazyka. Možností je navštěvovat kurz počítačové techniky*

109 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 24-28

110 Vzdělávací aktivity. Vězeňská služba České republiky [online]. Praha: Vězeňská služba, 2014 [cit. 2016-04-29].

Dostupné z: <http://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/informacni-servis-1657/vzdelavaci-aktivity/>

111 Srov. Vzdělávací aktivity, ref. 110

112 Srov. Vzdělávací aktivity, ref. 110

a kurzy doplnění si základního vzdělání v českém jazyce, kurz českého jazyka pro cizince, kurz dějepisu a občanské nauky. Cílem kurzů je vedle vhodného doplnění klasického modelu výchovy rozšíření znalostí v dané problematice, navození vhodných podmínek pro pozitivní učení a mobilizaci učení.¹¹³ Je tedy vidět, že o odborné vzdělávání odsouzených je ve vězeňském prostředí velice důležitým prostředkem k naplňování programu zacházení.

Neméně důležitým je ve vězeňském prostředí všeobecné vzdělávání. Již v předchozích odstavcích jsem zmínila, že pro osoby ve výkonu trestu odnětí svobody jsou připravovány i kurzy základní školy. Ve věznicích, stejně jako ve společnosti přetrvává analfabetismus. Nemusí se jednat jen o primární analfabetismus, tedy že se vězeň nikdy nenaučil číst a psát. Ve věznicích se objevuje i sekundární analfabetismus. Znamená to, že odsouzený číst a psát uměl, nicméně tyto dovednosti zase postupně ztratil. To může být způsobeno například tím, že je člověk dlouhou dobu v relativně uzavřené komunitě, kde k jejímu základnímu přežití není nutné ovládat čtení a psaní.¹¹⁴

Hála dále uvádí: „ Vedle prosté gramotnosti vyjadřující dovednosti čtení, psaní a počítání, představuje funkční gramotnost něco navíc, totiž začlenění trivia do aktivit vyžadovaných od člověka ve styku se soudobou civilizací. Jedná se o vyplňování nejrůznějších formulářů či dotazníků, sepisování žádostí institucím a organizacím. Lidé vyznačující se funkční negramotností, tj. Neovládající spolehlivěji ony vztažné aktivity, narážejí ve svém životě neustále na psychosociální bariéry. To přispívá k jejich vyčleňování se ze „života v zákonnosti“.“¹¹⁵ Ve věznicích, stejně jako v celé společnosti, se tedy často vyskytují i odsouzení, kteří jsou schopni číst a psát, nicméně nejsou schopni, například kvůli pomalosti čtení, porozumět čtenému textu. To, jak uvádí Hála, vede k vyčleňování těchto osob z okruhu běžné populace. U některých jedinců to pak může vést k páchání trestných činů, jehož následkem se dostávají do vězeňského prostředí. V něm se odborní pracovníci snaží pomocí různých vyučovacích metod k získání funkční gramotnosti u těchto osob.

V této kapitole jsem rozebrala vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Ve vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody mohou někteří odsouzení najít nový smysl svého života, a mohou se tak díky tomu lépe reintegrovat do společnosti. O nalezení smyslu života, který ve věznicích odsouzeným velmi často chybí, hovoří psychologický směr logoterapie.

113 Programy zacházení. Vězeňská služba České republiky [online]. Vlnařice: Věznice Vlnařice, 2012 [cit. 2016-05-02].

Dostupné z: <http://vsrc.cz/veznice-vlnarice-97/o-nas-1636/vykon-vezenstvi-729/programy-zachazeni-3974>

114 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 34

115 HÁLA, Jaroslav, ref. 50, s. 34

7. Logoterapie a existenční analýza

V této kapitole bude v krátkosti řeč o logoterapii. Tento psychologický směr je jedním z těch, které se dají využívat při práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Logoterapie a existenční analýza je psychologický směr třetí vídeňské psychoterapeutické školy, jehož zakladatelem byl Viktor Emanuel Frankl. Ten se narodil roku 1905 a zemřel roku 1997. Jelikož byl židovského původu, a nevyužil vízum k odchodu do Spojených států amerických, byl se svou rodinou deportován do koncentračních táborů. O logoterapii se zajímal již před deportací, napsal o ní knihu, jejíž rukopis vezl do Osvětimi, kde jí však musel odevzdat nacistům. Při svém nedobrovolném pobytu pak pozoroval ze své role psychologa chování ostatních osob i sebe, v extrémních podmínkách uvěznění koncentračního tábora, kdy si nikdo nemohl být jistý svým životem. Skrze tyto zážitky pak po skončení války rozvíjel své poznatky o logoterapii a existenční analýze.¹¹⁶

Naništová k základním východiskům logoterapie uvádí: „*Logoteorie vychází ze dvou základních otázek antropologického zaměření: 1) Co je specificky lidské, co dělá člověka člověkem a 2) Co je člověku vlastní, čím se odlišuje lidská existence od ostatního bytí. Viktor Emanuel Frankl v logoteorii rozpracoval koncept vůle ke smyslu a formuloval teze, které novým způsobem ukotvují obra o člověku v psychologických vědách. Frankl definuje „vůli ke smyslu“ jako lidskou touhu najít a naplnit v životě nějaký smysl a hodnoty. Tato touha je podle něho hlavní motivační silou člověka, která ho vede k překročení sebe samého a zaměření na cíl.*“¹¹⁷ Osoba je dle Frankla absolutní novum, které má nepřenosnou duchovní existenci, je to osoba duchovní. Osoba patří do oblasti „Já“, nikoliv do „Ono“. Osoba si vytváří tělesně-duševně-duchovní jednotu a celistvost, která tvoří podstatu člověka. Každá osoba je dynamická a sebe samu chápe jako tu, která vychází z transcendence k duchovnímu bytí, tedy k bytí v nejvyšším, plném smyslu, patří sebetranscendence. Ta naznačuje způsob, jak osoba poukazuje svým životem na smysl, který má být naplněný.¹¹⁸ Tedy, každá osoba na zemi, dle logoterapie, hledá smysl svého života, který má na zemi naplnit. Je to něco transcendentního, tedy jí přesahujícího.

116 Srov. FRANKL, Viktor a Pinchas LAPIDE. *Bůh a člověk hledající smysl*. 1. Brno: Cesta, 2011. ISBN 978-80-7295-137-6, s. 7

117 NANIŠTOVÁ, Eva. (ed.). *Logoterapia: v teórii, výskume a praxi*. Trnava: Trnaviensis, 2010. ISBN 978-80-8082-329-0, str. 6

Originální text: „Logoteória vychádza z dvoch základných otázok antropologického zamerania: 1) Čo je špecificky ľudské, čo robí človeka človekom a 2) Čo je človeku vlastné, čím sa odlišuje ľudská existencia od ostatného bytia. Viktor Emanuel Frankl v logoteórii rozpracoval koncept vôle ku zmyslu a formuloval tézy, ktoré novým spôsobom ukotvujú obraz o človeku v psychologických vedách. Frankl definuje „vôľu ku zmyslu“ ako ľudskú túžbu nájsť a naplniť v živote nejaký zmysel a hodnoty. Táto túžba je podľa neho hlavnou motivačnou silou človeka, ktorá ho upriamuje k prekračovaniu seba samého a zameraniu sa na cieľ“.

118 Srov. NANIŠTOVÁ, Eva, ref. 117, s. 7

Pojem existenciální analýza pak vysvětluje autorka Kosová: „*Existenciální analýza učí vidět život jako něco, co je člověku uloženo. Svědomí přivádí jedince k jeho vlastním životním úkolům.*“ A dále: „*Frankl užíval ve svých dílech pojem existenciální analýza ve více významech: Existenciální analýza jako vysvětlení lidské existence; Existenciální analýza jako terapie kolektivních neuróz; Existenciální analýza jako lékařská péče o duši.*“¹¹⁹ Co se týče Existenciální analýzy jako vysvětlení lidské existence, tak její podstata spočívá v odpovědi na otázku po smyslu lidského žití. Osoba naplňuje tento smysl skrze aktivní počínání ve světě. Úkolem existenciální analýzy je přivést člověka k tomu, aby vědomě přebíral zodpovědnost za nejvlastnější úkoly už ne anonymního, ale jedinečného smyslu svého života. V krátkosti zmíním existenciální analýzu jako terapii kolektivních neuróz, která se vyznačuje čtyřmi symptomy. Nejdůležitější, pro práci z vězni, je ten, který se nazývá provizorní postoj k bytí. Každý člověk před sebou musí mít otevřenou budoucnost. Když ji před sebou nevidí, stává se pasivním a často trpí úzkostí z toho, co se ve světě může ještě stát. Tento postoj vede k tomu, že člověk odsouvá svou potřebu něco vykonávat, jeho bytí se stane provizoriem. Dalšími symptomy jsou pak fatalismus, tedy že člověk věří, že vše je dáno osudem dopředu a zříká se tak odpovědnosti za úkoly svého života. Dále kolektivní myšlení, tedy že osoba ztratí svůj vlastní názor, nejdůležitější je heslo „nebýt nápadný. Posledním symptomem je pak fanatismus, kdy se člověk ztrácí v davu, Kdo myslí jinak, ten je přehlížen těmi zfanatizovanými.“¹²⁰

Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody jsou vězněny ve velmi specifickém prostředí, kde je s nimi zvenku manipulováno. O tom jsem psala v úvodní kapitole. Již několikrát jsem také v předcházejících kapitolách zmiňovala pojem prizonizace, tedy že osoba se přizpůsobí své roli vězně, ztotožní se s ní a jedná podle toho. Často potom naplňuje pouze své nejzákladnější potřeby. Z pohledu logoterapie tedy nehledá naplňování svého smyslu života. Také nemají před sebou otevřenou budoucnost a povětšinou se všichni snaží ve vězeňském prostředí nebýt nápadnými. Mohou se tak ocitnout v takzvaném existenčním vakuu. Tento pojem definoval Frankl: „*Existenční vakuum je obecně rozšířený jev dvacátého století. Je to pochopitelné. Snad je to způsobeno dvojnásobnou ztrátou, již člověk utrpěl, jakmile se stal lidskou bytostí. Hned na počátku lidských dějin ztratil některé základní pudy, jimiž je určeno a zajištěno chování zvířete. Taková bezpečnost v podobě ráje je člověku navždy uzavřena. Člověk musí provádět volbu. Nadto však utrpěl další ztrátu ve svém vývoji. Žádný instinkt mu neříká, co musí učinit. Brzy nebude vědět, co chce učinit. Stále více bude ovládán tím, co po něm chtějí jiní, a bude propadat konformismu. Existenční vakuum se projevuje hlavně stavem nudy. Nyní můžeme rozumět Schopenhauerovu výroku, že lidstvo je zřejmě*

119 KOSOVÁ, Martina. *Logoterapie: Existenciální analýza jako hledání cest*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2014. ISBN 978-80-247-4346-2, str. 15

120 Srov. KOSOVÁ, Martina, ref. 119, s. 15

odsouzeno věčně kolísat mezi dvěma extrémy: úzkostí a nudou.“¹²¹

Logoterapie pro překonání těchto výše zmíněných symptomů kolektivních neuróz využívá několik technik. Ty se také mohou uplatnit v práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Zde je pouze vyjmenuji. Nazývají se Paradoxní intence, Dereflexe a Změna postoje. Člověk má také v životě různé hodnoty. Ty se dělí na zážitkové, tvůrčí a postojové. Zážitkové hodnoty spočívají v prožitku ze zážitků. Ať už k člověku či přírodě, tak i v prožitku, které přináší televize či sledování DVD. Právě dvě posledně zmiňované aktivity jsou nejčastějším zážitkem mezi osobami ve výkonu trestu. Za druhé jsou hodnoty tvůrčí. Vycházejí nejen z talentů či schopností člověka. Nýbrž i z toho, že cenu vlastního úsilí každý jednotlivec určuje podle toho, jak pojímá smysl své práce. Hodnoty zážitkové a tvůrčí se během života prolínají, k něčemu se vztahují a mají adresáta. Tyto hodnoty může omezit jakákoliv nastalá situace, povětšinou ta, která je negativně vnímána.¹²²

Hodnoty postojové naopak nejsou k ničemu vztaženy. Kosová uvádí: „*Postojové hodnoty uskutečňuje člověk podle Frankla tehdy, když přijme to, co si nevybral, a nelze to změnit. Vědomým nesením těžkého údělu tvoří nejnáročnější dílo, utrpení samo je tímto „výkonem“. Hodnoty postoje spočívají v přitakání životu v nejtěžších chvílích zkoušek, utrpení a ztrát. Tento „výkon“ je darem a příkladem pro druhé.*“¹²³ Právě tyto postojové hodnoty jsou nejdůležitější pro práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Když si uvědomí své uvěznění jakožto skutečnost, kterou v přítomnosti nelze změnit, mohou si uvědomit, že mohou změnit svou budoucnost skrze různé aktivity. Naleznou v sobě zbytkovou hodnotu, která je v každém člověku a která mu nemůže být nikdy vzata. A tuto zbytkovou hodnotu mohou začít naplňovat a rozšiřovat například i skrze plnění programu zacházení a skrze vzdělávání. Proto jsem do této práce zařadila i tuto stručnou kapitulu o logoterapii a existenciální terapii.

121 FRANKL, Viktor E. *Člověk hledá smysl: Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1994. ISBN 80-901601-4-X., str. 70

122 Srov. KOSOVÁ, Martina, ref. 119, s. 48

123 KOSOVÁ, Martina, ref. 119, s. 49

8. Vztah vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody a sociální práce ve věznicích

V této stručné kapitole uvedu vztah mezi vzděláváním osob ve výkonu trestu odnětí svobody a sociální prací ve věznicích. Nejprve zmíním, jaké pracovní úkoly má na starosti sociální pracovník ve věznici. Poté uvedu, v jakém vztahu jsou vzdělávání osob a sociální práce na vězeňské půdě.

Sochůrek definuje sociálního pracovníka ve věznici takto: „*Sociální pracovník je odborný zaměstnanec, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života. Při její realizaci dbá na zajištění a dodržení standardů kvality poskytovaných sociálních služeb.*“¹²⁴ Mezi úkoly sociálního pracovníka patří to, že se podílí na vytváření koncepce zacházení s vězni, programu zacházení a na zpracování návrhu vnitřní diferenciaci odsouzených. Společně s ostatními odpornými zaměstnanci, tedy speciálním pedagogem, vychovatelem, psychologem, zpracovává konkrétní programy zacházení svěřených odsouzených a spolupracuje dle potřeby s orgány sociálního zabezpečení. Podílí se i na zpracování konkrétních programů zacházení jemu svěřených odsouzených, na vyhodnocování jeho úspěšnosti a navrhuje změny programu zacházení. Také se v oblasti své působnosti podílí na vyhodnocování účinnosti programů zacházení a navrhuje jejich změny. Dále sociální pracovník poskytuje sociálně právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou činnost. Podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace. Sociální pracovník je garantem kontinuální sociální práce a v jejím rámci udržuje pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, různými charitativními či občanskými sdruženími, a to jak v místě věznice, tak i v místě trvalého pobytu odsouzených, pokud je to potřebné. Podílí se i na vyhledávání možných osob, které by se mohly stát možnými oběťmi napadení. Spolupracuje s orgánem sociálně právní ochrany dětí, pokud se jedná o mladistvého odsouzeného. Spolupodílí se i na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí ve věznici a ze sociálního hlediska navrhuje příslušná opatření, která vedou k řešení, prevenci a eliminaci těchto událostí. Podílí se i na rozhodování o přerušení výkonu trestu, povolování volného pobytu mimo věznici či dočasného opuštění věznice a na přerazování vězňů do jiné věznice.¹²⁵

Z výše zmíněného výčtu pracovních úkolů sociálního pracovníka ve věznici vyplývá, že kromě toho, že se zabývá spoluprací se státními orgány a úřady, podílí se ve velkém rozsahu i na programech zacházení s odsouzenými. Při porovnání pracovních kompetencí sociálního pracovníka

124 SOCHŮREK, Jan, ref. 7, s. 14

125 Srov. HÁLA, Jaroslav, ref. 7, s. 15

a speciálního pedagoga, které jsou zmíněny v kapitole o vzdělávání, je jasné vidět, že se tyto dva odborní pracovníci setkávají velmi často. Plánují společně s ostatními odborníky programy zacházení a společně se podílí na vyhodnocování a změně programu. Programy zacházení se řadí do vzdělávání odsouzených. Oba mohou navrhnout přerušení výkonu trestu, spolupodílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných situací ve věznicích.

Sociální práce a vzdělávání odsouzených spolu tedy úzce souvisí. O tom svědčí i výše zmíněná definice sociálního pracovníka, ve kterém stojí, že sociální práce je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života. Aby byla reintegrace odsouzeného do běžné společnosti po propuštění co nejplynulejší a nejúspěšnější, je kromě sociálního zabezpečení potřebné právě vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody. Je důležité, aby se odsouzení aktivně účastnili programů zacházení, popřípadě si doplnili své odborné vzdělání ve vzdělávacích institucích ve věznicích. Pokud si doplní své odborné vzdělání, je větší šance, že si propuštěná osoba najde práci, byť je hledání práce velmi složité, kvůli požadavku výpisu z rejstříku trestů od zaměstnavatelů, a nestane se tak poživitelem sociálních dávek. Pokud si propuštěný najde práci, sníží se i riziko recidivy. Sociální práce ve věznicích a vzdělávání odsouzených jsou dvě provázané činnosti, jejichž správné fungování je do určité míry závislé na správném fungování obou těchto činností a odborných pracovníků.

9. Dotazování na význam a smysl vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody dlouhodobě odsouzených pachatelů

9.1 Cíle výzkumného šetření-rozhovorů

Cílem práce je zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody může skrze vzdělávání, do níž patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „Program zacházení“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Pedagogickými pracovníky myslím ty, kteří jsou zaměstnáni jako speciální pedagogové, pedagogové volného času a vychovatelé. Cílem těchto rozhovorů je zjistit, jaký význam a smysl má vzdělávání pachatelů závažných trestných činů ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice. Zda se nějakým způsobem změnil pohled na smysl skrze vzdělávání, včetně „programu Zacházení“ a působení pedagogických pracovníků ve věznici, tedy speciálních pedagogů či vychovatelů. Zajímá mě pohled přímo dlouhodobě odsouzených pachatelů, v současné době již několik let propuštěných, kteří v prostředí věznice typu D, tedy věznice se zvýšenou ostrahou, prožívali realitu výkonu trestu odnětí svobody po mnoho let. Chci zjistit, zda a jakým způsobem jim vzdělávání pomohlo změnit pohled na smysl jejich odsouzení a k pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody. Jako doplňující otázka mě také zajímá, zda jim vzdělávání ve výkonu trestu, pokud se vzdělávali, pomohlo po odchodu z věznice se začleněním se zpět do společnosti.

9. 2 Výzkumné metody

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila rozhovory s osobami, které byly dlouhodobě ve výkonu trestu odnětí svobody, a kteří jsou již několik let na svobodě. Dále jsem pak studovala odbornou literaturu k tématu problematiky výkonu trestu odnětí svobody, včetně vzdělávání, v České republice.

Nejprve jsem sestavila otázky do rozhovoru. Otázek je celkem 13 (viz příloha I). První a poslední jsou statistické, je zde uvedena délka trestu odnětí svobody, bez udání důvodu odsouzení. Ptám se na věk respondentů a jejich nejvyšší dosažené vzdělání. Další otázka se zaměřuje na to, kterými pracovníky byli odsouzení kontaktováni při příchodu do věznice a co s nimi tito pracovníci řešili. Dvě otázky jsou pak zaměřeny na „program Zacházení s odsouzenými“, neboť program zacházení se zařazuje mezi pedagogické působení na odsouzené během výkonu trestu. Dále mě zajímalo, zda byli respondenti zařazeni během pobytu ve věznici do pracovního procesu. Velká část otázek byla věnována vzdělávání odsouzených, kdy mě zajímalo, jak se o vzdělávání dozvěděli, jakým způsobem se respondenti osobně vzdělávali a zda využili možnost získat ve věznici výuční

list, popřípadě maturitní vysvědčení. Důležité jsou otázky s čísly 10 a 11. Ty se zaměřují na to, zda se během výkonu trestu odnětí svobody změnil pohled respondentů na jeho smysl a zda jim k tomu pomohly vzdělávací aktivity a „program Zacházení s odsouzenými.“ Poslední otázka byla zaměřena na to, zda a jakým způsobem propuštěným pomohlo vzdělávání během výkonu trestu po propuštění z věznice v jejich dalším životě.

9.3 Metodika výzkumu

Výzkum k této diplomové práci neprobíhal standardním způsobem, kterým se běžně realizují rozhovory. Rozhovory neprobíhaly osobně, s respondenty jsem se nikdy nesetkala. Je to z toho důvodu, že respondenti, kteří jsou všichni muži, si přáli zůstat v naprosté anonymitě. Byli odsouzeni k mnohaletým trestům odnětí svobody, které si odpykali v jedné z nejpřísnějších věznic České republiky, ve věznici se zvýšenou ostrahou, ve Valdicích. Byli tedy odsouzeni za velmi závažné trestné činy, především za vraždy. Z tohoto důvodu jsem sama respondenty ani nevybírala. Otázky k rozhovoru jsem poslala emailovou cestou vedoucímu práce, který je následně rozesílal jím vybraným propuštěným. Vyplněných rozhovorů se vedoucímu práce vrátilo celkem jedenáct. Tyto odpovědi mi byly vždy okamžitě přeposlány na email. Zajímavé je, že mezi těmi, kteří na otázky v rozhovoru odpověděly, jsou i dvě osoby, kterým tento dotazník nebyl přímo poslán. Dostaly se k němu přes jiného osloveného propuštěného. Přesto, že se může zdát, že jelikož byly rozhovory rozesílány emailem a tím také přicházely odpovědi, že se jedná o dotazníky, není tomu tak. Jak jsem již psala výše, respondentů je jedenáct, otázky jsou sice řešeny jako strukturovaný rozhovor, nicméně byli osloveni respondenti, kteří sami na vlastní kůži zažili podmínky ve věznici a měli možnost se tam také vzdělávat. Znají tedy toto prostředí, nejedná se tedy o výzkum obecné populace. Nicméně musím důrazně zmínit, že výsledky těchto rozhovorů nemohou být generalizovány na celou vězeňskou populaci. Osloveni totiž byli především muži, na které měl kontakt vedoucí mé práce. Vězeňská populace je velice heterogenní, každý odsouzený je individuální osobnost a každý má své osobní zkušenosti. Nicméně i v samotných vyplněných rozhovorech se objevily různé názory, které dokážou alespoň přiblížit možné postoje odsouzených ke vzdělávacímu systému ve věznicích a ke smyslu trestu. Jak jsem již psala výše, respondenti jsou všichni muži, v současné době několik let po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Je jich celkem jedenáct. Ještě musím zmínit, jak různorodé odpovědi přišli. Někdo odpovídal přesně na dané otázky, nicméně několik mužů na otázky odpovědělo úvahou, kde odpovědi shrnuli do textu bez členění na jednotlivé otázky. Pokud budu citovat přímo respondenta, vždy ho uvedu jako Respondent 1-11. Přímé citace jsou uvedeny tak, jak respondenti odpověděli. Jsou opraveny pouze pravopisné chyby, čárky ve větách jsem nechávala tak, jak je respondenti napsali.

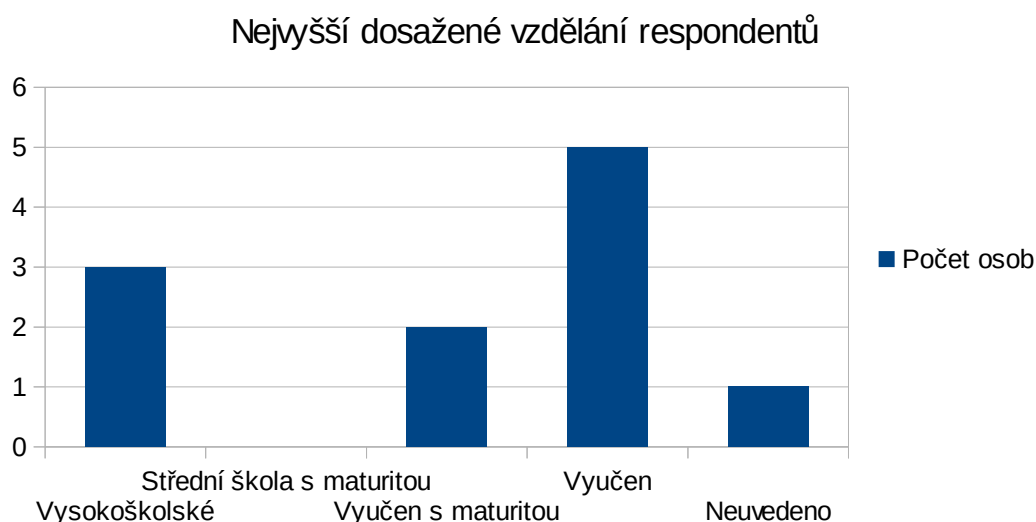
10. Rozbor rozhovorů

Tato kapitola se bude týkat rozboru odpovědí v rozhovorech. Kapitola bude členěna na několik podkapitol. Každá z nich se bude zabývat jednou, v metodice výše nastíněnou oblastí. Nejprve tedy bude uvedeno krátké zpracování statistických otázek, a to pomocí grafů. Následně bude prostor věnován přijímání odsouzených, „programu Zacházení s odsouzenými“ a pracovním příležitostem ve věznici. Posléze bude jedna podkapitola věnována vzdělávání odsouzených. V poslední podkapitole bude řeč o cíli mé práce. O tom, zda se odsouzeným během pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody změnil pohled na smysl jejich trestu a zda jim k tomu pomohla možnost vzdělávání.

10.1 Statistické údaje

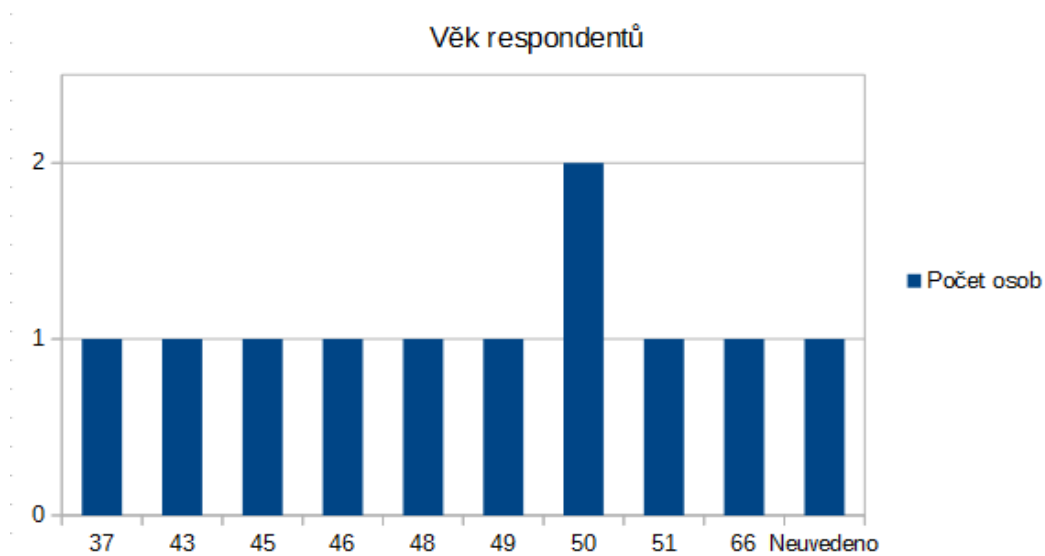
V této podkapitole budou uvedeny tři grafy, které se týkají statistických údajů o respondentech. Nejprve bude rozebráno nejvyšší dosažené vzdělání respondentů, dále pak věk respondentů. Na závěr podkapitoly bude uveden graf, ve kterém je přehled délky pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody respondentů.

Graf číslo 1: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů:

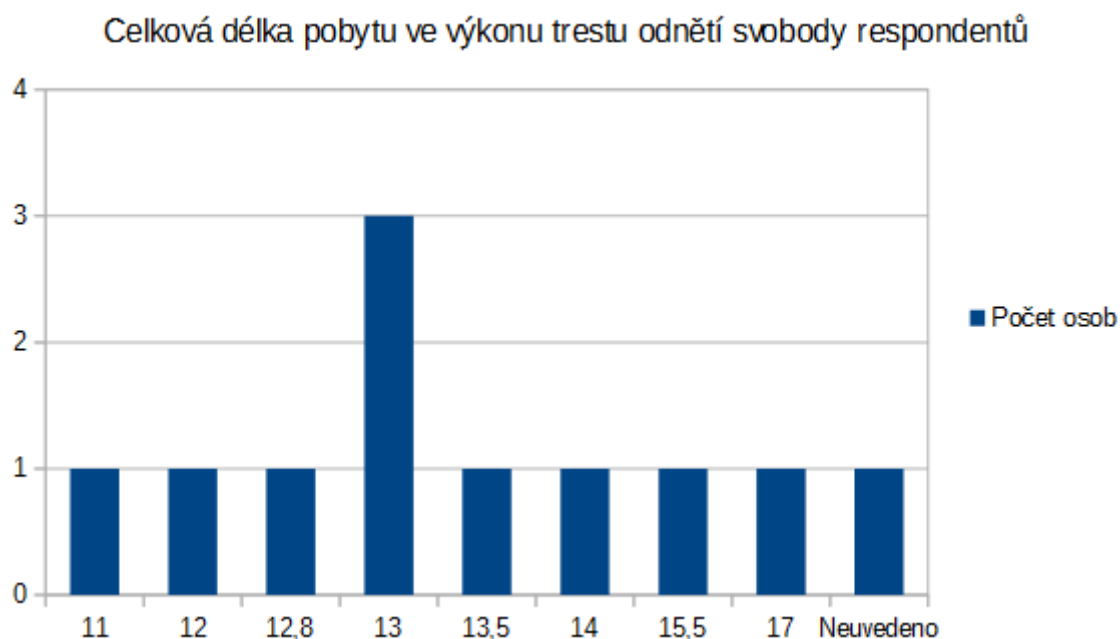
Komentář ke grafu číslo 1: Deset respondentů uvedlo své nejvyšší dosažené vzdělání. Jeden respondent ho neuvedl. Na rozhovor odpověděli tři muži, kteří získali vysokoškolské vzdělání. Ani jeden respondent nestudoval odbornou střední školu či gymnázium s maturitou. Dva respondenti získali výuční list s maturitou. Pět respondentů je vyučeno na odborných učilištích v různých oborech.

Graf číslo 2: Věk respondentů:

Komentář ke grafu číslo 2: Deset respondentů uvedlo v dotazníku svůj věk, jeden respondent věk neuvedl. Nejmladšímu respondentovi bylo v době odpovědi na dotazník 37 let, nejstaršímu 66 let.

Graf číslo 3: Celková délka pobytu ve výkonu trestů odnětí svobody jednotlivých respondentů:

Komentář ke grafu číslo 3: Na otázku, která se týkala celkové délky pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody odpovědělo deset respondentů, jeden neodpověděl. Z grafu vyplývá, že všichni respondenti byli ve výkonu trestu odnětí svobody celkově déle než deset let. Tři respondenti byli odsouzeni ke třinácti letům odnětí svobody. Nejkratším trestem je jedenáct let ve výkonu trestu odnětí svobody, nejdéle sedmnáct let. Někteří respondenti byli propuštěni na podmíněné propuštění po dvou třetinách trestu. Byli původně odsouzeni k delšímu trestu odnětí svobody.

10.2 Program Zacházení s odsouzenými z pohledu respondentů

Tato část bude věnována zpracováním odpovědí, které se týkají přijímání vězňů do věznice, „programu Zacházení“ a zaměstnávání odsouzených. V teoretické části jsem zmínila, že na sestavování programu spolupracují různí odborní zaměstnanci věznice, jako například psycholog a sociální pracovníce. Nicméně hlavní část, zpracování celého „programu Zacházení“ a jeho aktualizaci a vyhodnocení má na starosti speciální pedagog. Skrze „program Zacházení“ se má na odsouzeného výchovně působit. Nicméně, v následujících odstavcích bude uvedeno, zda respondenti takto „program Zacházení“ viděli, či nikoli.

Otázka číslo dvě v rozhovoru se týkala toho, jací pracovníci respondenty při příchodu do věznice kontaktovali a co s nimi řešili. Dostalo se mi různých odpovědí. V teoretické části je zmíněno, že při přijímání nového vězně se s ním sejde sociální pracovník, speciální pedagog,

psycholog, lékař. Zkušenosti odsouzených respondentů byly rozdílné. Respondent číslo 3 odpověděl na otázku, kteří zaměstnanci ho kontaktovali takto: „*Soc. Pracovnice, psycholog, spec. Pedagog, vychovatel, zdravotní sestra.*“ Čtenář této práce může dojít k závěru, že tady se přesně naplnila výše zmíněná teorie. Nicméně respondent 3 dodává: „*V podstatě to byly zbytečnosti – snad jen soc. pracovníci jsem zajímal jako člověk. Ona mi umožnila jediný hodnotný kontakt ve vězení – s husitským kaplanem.*“ Podobný názor má k této otázce i respondent číslo 2: „*Už si pořádně nepamatuji – vím, že u komise seděla sociálka, vedoucí výkonu trestu, psycholog, zdravotnice, pedagog, a ještě pár uniforem. K něčemu byl jen psycholog- chytrý chlap a sociálka- starostlivá mamina.*“ Respondent číslo pět si vzpomíná na to, že člen pracovní komise s ním řešil zařazení na ubytovnu a do zaměstnání. Respondent číslo 10 odpověděl: „*Kontaktoval mě kdekdo, zájem něco řešit měla jen sociální pracovnice (problémy kolem alimentů-dík jí za to.)*“ Sociální pracovnice mu pak pomohla s vyřízením občanského průkazu a výživného na děti. Respondent číslo 8 pak uvedl: „*S výjimkou sociální pracovnice to byli jen bachaři, kteří na nás kašlali. Ona pomohla s doklady.*“ U těchto zmíněných respondentů se vyskytlo ještě v celku neutrální vyjádření k otázce. Všichni se zmínili o užitečnosti sociální pracovnice.

Pro porovnání uvedu i reakci respondenta číslo 6. Ten byl odsouzen ke dvaceti pěti letům vězení, nicméně byl propuštěn po sedmnácti letech. Trest mu byl udělen ještě v minulém režimu, nicméně jeho trest trval i po převratu: „*Popravdě řečeno, nějak si nepamatuji, že by se mnou kdo co řešil. Kontaktovali mě tzv. režimáci, kteří mi na uvítanou dali přes hubu. Asi proto, abych si moc nemyslel. Pak ale dali pokoj. Takže jsem to vzal a dosud to беру tak, že to patří k věci.*“ Podobnou zkušenost má i respondent číslo 7: „*Seděl jsem celkem dvakrát: jako ani ne 22-ti letý jsem ještě za bolševika dostal rok za „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“. Tehdy jsem potkal bachařskou aroganci, ponižování, hlad a otrockou práci.*“ Tyto odpovědi zde uvádím hlavně pro srovnání s výše zmíněnou teorií. Během minulého režimu se skoro nikdo nezabýval vzděláváním odsouzených, popřípadě jejich sociální situací tak, jak je tomu dnes. Lze vidět, že práce s odsouzenými se neustále vyvíjí a od počátku devadesátých let byl odveden již velký kus práce v humanizaci vězeňství.

Od dalších respondentů už zazněly spíše negativní reakce na přijímací proces i pracovníky. Respondent číslo 9 uvádí: „*V tom posledním trestu se na mě všichni vybodli: co povídat cikánskému recoušovi- všechno zná. Vychovatel mi řekl, abych zalez a nevyskakoval.*“ Vychovatel, jak je zmíněno v teoretické části, je pedagogickým pracovníkem, který je podřízeným speciálního pedagoga. Jeho přístup je tedy z pedagogického hlediska velmi zvláštní. Nicméně je třeba připustit, že pohled respondenta mohl být zkreslený a mohl si vychovatelova slova vyložit jinak, než jak je vychovatel řekl. Pravdu nebudeme nikdy schopni zjistit, neboť každý člověk má své vnímání a své

interpretace situací.

Další reakcí je odpověď respondenta číslo 1. Ten tvrdí, že je jedno, jaké funkce měli zaměstnanci, kteří ho kontaktovali. Dle něj to byli bachaři, které nezajímá. nikdy nic, jen jejich frčky. Dle slov respondenta je jim mukl „ukradenej“. Respondent, který byl ve výkonu trestu poprvé za minulého režimu a podruhé koncem devadesátých let pak tvrdí: *„Na dotazy ohledně činnosti bachařů, bez ohledu na funkce, hodnosti a cokoli jiného, lze odpovědět jednou větou: kašlali na nás a chtěli, abychom je neotravovali dotazy, prací, čímkoli. Udělali si čárku za 5 minutový pohovor a šmitec. Posudky psali podle nálady a toho jak jim kdo donášel. Výjimku tvořilo zdravotní středisko, kde byli dobří doktoři i lidské sestry a pak prý Školák-ale tam se většinou nešlo dostat a já byl vyučen, měl jsem práci a nechtěl nikomu lízt nikam.“* U tohoto respondenta se poprvé objevila zmínka o „Školáku“, tedy školícím středisku, kde se mohli odsouzení vyučit některému řemeslu. Poslední reakce je k této otázce je od respondenta číslo 4: *„Na funkcích nezáleží: byla to sbírka tupých polovzdělanců.“* Již u druhé otázky mohu napsat, že odpovědi respondenta číslo čtyři budou uvedeny vždy nakonec, jakožto specifický pohled na pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody. Nicméně i jeho pohled je velmi důležitý, protože, jak jsem zmiňovala v metodice, vězeňská populace je velmi heterogenní a objevují se tam i lidé, kteří ostatními pohrdají.

Třetí otázka se již týkala „programu Zacházení s odsouzenými“. Požádala jsem respondenty, aby tento pojem vysvětlili. Opět se mi dostalo různorodých odpovědí. Respondent 5 uvedl jako vysvětlení „programu Zacházení“ toto: *„Pracovat s odsouzenými tak aby po výkonu trestu věděl co všechno se venku změnilo a jak se v těch změnách pohybovat a pracovat s nimi.“* Tato odpověď je podobná jednomu z cílů „programu Zacházení“ a vyznívá nejpozitivněji. Další odpovědi jsou neutrální. Například respondent 10 uvedl: *„Zapíšeš se do jednoho z šesti kroužků (pingpong, malování, hudební, nohejbal, šachy, čtenářský) a musíš do něj chodit. Na cokoli smysluplného "chybí" peníze nebo prostory nebo lidi.“* Respondent 9 uvádí: *„Chyt sem se party cikánů, co chodili hrát na kytary a kněz nás začal brát do kaple“. Bylo to fajn. To byl celý program zacházení.“* Respondent 2 uvádí, že program zacházení vidí jako akci „dost na nic“. Na nic nebyly peníze a ani pořádný zájem. Jediný, kdo mu pomáhal, byl husitský farář, který ho dostal do své skupiny. Jinak se o něj nikdo nestaral. Zajímavý je také názor respondenta 3: *„Hraní si na práci s odsouzeným: koza se má nažrat a vlk zůstat celý: jde jen o to, udělat si čárku, že jsme humanistický stát.“* Respondent 1 pak jako vysvětlení uvádí: *„Blbost, vymyšlená jen proto, aby bachaři měli prachy. Já měl v programu zacházení četbu a návštěvu televize, na kterou jsem nikdy nešel a knížky si z knihovny půjčil tak 3 za rok a stejně jsem "program zacházení plnil".“* Každý vězeň dle pravidel musí absolvovat alespoň minimální program zacházení. Jak je vidět, v době, kdy byl respondent ve výkonu trestu, se plnil i sledováním televize. Respondent 8 k této otázce uvedl jen tolik, že

„program Zacházení“ je tunel na peníze, který živý jen protekční lenochy a je využívaný „bastardy“.

Zde opět uvedu reakci odsouzeného, který strávil část trestu ve věznici za minulého režimu. Respondent 6 napsal: *„Pojem „program zacházení s odsouzenými“ mi nic neříká. Patrně nějaký existoval, protože jsem měl v podstatě zakázané úplně všechno. Časem jsem si na to zvykl a nic jsem nežiádal. Nemělo to žádný význam. Ten program by se dal shrnout asi do krátkých vět: Nic nežádejte. Plňte si své povinnosti. Na nic si nestěžujte. Ostatně máte, co jste chtěl.“* Zde se opět nabízí již výše zmíněné, že od devadesátých let prošlo české vězeňství reformou, která se týkala i zavedením nám známého současného „programu Zacházení s odsouzenými“, kdy každý vězeň musí plnit alespoň minimální plán zacházení.

K této otázce zmíním i odpověď respondenta 4: *„Nejde o Program zacházení, ale o Program bachařského ukájení se mocí nad lidmi, které jim dodala nekompetentní justiční mašinérie.“* Nakonec uvedu reakci respondenta 11. Ten uvedl, jak by měl dle něj vypadat „program Zacházení“. Mluví o chování vězeňského kaplana k odsouzeným: *„Nijak se s námi nepáral, ale byl kdykoli ochoten pomáhat tomu, kdo se opravdu chtěl dopracovat něčeho smysluplného. Tak by měl vypadat „Program zacházení s vězni“ a ne snaha nastrkat jim kde co pod nos a poslouchat jejich výmysly.“* Dle odpovědí respondentů se zdá, že mezi nimi není „program Zacházení s odsouzenými“ přijímán tak, že by jim mohl nějak pomoci, jediný respondent číslo 5 uvedl, že tento program má člověku pomoci pochopit změny vně kriminálu. Ostatní odpovědi byly spíše neutrální či negativní, respondenti uváděli, že jim program byl k ničemu.

Ve čtvrté otázce byla respondentům položena otázka, jaký „program Zacházení“ absolvovali oni osobně. Odpovědi jsou často velmi podobné, nicméně je zde uvedu všechny. Samozřejmě, ne všichni respondenti na tuto otázku odpověděli, jelikož dotazníky brali jako úvahu a tuto odpověď neuvedli. Respondent 2 napsal toto: *„Byl jsem zapsán do skupiny husitského faráře. Hodnocení na mě psal on a nic mi nikdy nedal jen tak- musel jsem plnit úkoly, ale díky tomu jsem se naučil anglicky a 7 let poslouchal přednášky profesorů církevní školy Jabok a Husitské teologické fakulty.“* Dle odpovědi tohoto respondenta je vidět, že Valdická věznice spolupracovala v době jeho uvěznění s vyšší odbornou školou a vysokou školou. Studenti a pedagogové těchto škol dobrovolně jezdili vyučovat do věznice různé předměty. I tato vzdělávací činnost byla zahrnuta do „programu Zacházení“. Nicméně z informací od vedoucího mé práce vím, že v současné době již tato spolupráce mezi výše zmíněnými školami a věznicí neprobíhá.

V dalších dvou odpovědích je vyzdvížena práce tehdejšího ředitele takzvaného „Školáku“, tedy školícího střediska, ve kterém se mohli zájemci vzdělávat a získat výuční list. Respondent 10

říká: „Z počátku malování, po roce jsem se dostal na Školák a odtamtud na doporučení ředitele Školáku k husitskému kaplanovi Jaluškovi na filosofii, historii, češtinu a pak angličtinu.“ Podobná odpověď přišla také od respondenta 8: „Jakýmsi zázrakem jsem se dostal na Školák, odkud mě jeho šéf-jeden z mála férových lidí-doporučil svému kamarádovi husitskému faráři a ten mě bral na své akce.“ V těchto dvou odpovědích tedy nacházíme pozitivní hodnocení představitele vzdělávací instituce. Nicméně, stále se neobjevila ani jediná zmínka o klasických představitelích vzdělávacích aktivit ve věznici, tedy o speciálním pedagogovi, pedagogovi volného času či vychovateli.

I v reakcích dalších respondentů je spíše vyzdvihována práce husitského faráře, než výše zmíněných speciálních pedagogů. Možná je to proto, že speciální pedagog a vychovatel, jak jsem uvedla v teoretické části, mají oba kázeňskou pravomoc. Tedy mohou oba udělovat jak odměny, tak i tresty. To může být příčinou toho, že odsouzení těmito lidem příliš nevěří a nejsou schopni a ochotni s nimi jednat otevřeně tak, jako například s ředitelem „Školáku“ či několikrát zmíněným farářem. Ani jeden z nich kázeňskou pravomoc nemá. Je zajímavé, jak vydařené plnění „programu Zacházení“ může mít vliv na jednotlivé osoby. Respondent číslo 7 odpověděl: „*Ne že bych neměl naději na podmíněné propuštění, ale 7 let výkonu trestu jsem se učil angličtinu u pana kaplana a chtěl jsem dokončit kurs, který měl velký smysl.*“ Z této odpovědi je tedy zřejmé, že odsouzený si plnil „plán Zacházení“ u vězeňského kaplana a dokončení kurzu anglického jazyka pro něj mělo tak velký význam, že byl ochoten zůstat ve výkonu trestu odnětí svobody o další tři roky déle a nežádal o podmíněné propuštění.

Skoro všechny ostatní odpovědi jsou pak velmi podobné, kdy respondenti navštěvovali kurzy u vězeňského kaplana a u něj si plnili „program Zacházení“. O tom mluví například respondent 5. Respondent 3 pak dodává pouze toto: „*Kdyby mě farář nezařadil do svého programu, hrál bych ping pong.*“ Z odpovědí respondentů by se mohlo mylně zdát, že se všemi vězni ve věznici pracoval pouze vězeňský kaplan. Tak tomu rozhodně nebylo. Měl svou vybranou skupinu odsouzených, se kterou intenzivně pracoval. Jelikož však tito vybraní odsouzení byli jediní, kteří tomuto kaplanovi dali po odchodu z věznice na sebe kontakt, mohl tento rozhovor poslat k vyplnění pouze jim. Proto skoro všichni moji respondenti vyzdvihují především práci tohoto muže.

Nicméně, ne všichni respondenti nějaký program plnili. Respondent 1 na otázku odpověděl jediným slovem: „*Žádný.*“ A respondent číslo 4 odpověděl že: „*Šlo o školu v přijímání ponižování od podlídí v uniformě i mimo ní.*“ Samozřejmě, i s takovými reakcemi se lze na vězeňské půdě setkat.

Poslední otázkou, která bude zmíněna v této podkapitole je ta s číslem pět, která se týká zaměstnávání odsouzených během výkonu trestu odnětí svobody. Respondenti dostali otázku, zda

během výkonu trestu byli zařazeni do pracovního procesu ve věznici a pokud ano, v jaké oblasti pracovali. Jak jsem zmínila v teoretické části, práce ve věznici není dostupná pro všechny odsouzené. Není tak velká nabídka pracovních míst právě pro ně. Nicméně, většina respondentů během výkonu trestu pracovala, a to dlouhodobě. Pokud je vězeň zaměstnán, z jeho mzdy můžou být placeny dluhy, alimenty, zbytek se mu ukládá na vězeňský účet. Samozřejmě si z těchto peněz může kupovat ve věznici žádané zboží, tedy cigarety a kávu. Respondent číslo 7 říká: *„V tu dobu už jsem měl ve věznici také dík panu kaplanovi práci a bylo jisto, že se mi podaří splatit dluhy, takže půjdu z Valdic s mírným plusem na kontě.“* Zde je tedy vidět v praxi výše zmíněná teorie.

Z odpovědí dalších respondentů vyplývá, že k získání práce ve věznici jim pomohly určité osoby. Popřípadě již několikrát zde zmiňovaný „Školák“. To říká například respondent číslo 8, který pracoval v údržbářské partě věznice. K této práci mu pomohl „Školák“ a výuční list z něj. Skoro stejnou odpověď uvedl respondent 10: *„Nastoupil jsem jako brusič skla a po vyučení mi ředitel Školáku pomohl k práci v údržbě.“* Je tedy vidět, že vyučení ve „Školáku“ mělo své pozitivní stránky již během pobytu ve věznici. Tito dva respondenti se dostali díky výučnímu listu k práci, která pro ně asi byla výnosnější než brusičství skla.

Nejen výuční list ze „Školáku“ či kaplan pomáhal k získání práce ve věznici. Například respondent 2 uvádí: *„U zařazovací komise mi pomohl výuční list a celou dobu trestu jsem pracoval v truhlárně, takže jsem nevypadl z řemesla. K tomu mi pomohl psycholog.“* Respondent 3 uvádí: *„To bylo jediné smysluplné: téměř celý výkon trestu jsem dělal ve firmě na obalovou techniku. K tomu mi pomohla soc. pracovnice-nenudil jsem se, splácel náklady a měl peníze na kafe- kaplan mě odnaučil kouřit.“* Odsouzeným tedy k získání práce pomáhali i jiní zaměstnanci věznice, například psycholog či sociální pracovnice. Opět v této otázce není ani zmínka o speciálních pedagogích či vychovatelích.

Pokud měl odsouzený ve své práci dobré výsledky, mohl se stát z řadového zaměstnance i vedoucím. Jako příklad uvádím respondenta 5: *„5 let jsem brousil odlitky z litiny a 5 let jsem na tom samém pracovišti dělal vedoucího výroby.“* Zajímavá je i odpověď respondenta 6, který si část svého trestu odpykával během minulého režimu. Na otázku, zda byl zaměstnán, odpověděl takto: *„Ano, ihned po nástupu. Byl jsem zařazen jako brusič skla. Naštěstí mi to docela šlo a bavilo mě to, časem jsem se zařadil mezi špičkové brusiče, což mi přineslo jakési nepřiliš vyslovené ocenění zejména od civilních zaměstnanců. Vliv na moje postavení ve vlastní věznici to ovšem nemělo žádná, resp. částečně mělo, až když se začal režim rozpadat.“* Tento respondent se tedy během minulého režimu setkal s oceněním od civilních zaměstnanců, tedy podle všeho mistrů, kteří dohlíželi na výrobu skla. Ve věznici samotné jeho práci začali oceňovat až po roce 1989.

Opět musím uvést, že ne všichni odsouzení chtějí pracovat. Například respondent 1 uvádí: „Do práce jsem byl zařazen jednou. Pracoviště po roce krachlo. A znovu jsem u zařazovací komise neuspěl- Bylo dobře: už jsem nechtěl otrocky makat za pár šupů. Na své potřeby sem si vydělal kreslením pro tatéry.“ Tento respondent tedy přijal způsob života většiny odsouzených, kteří vědí, že každý den dostanou třikrát denně teplou stravu a budou mít kde bydlet, i když nepracují. Může to být známka prizonizace, tedy ztotožnění se s rolí vězně. O prizonizaci hovořím v teoretické části práce. Na závěr k této otázce uvedu názor respondenta 4: „Nikdo a nic by mě nedonutilo k otrocké práci pro tento systém.“ I taková může být reakce některých odsouzených. Nelze říci, že je špatná, jelikož každý člověk má právo vyslovit svůj názor, to mu zajišťuje listina základních práv a svobod.

10.3 Vzdělávání respondentů

V této části se budu zabývat otázkami 6 až 8. Připojím sem také rozbor otázky číslo 12, ve které je položena otázka, jakým způsobem respondentům pomohlo vzdělávání ve výkonu trestu po odchodu z věznice. Nejprve rozeberu otázku číslo šest, na kterou se dalo odpovědět jednoduše ano či ne. Někteří respondenti k této odpovědi přidali i svůj komentář. Ptala jsem se, zda byli odsouzení při svém příchodu do věznice informováni o možnostech základního a odborného vzdělávání. U třech respondentů se odpověď na tuto otázku neobjevila, jelikož odpovědi psali spíše stylem úvahy o výkonu trestu. Ostatní, s jedinou výjimkou uvedli, že informováni byli. Tři další odpověděli pouze ano. Ostatní připojili komentář. Respondent číslo 6, který část svého trestu vykonával během minulého režimu, odpověděl: „Ale jistěže jsem informován byl. V počátku mého pobytu ve věznici se ještě žádný program nekonal, ale později se otevřelo oddělení s možností získání výučního listu.“ Další respondent uvádí, že při přijímacím pohovoru byl přítomen i šéf „Školáku“, tedy školícího střediska. Respondent 2 byl také informován, nicméně dodává, že informace o vzdělávacích aktivitách vězeňského kaplana byl informován od sociální pracovnice, která se mu snažila pomoci. Zajímavá je odpověď respondenta 3. Uvedl: „Ano, ale s tím, že zřejmě nemám šanci. Mám výuční list s maturitou a přednost mají ti se základním vzděláním. Nakonec jsem se dostal na Školské středisko a vyučil se soustružníkem.“ Je samozřejmě přirozené, že při vzdělávání dostávají příležitost lidé, kteří mají pouze základní vzdělání. Je to z toho důvodu, že výuční list, na kterém není uvedeno místo získání, jim může pomoci po odchodu z věznice. Počítá se s tím, že se základním vzděláním by tyto osoby měly velmi omezené možnosti, jak získat pracovní uplatnění. Jako poslední názor k této otázce uvedu ten od respondenta 4: „Proč by absolvent vysoké školy měl takovouto informaci přijímat?“ Podotknu, že respondent číslo 6, jehož odpověď je zde také citována, je též vysokoškolsky vzdělaný člověk.

Otázka číslo sedm pak byla zaměřena na to, jakým způsobem se respondenti dověděli o

možnostech základního či odborného vzdělání ve věznicích. Opět tři respondenti neodpověděli. Respondent 6 k této otázce uvedl: „*Bylo to obecně známé, podrobnosti jsem se dověděl od šéfa Školáku, ale vyznělo to do ztracena.*“ Respondent 3 přímo odpověděl, že se o této možnosti dověděl během přijímacího pohovoru. Respondent 2 byl informován sociální pracovnící. Někteří z respondentů si informace přečetli na nástěnce, na kterou se vyvěšují nejrůznější informace. Zdrojem informací se také stávali spoluvězni, kteří jsou respondenty nazýváni též jako „ostatní muklové“. I tato odpověď, tedy „ostatní muklové“, svědčí o tom, že i někteří z respondentů přijali svou vězeňskou identitu, alespoň částečně tak podle všeho podlehli prizonaci.

Zajímavé je rozebrat u této otázky odpovědi respondentů 1 a 10. Respondent 1 uvedl: „*Z vyprávění muklů, kteří se na Školáku zašili a ulejšvali. Asi tam bylo leho, ale určitě sbírka podrazáků.*“ Respondent 10 uvedl: „*Bylo to na kdejaké nástěnce a muklové o tom mluvili jako o bezvadné zašívárně. Já tam dost makal: mělo to smysl a ředitel i většina kantorů byli fajn chlapi, kteří chtěli naučit. A šlo se dostat na podmínku dřív domů, pakliže člověk právě těch pár lidských lidí nezklamal.*“ Každý respondent měl jiný pohled na „Školák“. Pro jednoho to byla dobrá „zašívárna“, kde ale byli odsouzení, které označil za podrazáky. Pro druhého respondenta to byla šance, jak získat vzdělání a hlavně podmíněné propuštění. Zároveň se od něj dozvídáme i hodnocení vyučujících, které vyznívá vcelku pozitivně. Na závěr rozboru k této otázce uvedu odpověď respondenta 4: „*Žádným: nic, alespoň částečně připomínajícího odbornost, se ve věznici Valdice nekonalo.*“

Otázka číslo osm byla zaměřena na to, jak se jednotliví respondenti osobně vzdělávali. Odpovědi se často shodovali. Musím upozornit, že většina respondentů se vzdělávala u vězeňského kaplana, proto nejsou odpovědi tolik zaměřené na Školící středisko. Nelze tím říci, že by tam neprobíhaly různé vzdělávací akce. Je ale zajímavé, že žádný z odsouzených stále nezmiňuje speciálního pedagoga či vychovatele. Zvlášť vychovatel je osoba, která je s odsouzenými ve svém oddělení v každodenním kontaktu. Respondent 6 odpovídá: „*No v podstatě nijak. Po změně režimu jsem mohl malovat, což jsem velmi využíval. Dost jsem četl.*“ Tento respondent zažil přerod českého vězeňství, je vidět, že zpočátku se aktivity, jako i ty vzdělávací, teprve formovaly, nicméně již po změně režimu bylo možno využívat například kroužek malování. Někteří z respondentů se samozřejmě vzdělávali i na „Školáku“. Někteří navštěvovali různé kurzy, jako například respondent 5, který chodil na kurz počítačů. Jiní tam získali i výuční list, nicméně tomu se věnuje až další otázka.

Již jednou výše zmiňovanou reakcí je ta od respondenta 7, který ač měl možnost po sedmi letech odejít na podmíněné propuštění, zůstal do konce svého desetiletého trestu. Bylo to proto, že

chtěl dokončit kurz angličtiny u husitského faráře, který měl pro něj osobně velký smysl. Z odpovědí různých respondentů vyplývá, že vězeňský kaplan sám pro ty odsouzené, kteří byli zařazeni do jeho programu, pořádal různé vzdělávací akce. A to s přispěním nejrozličnějších dobrovolníků, kteří vězně vyučovali v různých oborech. Například respondent 3 popisuje toto každotýdenní sobotní vzdělávání takto: „U kaplana jsem se dověděl hodně o filosofii a kde čem, jeho kamarádi Miloš Dvořáček a Jan-Matěj Rak mě naučili hrát na kytaru, studentky teologické fakulty nás učily anglicky, s jinými jsme dělali češtinu včetně diktátů, prostě se každou sobotu 3 hodiny makalo a nemluvalo o obtížích.“ Někteří respondenti také vyzdvihují přístup kaplana k nim. Respondent 2 uvádí: „U faráře, to byla oáza lidství. Dokonce jsem byl mezi těmi, které bral na církevní slavnosti mimo věznici. To všem třem zúčastněným moc pomohlo-šlo o nejvyšší formu odměny a člověk si jí musel velmi zasloužit. U faráře prací a výsledky, ne bonzováním či zametáním chodby, jak se většinou odměny získávaly.“ A připojím i odpověď respondenta 1, který povětšinou na předešlé otázky odpovídal spíše v negativním duchu: „Povídal jsem si s farářem a jeho návštěvami. To bylo jediné smysluplné. Tam jsem byl člověkem. Jak šel do důchodu, tak to skončilo, ale těch pár měsíců do mého výstupu bych odseděl i na žiletkách.“ Vězeňský kaplan byl tedy schopen vytvořit ve své skupině pozitivní atmosféru, která některým vězňům dodávala pocit toho, že jsou, jak sami řekli, lidmi, ne jen vězni. Jelikož jsem se s tímto vězeňským kaplanem několikrát setkala, dovoluji si tvrdit, že tuto atmosféru navazoval díky logoterapii, kterou při své práci s odsouzenými používal.

Jako protiklad a další možný pohled odsouzených uvedu reakci respondenta 4, který na otázku, jak se sám vzdělával, odpověděl takto: „Posloucháním příběhů odsouzených primitivů a sledováním jednání minimálně stejně primitivních vězňů.“ Člověk se samozřejmě učí i ze sociálních interakcí, což dokládá tato odpověď, kdy se tento respondent učil právě skrze příběhy ostatních odsouzených.

Otázka číslo devět byla zaměřena na to, zda respondenti získali během výkonu trestu odnětí svobody výuční list či maturitní vysvědčení. Pokud ano, v jakém oboru ho získali. Jeden respondent neuvedl k této otázce nic, a jelikož neuvedl ani své nejvyšší dosažené vzdělání, nelze zjistit, zda se vyučil ve věznici, nebo před odsouzením. Sedm respondentů získalo vzdělání ještě před příchodem do výkonu trestu odnětí svobody. Jsou vyučeni, jeden má výuční list s maturitou, a tři vysokoškolské vzdělání. Respondent 6, který získal vysokoškolské vzdělání právě před odsouzením, sám pomáhal některým spoluvězňům. Na otázku odpověděl: „Nezískal, asi by mi k ničemu nebyl. Pomohl jsem několika kamarádům, které jsem učil matematiku a technické předměty. Jeden časem vystudoval vysokou školu a žije nyní vcelku spokojeným životem úspěšného úředníka.“ Zde je vidět, že někteří odsouzení jsou sami schopni předávat i ve vězeňském prostředí nabyté

informace dalším lidem. Respondent 2 k této otázce napsal: „*Kdyby kvůli něčí hlouposti neskončila spolupráce faráře s Jabokem, tak bych dokončil tuto školu. Takto jsem se alespoň dověděl spoustu věcí, o nichž jsem neměl ani ponětí.*“ Jabok je vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická. Někteří z učitelů tedy jezdili do Valdic a studenty tam vzdělávali. O důvodech, proč byla spolupráce mezi věznicí a výše zmíněnou školou ukončena, se respondent nezmiňuje.

Tři respondenti pak přímo získali ve věznici výuční list. Jak jsem již několikrát zmínila, na výučním listě z věznice není uvedeno místo, kde byl udělen. Jeden z odsouzených se proto vyučil lakýrníkem-natěračem, další zámečníkem. Třetí pak získal výuční list v oboru soustružník. Všechny tyto výukové programy byly absolvovány ve Školském středisku, které má i odborné dílny pro praktický výcvik studujících. Samozřejmě, že ne všichni odsouzení vidí vzdělávání ve věznici pozitivně. Respondent 4 uvádí toto: „*Tak hluboko jsem neklesl, abych se ponížil a žebрал o možnost být zkoušen sotva polointeligentními absolventy zvláštních škol kvůli zcela zbytečným papírkům.*“ Zmíním znovu, jako již několikrát, že odsouzení jsou heterogenní skupina, proto jsou názory jednotlivých odsouzených různé. Díky respondentovi 4 se nám nabízí pohled na jiný přístup odsouzeného ke svému trestu.

Poslední otázkou, která se týká přímo vzdělání a nezajímá se o změnu pohledu na smysl uvěznění, je otázka číslo 12. Respondenti odpovídali na to, jakým způsobem jim pomohlo vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody po propuštění z věznice. Ně kterým z respondentů pomohl k hledání práce po odchodu z věznice výuční list, který tam získali. Například respondent 8 dostal práci lakýrníka v autoklempírně. Uvádí, že mu k tomuto místu pomohl ředitel „Školáku“ a zaručil se za něj i vězeňský kaplan. Respondent 2 uvádí, že dobré bylo, že ani ve věznici neztratil řemeslný fortel. Práci nenašel hned, ale nakonec získal práci v církevním zařízení, kde pracoval v truhlárně. Respondent 3 uvádí: „*Poměrně rychle jsem získal pomocnou práci ve slévárně a postupem času se vypracoval do zámečnické dílny. K tomu mi pomohl výuční list z vězení (není uvedeno, kde jsem skládal zkoušky) a schopnost přemýšlet, kterou jsem na rozdíl od řady spolumuklů neztratil.*“ Respondent více část o schopnosti přemýšlet nerozvedl. Nicméně může to být známka toho, že ač o svých spoluvězních hovoří jako o „spolumuklech“ a tudíž by se mohlo zdát, že přijal vězeňskou identitu, nebylo tak tomu zcela. Schopnost aktivně přemýšlet, a ne se jen přizpůsobit nastavenému režimu, může být prevencí prizonizace.

Respondent 6 uvádí: „*Po výkonu by mi zcela jistě pomohlo, že jsem se naučil brousit sklo. Shodou okolností jsem dostal nabídku na zaměstnání v úplně jiném oboru. Baví mě to dosud, i když jsem již penzista. Ale stále ještě bych dokázal brousit to sklo.*“ Na tomto příkladu lze vidět, že i ve vězeňském prostředí může odsouzený či odsouzená vykonávat činnost, která se po odchodu z

výkonu trestu stane koníčkem, který dotyčnému či dotyčné obohacuje život a dělá mu radost. Respondentovi 5 pomohlo vzdělávání ve věznici v tom, že: *„Nebál jsem se lidí ani úřadů a věděl jsem zhruba co mám kde dělat. V tom mi nejvíc pomohlo 5 jednodenních opuštění věznice s kaplanem.“* Možnost, že mohl tento respondent opustit alespoň na pět dnů během výkonu svého trestu věznici, hodnotí velmi kladně. Odsouzený měl možnost setkat se společností za zdmi věznice. Mohl lépe vnímat různé technické změny, které se během jeho pobytu výkonu trestu odnětí svobody ve společnosti objevily. Odsouzení z věznic se zvýšenou ostrahou, mezi něž patří i Valdice, nemají možnost dostat se za zdi věznice. Tato jednodenní opuštění s dozorem jim jsou většinou povolována pouze v nejzávažnějších situacích, jako je účast na pohřbu rodinného příslušníka či návštěva u těžce nemocného z nejbližší rodiny. To, že odsouzený mohl opustit věznici i s kaplanem, bylo nejvyšší formou odměny, která mohla být odsouzenému udělena. Takovou odměnu musel schválit ředitel věznice.

Respondent 7 pojal své odpovědi jako úvahu. K práci jako takové neuvádí nic konkrétního, nicméně: *„Práci i bydlení po propuštění mám, seznámil jsem se s prima ženou, která o mně ví pravdu a jsem v pohodě. A to je všechno: jinak se proti bolševické base změnilo jen to, že nikdo nikoho nenutí do práce.“* Tento respondent také část svého trestu prožil za minulého režimu, kde podle všeho bylo povinné zaměstnání i pro velkou většinu odsouzených. Tato odpověď je zajímavá i proto, že ilustruje, jak prospěšné může být, když má propuštěný kolem sebe osoby, které ho neodsuzují za jeho předchozí činy. Respondentovo vyjádření „jsem v pohodě“ může ukazovat na to, že i skrze podporu své přítelkyně může ve společnosti opět plnohodnotně fungovat. Ne všichni odsouzení mají podporu od své rodiny, často se po opuštění výkonu trestu nemají kam vrátit. Potom přicházejí s podporou na řadu nejrozličnější neziskové organizace, azylové domy. Ne všichni ale této podpory využijí, potom hrozí recidiva a návrat do věznice. O možnosti pomoci se má odsouzený dovědět ještě před odchodem z věznice od sociální pracovnice. Žádný z respondentů neuvedl, že by mu pomohla aktivita speciálního pedagoga, popřípadě vychovatele.

U některých propuštěných právě výše zmíněné možnosti pomoci dobře zafungovaly. Důkazem je odpověď respondenta 10: *„Nijak- práci mi sehnala dobrá sociálka v místě bydliště- technický dvůr, kde jsem využil řidičák na traktor a Destu z civilu. Teprve později došlo na zámečnický výučák z basy.“* Podobně odpovídá i respondent 1: *„Nijak. Pomáhá mi církev, přes vězeňského husitu jsem dostal místo v azyláku i práci.“* Ovšem tyto odpovědi neznamenají, že se vždy každý propuštěný setká s lidmi, kteří jsou mu ochotni pomoci. Jako je heterogenní skupina odsouzených ve věznicích, tak jsou rozdílní i jednotliví pracovníci. K tomu uvedu odpověď respondenta 9, která ilustruje to, že nejen v pozitivním, ale i v negativním smyslu ovlivňuje společnost a rodina prouštění: *„Až jsem se vrátil do civilu, zas se mnou všichni jednali jako s*

cigošem, co nemá nárok dostat práci a všichni se ho bojí a pohrdaj jím i faráři- daj prachy a honem vypakujou. Takže už zas žiju na podpoře a krađu. Je jasný, že přijdu zpátky: takovej je život cikána. Je mi 37, mám za sebou 13 let krimu. To je moje škola.“ Na této odpovědi je patrné, že respondent se setkal spíše s negativními reakcemi společnosti, nicméně již neuvádí, jak se tyto reakce projevovaly. Jako příčinu viděl v tom, že pochází z Romského etnika. Nicméně, jelikož se nelze dovědět okolnosti těchto negativních zkušeností, nemůžeme říci, že se pracovníci a faráři, se kterými se respondent setkal, chovali vždy nevhodně.

Jako poslední reakci k této otázce uvedu tu od respondenta 4: *„Filosoficky v žádným: "nobilitou" tohoto státu jsem pohrdal již předtím. Prakticky jsem se naučil zcela žít mimo manipulaci prostřednictvím vaginy a sexu.“* Tomuto respondentovi vzdělávání ve věznici nepomohlo, nicméně našel si jiné prostředky, jak se vyrovnat se společností po svém propuštění.

10.4 Pohled odsouzených na smysl trestu odnětí svobody

Cílem, který je vytyčen v úvodu této práce, je zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody může skrze vzdělávání, do niž patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „Program zacházení“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Pedagogickými pracovníky myslím ty, kteří jsou zaměstnáni jako speciální pedagogové, pedagogové volného času a vychovatelé. Ve věznici samozřejmě působí i učitelé ve Školících střediscích. Nicméně ti nemají, na rozdíl od speciálního pedagoga a vychovatele, kázeňskou pravomoc. Nemohou tedy udělovat odměny ani tresty. Otázky, které se týkaly tohoto tématu, byly položeny dvě. Mají číslo 10 a 11.

Otázka číslo deset byla formulována takto: Jak se během výkonu trestu odnětí svobody změnil Váš pohled na jeho smysl? Ještě se neptá přímo na pomoc vzdělání. Odpovědi byly různé, individuální, stejně tak jako je individuální každá bytost, tedy i respondenti. Každý z respondentů k otázce přistupoval jinak. Je zajímavé sledovat, že někteří z respondentů byli schopni přiznat si svůj čin a chápat tak uvěznění jakožto spravedlivý trest. Nejprve uvedu odpovědi respondenta 2: *„Psycholog a hlavně farář mě naučili myslet zodpovědněji a domýšlet důsledky. Farář mně ukázal, že být něčím a s někým je víc, než mít cokoli a kohokoli, přivedl mě k pravdivému poznání a přiznání své viny. Poznal jsem, že bůh není výmyslem pro staré a slabé a že ne každé církvi jde o prachy a moc. Ne, že bych se stal církevníkem, ale uvěřil jsem ve vyšší spravedlnost a pravdu.“* Tento respondent již k první otázce, která se týkala doby, kterou strávil ve věznici toto: *„Byl jsem odsouzen na 14 let a celý trest si odpykal. Během výkonu trestu jsem pochopil, že za vraždu je to ještě pořád málo.“* Tento člověk byl tedy schopen si sám v sobě přiznat, že je odpovědný za spáchaný čin. Nedosáhl tohoto poznání sám. Jak sám uvádí, pomohl mu k tomu vězeňský kaplan a

psycholog. Pro odsouzené je velmi těžké přiznat si, že spáchali závažný trestný čin. K tomuto poznání vede dlouhá cesta, kterou musí podporovat právě různí pracovníci, kterým odsouzený věří. V tomto případě tedy psycholog a kaplan.

To, že je toto poznání složité, je zřejmé i z odpovědi respondenta 3: *„Nebýt kaplana, tak bych stále tvrdil, že jsem nic nespáchal a že jsem obětí justičního omylu a zvláště policajtů. Kaplan mě dovedl k tomu, že jsem sám sobě pravdivě přiznal vinu i příčiny svého činu. Nestal jsem se křesťanem, ale vím, co má v životě smysl a co nesmysl. A v krizových situacích umím počítat do sta.“* Dle logoterapeutických zásad, z nichž některé jsou uvedeny v teoretické části, se velmi zjednodušeně dá říci, že člověk se může změnit, pokud přijme svou vlastní situaci. Pokud přijme vlastní situaci tak jak je a přijme i to, že se nedá v současnosti změnit, může se přeorientovat na jiné věci, než byl zaměřen dosud. Jako příklad uvedu právě věznicí. Odsouzený tam pobývá, zvláště ve věznicích se zvýšenou ostrahou, mnoho let. Ví, že se odtamtud může dostat až po uplynutí doby trestu, nebo na podmíněné propuštění po dvou třetinách trestu. Pokud toto přijme, a přijme i zodpovědnost za čin, který spáchal, otevře se mu prostor proto, aby mohl se svým životem udělat něco jiného. Nemusí se jen utápět v tom, že nic nespáchal a snažit se dostat za každou cenu ven. Může objevit jinou činnost, která ho může naplňovat, může se začít učit něco, co mu pomůže po opuštění věznice.

Respondent 6 uznává nenahraditelnost trestu: *„Nevím, jestli se můj pohled na výkon trestu nějak změnil. V podstatě uznávám jeho nutnost a nenahraditelnost. Nikdo zatím nic lepšího nevymyslel. V současnosti se z výkonu trestu stává jakési politikum, na kterém odprava doleva sbírají politici body. Viz ono křesťanské třikrát a dost. Bolševík k výkonu trestu přistupoval více pragmaticky. Troufám si tvrdit, že se dneska mají trestanci i s programy "zacházení s odsouzenými" v podstatě hůř než za bolševíka.“* Zde se objevuje hodnocení vězeňského systému. Respondent přiznává jeho nenahraditelnost, protože dosud nebylo vymyšleno nic lepšího. Respondent 11 k této otázce uvádí: *„Za blbost se platí a humanismus ve věznicích je dost škodlivý: i když kde kdo z vězňů i obviněných žvaní o své nevině, tak všichni jsme ublížili většinou nevinným lidem a měli bychom si to protrpět až k poznání kořenů svého zločinu. Kdybych nepoznal Vašeho učitele pana magistra Aleše Jalušku, byl by ze mne stejný podrazák a homosexuál jako z většiny Valdičáků. I když neřekl – krom sobotních bohoslužeb – ani slovo o Bohu, tak pár z nás naučil hledat jiná řešení, než tak, která nás dovedla do věznice.“* A hodnocení se objevuje i u respondenta 10: *„Kdyby s vězni pracovali všichni "specialisté" tak, jako ředitel Školáku a hlavně husitský kaplan, mělo by vězeňství smysl. Takto je to spíš vysoká škola zločinu, fetišství, podrazáctví a homosexuality.“* Respondent 5 uvádí něco podobného: *„Zavřít člověka na dvanáct let a nepracovat s ním je devastující a asi polovina pracovníků věznice kteří jsou za práci s vězni placeni to nedělají.“* I tito respondenti podle

všeho došli k nějaké změně pohledu na smysl uvěznění, zvláště je to vidět u respondenta 11, který píše o tom, že je třeba „protrpět si toto poznání až k poznání kořenů jejich zločinu“.

Jiným způsobem zodpověděl tuto otázku respondent 8: „*Vězení jde přežít- ze začátku jsem se ho bál. Chce to chytit se církve, dostat se na dobrou celu, neprovokovat bachaře a nic od nikoho nechtít, nefetovat a zapomenout na sex.*“ Z fáze strachu si následně tento respondent vytvořil svou strategii, jak ve věznici co nejlépe, jak sám řekl, přežít. Nic od nikoho nechtít je jedno z nepsaných vězeňských pravidel. Další pohled uvádí respondent 1, kterému se pohled na smysl trestu, dle jeho slov, nezměnil: „*Nijak: zabil jsem toho, kdo si to zasloužil, dostal jsem nižší trest, než jaký jsem mohl vyfasovat. O PP sem nežádal a své si odseděl do konce. Tak co měnit?*“ I to, že jak respondent říká, si „odseděl své“, značí, že se s trestem podle všeho smířil a ve výkonu trestu si podle všeho zvykl. Poslední reakce k této otázce je od respondenta 4: „*Výkon trestu v podmínkách našich věznic má nějaký smysl pro méněcenné tvory, stojící na obou stranách mříží. Pro člověka, o Nadčlověku nemluvě, je nesmyslný: systém není schopen pochopit, proč jednal tak, jak jednal. Natož posoudit, zda byl či nebyl v souladu s vyššími zákony pro podlidi nepochopitelnými a zda jednal adekvátně situaci. Mezi nekompetentní podlidi patří i všechny systémem koupené církve.*“ Tento respondent si podle všeho vytvořil vlastní teorii k ospravedlnění svého činu. Jelikož toto není práce z psychologie, nebudu zde rozebírat možné motivy, jak teorie o „Nadčlověku“ a „podlidech“ vznikla. Nicméně i strategie vymyšlení si vlastní teorie může pomoci odsouzenému s přijatelným pobytem za zdmi věznice.

Poslední otázka, číslo 11, zněla takto: Pomohla Vám ke změně pohledu na smysl výkonu trestu odnětí svobody možnost vzdělání, popřípadě aktivity „programu Zacházení“, který jste absolvoval? Odpovědi byly podobné. Je to asi z toho důvodu, že skoro všichni respondenti byli členy skupiny, kterou vedl vězeňský kaplan. Nicméně, ani jednou se žádný z respondentů opět nezmínil o speciálních pedagogích či vychovatelích. Tři respondenti, kteří napsali úvahu, na tuto otázku neodpověděli. Respondenti 1, 3 a 4 odpověděli jednoduše: „Ne“. Respondent 6 porovnal zacházení s vězni během jeho pobytu ve vězení: „*Zacházení s odsouzenými za dobu mého výkonu trestu prošlo obrovskými změnami. Od tuhého režimu po ruském vzoru po naprostý rozpad věznice, ve které více méně vládla horda hrdlořezů, ožralců a zfetovanců (byl jsem jakýmsi konzultantem této hordy), poté jakési znovuvybudování institutu věznice. Tehdy se zdálo, že se snad může něco změnit. Nejsem si jistý tím, že se tak skutečně stalo k lepšímu. (Co vlastně je to lepší?).*“ O tom, zda se respondentovi změnil pohled na výkon trestu skrze vzdělání se nelze moc dovědět, nicméně tato odpověď je hodnotná tím, že ilustruje vývoj vězeňství od dob minulého režimu až do propuštění tohoto muže.

Další odpovědi jsou si podobné. Nevyzdvihují „program Zacházení“ jako takový, tedy hraní ping-pongu, malování, vzdělávací aktivity se speciálními pedagogy. Nicméně všichni tito respondenti plnili tento program pod vedením vězeňského kaplana. A někteří z nich navštěvovali i Školící středisko, kde se setkávali s učiteli, mistry odborného výcviku i s ředitelem „Školáku“. Respondent 5 uvádí: „*Ano, kaplan Jaluška mě naučil podívat se pravdivě na sebe.*“ Respondent 8 odpověděl: *Pomohli mi dva féroví chlapi- ředitel Školáku Bartoň a farář- programy jsou na houby.*“ Respondent 10 uvedl, že jemu a nejen jemu pomohl husitský kaplan. Respondent 2 pak uvedl jakýsi souhrn k této otázce: „*Celkem jasně: měl jsem štěstí, že jsem se dostal do farářovi skupiny. Jinak bych na tom byl stejně, jako většina vězňů a zůstával zablokovaný ve lžích o své nevině i v nenávisti ke všem kolem sebe. Co jsem na svobodě, tak žasnu, jak uvažuje většina bývalých vězňů, se kterými se občas potkám.*“ Podle všeho této skupině velmi pomohl kontakt s vězeňským kaplanem, což dokazují i odpovědi na jiné otázky, které jsou rozebrány výše. V další podkapitole tedy shrnu poznatky z těchto rozhovorů.

10.5 Závěr rozboru rozhovorů s respondenty-diskuse

Cílem této práce bylo zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody, může skrze vzdělávání, do níž patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „program Zacházení s odsouzenými“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Přičemž pedagogickými pracovníky jsou myšleni především ti, kteří jsou s vězni v každodenním kontaktu, tedy speciální pedagogové a hlavně vychovatelé. Ve věznicích samozřejmě působí, jak jsem uvedla již několikrát, i Školící středisko, které má svého ředitele, a ve kterém pracují učitelé a mistři odborného výcviku.

Musím ještě jednou upozornit, že výsledky těchto rozhovorů není možné brát jako obecně platné. Je to za prvé proto, že vzorek respondentů byl poměrně malý. Výzkum byl emailový rozhovor s jedenácti bývalými odsouzenými. Jednalo se o kvalitativní formu výzkumu. Za druhé, skoro všichni respondenti patřili do skupiny, kterou vedl vězeňský kaplan se znalostí logoterapeutických přístupů. Dle nich s nimi pracoval, což jednotlivé respondenty ovlivňovalo. Za třetí, jak jsem již několikrát uváděla, odsouzení jsou velice heterogenní skupinou, jejíž jednotlivé členy nelze „zaškatulkovat“ do jasných kolonek. Každý člověk je individuální bytost, každý má své vnímání světa, vidí ho rozdílným způsobem.

Nejprve jsem se ptala na „program Zacházení s odsouzenými“, jelikož aktivity v tomto programu jsou brány jako vzdělávací. Na starosti je má především speciální pedagog. Samozřejmě jsou tyto programy konzultovány i s psychologem, sociální pracovníci a odsouzeným. Z odpovědí v první části rozboru vyplynulo, že respondenti neviděli „program Zacházení s odsouzenými“, jako

zvlášť přínosný. Uváděli odpovědi, že hráli ping-pong, četli, mohli hrát šachy a různé jiné činnosti. Respondenti uváděli, že na smysluplné aktivity chyběli věznicí peníze. Sami uváděli, že jejich „program Zacházení“ plnili u vězeňského kaplana. Tento program, který kaplan pořádal, byl pro ně smysluplný, učili se tam různé předměty. Ty je vyučovaly dobrovolnice z různých škol. Pro tuto skupinu tedy byl v „programu Zacházení“ nejužitečnější kontakt s církevním představitelem. Někteří respondenti také zmiňovali, že se vzdělávali ve Školícím středisku, kde v době jejich pobytu působil ředitel, který měl podle všeho na respondenty dobrý vliv. Nicméně celý „program Zacházení s odsouzenými“ jak ho známe dnes, nebyl respondenty hodnocen zvlášť kladně.

Druhá část výzkumu byla zaměřena na odborné a základní vzdělávání ve věznicí. Respondenti, kromě respondenta 4, uvedli, že během přijímacího pohovoru do věznice jim bylo oznámeno, že ve věznicí působí Školící středisko pro odsouzené, ve kterém si mohou dodělat základní školu, popřípadě výuční list v různých oborech. Dále respondenti uvedli, že dále se o vzdělávacích aktivitách dovídali především z nástěnek na oddílech a od ostatních spoluvězňů. Někteří zmínili i pomoc sociální pracovnice a psychologa s nabídkou vzdělání či se sháněním pracovního uplatnění ve věznicí.

Někteří respondenti využili nabídky získat výuční list ve Školícím středisku, ostatní měli výuční list, střední či vysokoškolské vzdělání před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody. Ti, kteří získali výuční list ve věznicí oceňovali především to, že na něm není uvedeno místo vzdělání. Výuční list získali v různých oborech, které Školící středisko nabízelo během jejich výkonů trestu. Po propuštění těmto respondentům pomohli výuční listy z výkonu trestu k získání práce. Těm, kteří měli vzdělání již z dřívějška, pomáhali sehnat práci především vězeňský kaplan, psycholog, ředitel Školícího střediska a také sociální pracovnice a církve v místě bydliště respondentů. Nicméně ne všichni respondenti se setkali s pozitivními reakcemi.

Co se týče pracovníků, nejvíce se během celého rozhovoru objevovalo kladné hodnocení vězeňského husitského kaplana, který této skupině, s výjimkou jednoho respondenta, pomáhal nalézt cestu k přiznání si viny za svůj čin. Dále byla kladně hodnocena pomoc sociálních pracovníků, které odsouzeným pomáhaly vyřizovat například alimenty na děti. Také jim poskytovaly rady o možnostech vzdělání. Jako další byl několikrát zmíněn i psycholog. Mnoho respondentů také uvádělo pomoc ředitele Školícího střediska a učitelů v něm. Zajímavé je, že ani v jednom případě, ve všech případech, v celých rozhovorech, nebyla ani jediná zmínka o speciálních pedagogích a vychovatelích, kteří jsou s odsouzenými ve větším kontaktu než například ředitel Školícího střediska. Může to být proto, že speciální pedagog a vychovatel mají kázeňskou pravomoc, udělují odměny a tresty. Odsouzení jim proto nemusí důvěřovat jako těm pracovníkům, kteří kázeňskou

pravomoc nemají. Do skupiny, která nemá kázeňskou pravomoc spadají všichni výše zmiňovaní pracovníci, jejichž jednání bylo respondenty hodnoceno většinou pozitivně.

Otázky, které byly zaměřeny přímo na cíl práce, se týkaly toho, zda odsouzení během výkonu trestu změnili svůj pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody pomocí vzdělávacích aktivit. Skrze odpovědi, které respondenti napsali, vyplývá, že někteří odsouzení změnili svůj pohled na výkon trestu odnětí svobody. Nicméně je třeba říci, že ani jeden z respondentů neuvedl, že mu pomohly vzdělávací aktivity, tedy „program Zacházení s odsouzenými“ a práce speciálního pedagoga, pedagoga volného času a vychovatele. Již několikrát jsem psala, že je to možná proto, že kromě pedagoga volného času, mají speciální pedagog a vychovatel kázeňskou pravomoc.

Jako jediné vzdělávací aktivity, které pomohly některým respondentům změnit pohled na smysl jejich trestu, byly ty ze Školícího zařízení, které ve věznici Valdice fungovalo a dodnes funguje. Dále vězeňský kaplan pořádal během svého působení ve Valdicích různé vzdělávací akce. Například výuku cizích jazyků, češtiny, historie, filosofie. Vše s pomocí dobrovolnic z řad studentek vysokých škol. Většině respondentů nejvíce pomohl se změnou pohledu na smysl trestu právě vězeňský husitský kaplan. Respondenti uváděli, že v kapli si připadali jak v oáze lidství. Kaplan je různými metodami, které vycházely z logoterapie Viktora Emanuela Frankla, nutil přemýšlet nad jejich spáchanými činy. Některým tyto metody pomohly k pochopení toho, že trestný čin opravdu spáchali. Po přiznání této odpovědnosti za spáchaný zločin pak mohli začít pracovat na změně svého myšlení. To, které je do věznice dostalo, často zkratkovitě, mohlo být postupem času nahrazeno přemýšlením nad důsledky jednání. Všichni respondenti, kteří uvedli, že jim nejvíce pomohlo působení vězeňského kaplana zároveň uváděli, že se nestali věřícími. Pochopili ale, že všechno se řídí jakýmsi vyšším řádem. A tento řád je spravedlivý.

Ne všichni respondenti dosáhli změny pohledu na smysl výkonu trestu. Musím zde znovu zmínit individualitu každého člověka, která určuje jeho povahu, přizpůsobivost společenským vlivům, přizpůsobivost systému. Ovlivňuje též ochotu člověka přijímat odpovědnost za své činy. Někteří respondenti uváděli různé strategie, jak se přizpůbili specifickému životu za zdmi věznice. Jeden z nich uvedl, že se zpočátku bál, nicméně zjistil, co dělat, aby trestem prošel co nejlépe.

Na závěr této kapitoly tedy shrnu odpověď na zadání cíle své práce: Zjistit zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody, může skrze vzdělávání, do niž patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „program Zacházení s odsouzenými“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Přičemž pedagogickými pracovníky jsou myšleni především ti, kteří jsou s vězni v každodenním kontaktu,

tedy speciální pedagogové a hlavně vychovatelé. Dle odpovědí respondentů je zjevné, že jim osobně zde uvede způsoby vzdělávání ve věznici nebyly rozhodující pro změnu pohledu na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Žádný z respondentů nezmínil ani práci speciálního pedagoga, ani vychovatele. Nejvíce respondentům pomohl při změně pohledu na smysl trestu odnětí svobody kontakt s vězeňským kaplanem a několik zaměstnanců, kteří neměli kázeňskou pravomoc. Závěr, který ale nemůže být brán jako jediný možný, s přihlédnutím na počet respondentů, je ten, že „program Zacházení s odsouzenými“ a aktivity pedagogických pracovníků nejsou v současné době vedeny a připraveny tak, aby se skrze ně změnil pohled odsouzených na smysl odsouzení, a skrze změnu tohoto pohledu, aby respondenti mohli měnit své myšlení takovým způsobem, aby se nevrátili po propuštění zpět do výkonu trestu, kvůli jinému spáchanému trestnému činu.

Cíl práce byl tímto naplněn, neboť se podařilo zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody může skrze vzdělávání, do niž patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „Program zacházení“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Odpovědí je, že těmto respondentům nepomohly vzdělávací aktivity ke změně pohledu na smysl jejich trestu.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody může skrze vzdělávání, do niž patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „Program zacházení“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Pedagogickými pracovníky myslím ty, kteří jsou zaměstnáni jako speciální pedagogové, pedagogové volného času a vychovatelé.

I v závěru je třeba napsat, že nelze tuto práci, a zvláště výzkum v ní, chápat jako jediný platný výsledek. Je to z toho důvodu, že respondentů bylo pouze jedenáct a v rozhovorech odpovídali na strukturované otázky. Nicméně nabídla jeden z pohledů, jak odsouzení vnímají vzdělávání a smysl trestu při jejich pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody.

První část práce byla rozdělena do osmi kapitol. Uvedla jsem definici penologie a trestného činu i dopad uvěznění na pachatele. Poté jsem zmínila zahraniční a české legislativní dokumenty, které se zabývají podmínkami pro výkon trestu odnětí svobody. Další kapitola byla věnována Františku Josefu Řezáčovi, který byl jedním z průkopníků moderního vězeňství, byt' žil již v 19. století. Dále jsem popsala jednotlivé typy věznic a funkce trestu odnětí svobody. Následující kapitoly první části se pak věnovali přímo vzdělávání odsouzených. Jedním z prvků vzdělávání je „program Zacházení s odsouzenými“, kterému je věnována samostatná kapitola. Další kapitoly se zabývaly přímo vzděláváním ve výkonu trestu odnětí svobody. Uvedla jsem definici a cíle penitenciární pedagogiky, popsala jsem činnosti jednotlivých pedagogických pracovníků a uvedla možnosti vzdělávání odsouzených přímo ve výkonu trestu.

Další kapitola byla věnována logoterapii a existenční analýze. Kapitola byla zařazena proto, že logoterapie je jednou z metod, která může být uplatňována při práci s odsouzenými pachateli trestných činů. Logoterapie se také zabývá nalezením smyslu života. V poslední kapitole první části je popsán vztah mezi vzděláváním osob ve výkonu trestu a sociální prací ve věznicích.

V druhé části jsem nejprve popsala způsob dotazování na význam a smysl vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody dlouhodobě odsouzených pachatelů. Popsala jsem cíle výzkumného šetření, tedy rozhovorů, dále výzkumné metody a metodiku výzkumu.

Poslední kapitola byla věnována přímo rozboru rozhovorů. Rozbor byl rozdělen do čtyř částí, stejně jako byly do čtyř oblastí rozděleny otázky, které byly zaslány respondentům. V první části byly uvedeny grafy týkající se statistických údajů o odsouzených. Ve druhé byly rozebrány odpovědi na otázky, které se týkaly „programu Zacházení s odsouzenými“. Třetí část byla zaměřena

přímo na vzdělávání a pracovní uplatnění jednotlivých respondentů. Čtvrtá kapitola se věnovala tomu, zda a jakým způsobem pomohlo vzdělávání ve výkonu trestu jednotlivým respondentům ke změně pohledu na smysl trestu. V poslední části pak byly shrnuty závěry z rozhovorů od respondentů. Tyto závěry pak odpověděly i na cíl práce.

Nyní k odpovědi na otázku položenou v cíli práce. Tedy zjistit, zda se dlouhodobě odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody může skrze vzdělávání, do níž patří nejen odborné a základní vzdělání, ale i „Program zacházení“ a působení pedagogických pracovníků, změnit pohled na smysl výkonu trestu odnětí svobody. Pedagogickými pracovníky byli myšleni ti, kteří jsou zaměstnáni jako speciální pedagogové, pedagogové volného času a vychovatelé. Z rozboru jednotlivých odpovědí respondentů vyplynulo, že vzdělávací aktivity, které probíhají ve věznici, tedy program zacházení a jiné činnosti pedagogických pracovníků, nebyly pro respondenty přínosné. Nepomohlo jim to ke změně pohledu na smysl výkonu trestu. Za přínosné hodnotili respondenti spíše činnost Školícího střediska. Nejvíce ke změně pohledu respondentů na smysl výkonu trestu pomohla činnost vězeňského kaplana, který pracoval s odsouzenými pomocí znalosti logoterapeutických přístupů.

Zdroje literatury:

- ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. 1. Praha: Grada Publishing, a. s., 2012. ISBN 978-80-247-2993-0.
- Doporučení - Výbor ministrů členských států Rady Evropy – Evropská vězeňská pravidla, 2006
- FRANKL, Viktor E. *Člověk hledá smysl: Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalitické nakladatelství J. Kocourek, 1994. ISBN 80-901601-4-X.
- FRANKL, Viktor. E. a Pinchas LAPIDE. *Bůh a člověk hledající smysl*. Brno: Cesta, 2011. ISBN 978-80-7295-137-6.
- GRIVNA, Tomáš. *Kriminologie*. 4. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014. ISBN 978-80-7478-614-3.
- HÁLA, Jaroslav a Petra SOUDKOVÁ. *Jak mluví čeští vězni: místo a úloha vězeňského argotu*. 1. Praha: Časopis České vězeňství, 2002. ISBN 80-238-9463-3.
- HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 1. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s. České Budějovice, 2005. ISBN 80-86708-05-5.
- HÁLA, Jaroslav. *Teorie a praxe vězeňství I.: Prevence mimořádných událostí ve výkonu vazby*. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1996. ISBN 80-7040-235-0.
- HÁLA, Jaroslav. *Teorie a praxe vězeňství II.: Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody*. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, 1999. ISBN 80-7040-376-4.
- HOLCR, Květoň. *Kriminológia*. Bratislava: Iura etition spol. s. r. o., 2008. ISBN 978-80-8078-206-1.
- INCIARDI, James A. *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a*

nápravné výchovy. Praha: Victoria Publishing, a. s., 1994. ISBN 80-85605-30-9.

- KOSOVÁ, Martina. *Logoterapie: Existenciální analýza jako hledání cest*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2014. ISBN 978-80-247-4346-2.

- KUŘÁTKO, Pavel. *Výjimečné tresty odnětí svobody*. 1. Brno: Didaktis, 2011

- MALÁ, Drahomíra. *Vězeňství po česku II.: aneb jak to Kula ve vězeňství koulí*. 1. Blansko: DUHA press, 2009. ISBN 978-80-87061-36-7.

- MITÁŠ, Václav. *Duchovenská služba v penitenciálním prostředí*. Praha: Vězeňská duchovenská péče a Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, Praha 2007 Vězeňská duchovní služba ČR, Praha 2011.

- NANIŠTOVÁ, Eva (ed.). *Logoterapia: v teorii, výskume a praxi*. Trnava: Trnaviensis, 2010. ISBN 978-80-8082-329-0.

- PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. 1. Praha;: Portál, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.

- PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: Úvod do studia oboru*. 1. Praha: Portál, s. r. o., 2000. ISBN 80-7178-399-4.

- ŘEZÁČ, František Josef. *Vězeňství v posavadních způsobech svých: Vychází jako příloha časopisu České vězeňství číslo 4 a 5/1995*. 1. Praha: Náklad spisovatelův, 1852.

- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie I. díl: Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-203-6.

- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II. díl: Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3.

- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie III. díl: Negativní jevy ve vězení*. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-205-0.

- *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení*. In: New York: OSN, 1958, ročník 1958.

- TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie*. 1. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, a. s., 2010. ISBN 978-80-247-2982-4.

- UHLÍK, Jan. *F. J. Řezáč- reformátor vězeňství a školství 19. století*. 1. Praha: Redakce Českého vězeňství, 1997.

- *O výkonu trestu odnětí svobody*. In: . Česká republika: Sbírka zákonů, 1999, ročník 1999, číslo 169.

Internetové zdroje

- Etopedie. *Pedagogika spolužákům a sobě* [online]. Praha, 2013 [cit. 2016-04-27]. Dostupné z: <http://pedagogika.skolni.eu/specialni-pedagogika/etopedie/>

- Charakteristika věznice Nové Sedlo. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2011 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-nove-sedlo-81/o-nas-1597/zakladni-informace-178/>

- Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů ČR. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2012 [cit. 2015-06-15]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>

- Programy zacházení. *Vězeňská služba České republiky* [online]. Vlnařice: Věznice Vlnařice, 2012 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-vlnarice-97/o-nas-1636/vykon-vezenstvi-729/programy-zachazeni-3974>

- Stručná charakteristika věznice. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2014 [cit. 2015-06-24]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93/o-nas-1628/zakladni-informace-154/strucna-charakteristika-veznice-275>

- Výkon trestu ve Věznici Bělušice. *Vězeňská služba České republiky* 204 [online]. 2014 [cit. 2015-06-24]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-belusice-44/o-nas-1569/zakladni-informace-545/vykon-trestu-1545/>

- Výkon trestu ve Věznici Rapotice. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2013 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-rapotice-52/o-nas-1621/vykon-vezenstvi-1155/vykon-trestu-ve-veznici-rapotice-6509>

- Vzdělávací aktivity. *Vězeňská služba České republiky* [online]. Praha: Vězeňská služba, 2014 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/informacni-servis-1657/vzdelavaci-aktivity/>

- Zaměstnání a vzdělávání odsouzených. *Vězeňská služba České republiky* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2013 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/zamestnavani-a-vzdelavani-odsouzenych-6126>

Seznam příloh:

I. Vzor dotazníku

II. Příklad vyplněného dotazníku- respondent číslo 2

Příloha I.

Otázky k rozhovoru k diplomové práci

Dobrý den, jmenuji se Lenka a píši diplomovou práci na Univerzitě Karlově v Praze, která se týká vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Rozhovor je anonymní, otázky jsou Vám předány přes vedoucího mé práce, pana magistra Aleše Jalušku. Pouze potřebuji pro statistiku vědět Váš věk, nejvyšší stupeň Vašeho dosaženého vzdělání a délku Vašeho výkonu trestu odnětí svobody. Nezajímá mě důvod odsouzení. Odpovědi budou zpracovány v mé diplomové práci. V případě jakýchkoliv dotazů, které se týkají otázek či diplomové práce, se prosím obraťte na pana magistra Jalušku. Prosím, pište k položeným otázkám vše, co Vás napadne, je to pro mě užitečné. Velice Vám děkuji za Váš čas strávený při odpovídání na tyto otázky.

- 1. Jak dlouho jste pobýval ve výkonu trestu odnětí svobody (nechci znát důvod odsouzení)?**
- 2. Kterí pracovníci Vás při příchodu do výkonu trestu odnětí svobody kontaktovali a co s Vámi řešili?**
- 3. Jakým způsobem by jste vysvětlil pojem „ program Zacházení s odsouzenými“?**
- 4. Jaký „ program Zacházení“ jste absolvoval ve výkonu trestu odnětí svobody Vy?**
- 5. Byl jste během výkonu trestu odnětí svobody zařazen do pracovního procesu ve věznici? Pokud ano, v jaké oblasti jste pracoval?**
- 6. Byl jste při nástupu do výkonu trestu informován o možnostech základního a odborného vzdělávání ve věznici?**
- 7. Jakým způsobem jste se dověděl o možnosti základního či odborného vzdělávání ve věznici?**
- 8. Jakým způsobem jste se ve výkonu trestu odnětí svobody vzdělával Vy osobně?**
- 9. Získal jste během výkonu trestu odnětí svobody například výuční list, popřípadě maturitní vysvědčení? Pokud ano, v jakém oboru?**

10. Jak se během výkonu trestu odnětí svobody změnil Váš pohled na jeho smysl?

11. Pomohla Vám ke změně pohledu na smysl výkonu trestu odnětí svobody možnost vzdělání, popřípadě aktivity „programu Zacházení“, které jste absolvoval?

12. Jakým způsobem Vám pomohlo vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody po propuštění z věznice?

13. Statistické otázky:

Váš věk:

Nejvyšší dosažený stupeň vzdělání:

Příloha II.

Otázky k rozhovoru k diplomové práci

Dobrý den, jmenuji se Lenka a píši diplomovou práci na Univerzitě Karlově v Praze, která se týká vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Rozhovor je anonymní, otázky jsou Vám předány přes vedoucího mé práce, pana magistra Aleše Jalušku. Pouze potřebuji pro statistiku vědět Váš věk, nejvyšší stupeň Vašeho dosaženého vzdělání a délku Vašeho výkonu trestu odnětí svobody. Nezajímá mě důvod odsouzení. Odpovědi budou zpracovány v mé diplomové práci. V případě jakýchkoliv dotazů, které se týkají otázek či diplomové práce, se prosím obraťte na pana magistra Jalušku. Prosím, pište k položeným otázkám vše, co Vás napadne, je to pro mě užitečné. Velice Vám děkuji za Váš čas strávený při odpovídání na tyto otázky.

1. Jak dlouho jste pobýval ve výkonu trestu odnětí svobody (nechci znát důvod odsouzení)?

Byl jsem odsouzen na 14 let a celý trest si odpykal. Během výkonu trestu jsem pochopil, že za vraždu je to ještě pořád dost málo.

2. Kterí pracovníci Vás při příchodu do výkonu trestu odnětí svobody kontaktovali a co s Vámi řešili?

Už si pořádně nepamatuji- vím, že u komise seděla sociálka, vedoucí výkonu trestu, psycholog, zdravotnice, pedagog, a ještě pár uniforem. K něčemu byl jen psycholog- chytrý chlap a sociálka- tarostlivá mamina.

3. Jakým způsobem by jste vysvětlil pojem „ program Zacházení s odsouzenými“?

Jako akci dost na nic: nebyly peníze a snad ani pořádný zájem. Pomáhal jen husitský farář, který prosadil, že jsem byl zapsán do jeho skupiny- pak už se o mě nikdo nestaral. Hodnocení na mě psal on a nic mi nikdy nedal jen tak- musel jsem plnit úkoly, ale díky tomu jsem se naučil anglicky a 7 let poslouchal přednášky profesorů církevní školy Jabok i Husitské teologické fakulty

4. Jaký „ program Zacházení“ jste absolvoval ve výkonu trestu odnětí svobody Vy?
Napsal jsem to výš.

5. Byl jste během výkonu trestu odnětí svobody zařazen do pracovního procesu ve věznici? Pokud ano, v jaké oblasti jste pracoval? U zařazovací komise mi pomohl výuční list a celou dobu trestu jsem pracoval v truhlárně, takže jsem nevypadl z řemesla. K tomu mi pomohl

psycholog.

6. Byl jste při nástupu do výkonu trestu informován o možnostech základního a odborného vzdělávání ve věznici?

Ano, ale informaci o farářových aktivitách jsem dostal od sociálky mimo komisi. Sociálka se snažila pomoci.

7. Jakým způsobem jste se dověděl o možnosti základního či odborného vzdělávání ve věznici? Viz předchozí

8. Jakým způsobem jste se ve výkonu trestu odnětí svobody vzdělával Vy osobně?

U faráře, kde to byla oáza lidství. Dokonce jsem byl mezi těmi, které bral na církevní slavnosti mimo věznici. To všem třem zúčastněným moc pomohlo- šlo o nejvyšší formu odměny a člověk si jí musel velmi zasloužit. U faráře prací a výsledky, ne bonzováním či zametáním chodby, jak se většinou odměny získávaly.

9. Získal jste během výkonu trestu odnětí svobody například výuční list, popřípadě maturitní vysvědčení? Pokud ano, v jakém oboru?

Kdyby kvůli něčí hlouposti nezkončila spolupráce faráře s Jabokem, tak bych dokončil tuto školu. Takto jsem se alespoň dověděl spoustu věcí, o nichž jsem neměl ani ponětí.

10. Jak se během výkonu trestu odnětí svobody změnil Váš pohled na jeho smysl?

Psycholog a hlavně farář mě naučili myslet zodpovědněji a domýšlet důsledky. Farář mě ukázal, že být něčím a s někým je víc, než mít cokoli i kohokoli, přivedl mě k pravdivému poznání a přiznání své viny. Poznal jsem, že Bůh není výmyslem prostaré a slabé a že ne každé církvi jde o prachy a moc. Ne, že bych se stal církevníkem, ale uvěřil jsem ve vyšší spravedlnost a pravdu.

11. Pomohla Vám ke změně pohledu na smysl výkonu trestu odnětí svobody možnost vzdělání, popřípadě aktivity „programu Zacházení“, které jste absolvoval?

Celkem jasně: měl jsem štěstí, že jsem se dostal do farářovy skupiny. Jinak bych na tom byl stejně, jako většina vězňů a zůstával zablokovaný ve lžích o své nevině i v nenávisti ke všem kolem sebe. Co jsem na svobodě, tak žasnu, jak uvažuje většina bývalých vězňů, se kterými se

občas potkám.

12. Jakým způsobem Vám pomohlo vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody po propuštění z věznice?

Moc dobré bylo, že jsem neztratil řemeslný fortel. Sice to chvíli trvalo, ale nakonec jsem se chytil v církevním zařízení a dostal se do truhlárny.

13. Statistické otázky:

Váš věk: 43 roky

Nejvyšší dosažený stupeň vzdělání: vyučen

Summary

The master's thesis "The significance of education of people during their custodial sentence with regard to the convicts of serious criminal acts in the Czech Republic" deals with education of perpetrators of serious criminal acts. The aim of the thesis is to ascertain whether people who are in the long-term imprisonment can change the point of view about the sense of custodial sentence through education. By education we mean not only primary and vocational education, but also the "Program of treatment" and the activity of pedagogical workers, i.e. the people who work as special educators, leisure time pedagogues and educators.

In the conclusion it is necessary to state that this work and particularly the research cannot be understood as the only valid result. It is mainly because the respondents were only eleven and they answered only structured questions. However we offer one of the views how the prisoners perceive education and sense of punishment during their stay in prison.

The first part of the thesis is divided into eight chapters. It starts with the definition of penology, criminal act and the impact on the perpetrator. It continues with Czech and foreign legislative documents that treat the conditions of the custodial sentence, types of prisons and the function of custodial sentence. The following chapters deal with the prisoners' education itself, training convicts, special education teachers in prisons, speech therapists and the relationship between penitentiary education and social work.

In the second part we describe the method of questioning about the meaning and significance of education in the imprisonment of convicted offenders in the long term. We describe the goals of the research, i.e. interviews, as well as research methods and research methodology.

The last chapter was devoted to the analysis of direct talks. In the last part the conclusions of the interviews from respondents were summarized. These conclusions responded to the goal of this thesis.